

Eduard Wilde

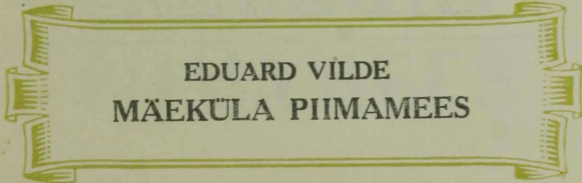
MÄEKÜLA
PIIMAMEES

Eduard Vilde

Anth. exs.

2/29140

EDUARD VILDE
MÄEKÜLA PIIMAMEES

EDUARD VILDE

TEOSED

EDUARD VILDE

MÄEKÜLA
PIIMAMEES

ROMAAN

EESTI RIIKLIK KIRJASTUS

TALLINN

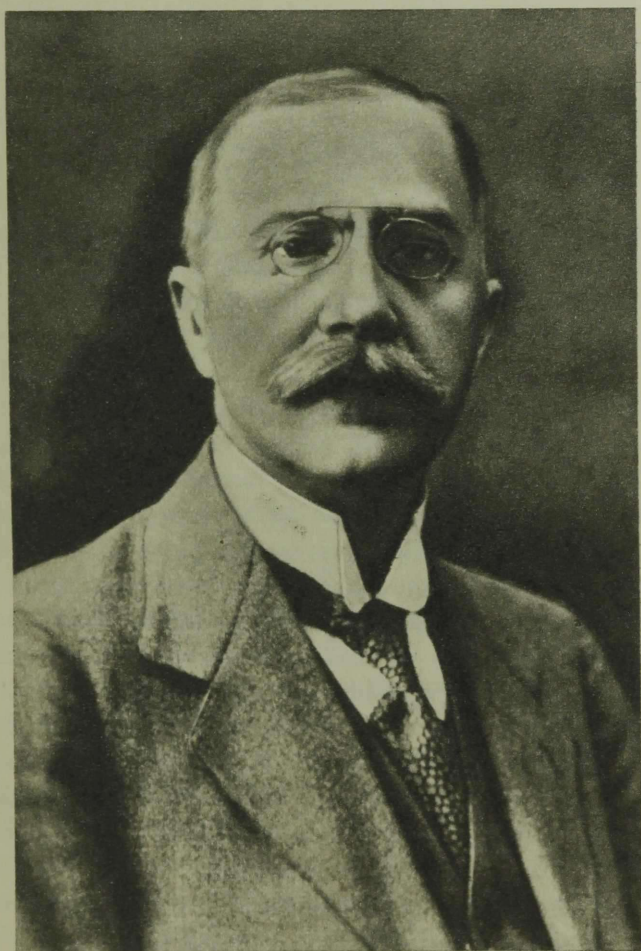
1955

Illustreerinud A. Hoidre
Kunstiliselt kujundanud V. Toots

2

Tartu Riikliku Ülikooli
Raamatukogu

29140

Eduard Wilde

ESIMENE PEATÜKK

Harilikult kella üheksa ümber haigutab härrastemaja unine esiuks ja laseb saksa välja, sest sel ajal, pärast hommikust einet, algab Ulrich von Kremer esimest ringkäiku oma kruntkonnas, kui ta suviti, jüripäevast mihkclipäevani, siin asub — üksinda nagu kunagi.

Väliselt ei paku Mäeküla mõisnik nägijaile aastate kaupa silmahakkavat vaheldust: seesama vormist veninud tumesinine ševiotkuub valkjaks istunud saba ja läikima kulunud käiste ning hõlmadega, seesama sinine vest vanade ja värskete toidujälgedega, nende seas tunnistusega, et härra von Kremeri einelaual naljalt iialgi vedelad munad ei puudu, seesama rohekaks iganenud must taldrikmüts kustunud läiknoka ja ettepoole lodusse vajunud põhjaga ning lõppeks needsamad halli- ja pruunitriibulised inglise püksid, mille põlveotsad ja kannatagused ilu ja tervise kaduvikust mitte vähem härrast keelt ei kõnele. Varalisest inimesest annab märku ainult kilbikujulise naastuga jäme pitsatsõrmus ta esimese sõrme arutu suure nüki taga, vestil punakalt hiilgav tukatikuldne soomuskee ning selle kütkes olev ja väga harva nähtavale tulev Genfi kuld-kronomeeter, millest kui iidsest pärandist teatakse, et «kirjad» ta mõlkidega kaetud kapslitelt juba ammugi on kadunud.

Mees ise aga — teatava karikatuurilist maiku näolise sarnasuse pärast Saksa riigikantsleriga hüüab ümbruse intelligents teda Mäeküla Bismarckiks —, mees ise on parajasti selles juba püsivas vanusejärgus, kus tosin juurdetekkivaid kimaraid silma ja mõni uus kurd lõua all suuremat muufust

ei tähenda, niisama vähe kui pisut enam härmatist habemes, kumerust kuklas ja kõverust õndlas. Kremerid vananevad üldse aeglaselt — võib-olla sellepärast, et nad ehk sündideski enam päris noored ei ole. —

Kui ta kitsalt kivitrepilt — sellel on ainult kolm astet — jala murule on tõstnud — muru, lage muru katab tihedalt pikka veerjat majaesist kuni alla sooviku servani —, toetab härra von Kremer kindata käed, millest teine tüsedat kadakeppi hoiab, vaheliti ristluudele ning hakkab pikkamisi ja ränga ühtlusega nagu liiasti koormatud purjekas ümber maja lõunapoolse otsa sõudma. Maja ümbruses ja mõisaõue ulatuses — vähemalt väidavad seda mõned terasemad tähelepanijad — ei vaata ta naljalt kunagi peremehelikult silmitsedes ringi. Ta pilk kõnnib püsivalt saapaninade ees. Ja kui see korraks ometi ära eksib mõne hoone peale, siis mõmiseb vana-härra midagi, kehitab õlgu, lingutab habemekihvu ja võtab kolm-neli pikemat sammu.

«*Verflixt — der Dalles!*»

Siin on nimelt mõndagi, mis peaks teisiti olema. Ja mida mõisa väiksus iseenesest ei vabanda. Kõnelemata karjalaudast ja hobusetallist, mille ligikonnas karjane enam pasunat ei usalda puhuda, kõnelemata õlgkatusega orjaaegsest peretoast, mis mõisa väravaesisele tõesti mitte auks ja iluks ei ole, hoopis kõnelemata ka aedniku puudusel ammugi metsa ja rääma läinud uibuaiast, kus enam midagi suhupistetavat ei kasva peale mõne sõstra- ja ussitanud vaarika-iva — kõigepealt ta enda elumaja aga on see, mis paneb Mäeküla mõisniku mõmisesema, kuigi mitte sagedasti, sest aeg on nähtust nürinud ja Kremeri-härra pole mitte just tundeinimene.

«*Verflixt — der Dalles!*»

See maja, nii väheldane ja lihtne kui ta mõisakrundi kaasinusele vastavalt ka on kavatsetud, seisab nimelt pooleli. Ja teist aastakümnet juba. Ja kui ajad ei parane, milleks paraku ikka veel tähiseid ei ole, siis jääbki pooleli. Ja kes

võõras teda eemalt vaatab, võiks teda saeveskiks pidada, kui ta mitte jõest liiga kaugel ja mäe otsas ei seisaks.

Valmis on Ülem-Baieri talumaja stiilis plaanitatud villast ainult alumine kivist kord; valgeks lubjatud müüris pilutlevad aknad ilmutavad ruumide elatavust. Puust pealmine kord aga kõigea, mis ehitusele alles mõeldud näolaadi annaks, püsib kurblikus koru-seisukorras: suurest ringrõdust pole seal muud kui talad, kelpvärgist sarikad ja viilulauad, udest ja akendest pindudega hõredalt kinnilöödud augud vihmast siniseks uhitud palkseintes. Tänavu paigatud pilbaskatus ja värskest valgendatud korstnad aitavad pildi kriim-katkist nägu aina veel kirjumaks teha. Hoonel on midagi mõne hiigla-looma luukerest, millelt kullid liha juba ära on kandnud.

Ja ta võiks ülinäigusana kogu maastikku vallata, sest paik on ilutundega valitud: pika mäeseljandiku kõrgem kühm enne kaldumist jõe madaliku poole. Ülemiselt korralt oleks vaba vaade ühelt poolt haljastest sooniitudest läbilookleva pigimusta jõe, teiselt poolt võsaga palistatud nurmede ning aasade ja nende tagant üleskerkiva kiriku ning tema alevikese peale, kuna akendele põhjast ja õhtust lainelise kõrgendiku maal vastu hoitakse, millel tammehiied männi- ning kuusetukkade ja sara-pikud noorte kaasikutega vahelduvad ja karjamaa kahvatu kamarikki nende vahel kukispuupõõsaste tumerohelisel tähnitusel õige vilgast nägu näitab.

Jaa, siin oleks valmis maja pidanud seisma! Kõik õed-vennad Särhveres olid üheksateistkümne aasta eest haruldasel ühisarvamisel: Ulrich saab armsa maja, Ulrich saab maja, mida võib näidata! Ja nüüd — —

«*Der Dalles, der Dalles — verflixt!*»

See tüütu ja balti rüütlimajades mitte väga sage koda-kondne, kelle kaela Mäeküla isand süü mõmiseb, elutsevat juba kolmat põlve Kremerite suguvõsas. Tulnud teine tillukese poisikesena, et aegamööda täieks meheks kasvada. Võta'nd kinni, kust ta õieti tuli. Pillajaid ja priiskajaid sõna

tüsedamas mõttes ei olevat perekonnas olnud. Jääb järele opmannide seletus: tänamatu põllupind, laisk ja pikanäpuline rahvas ning pisut rohke sigidus härrastemajas, iseäranis tütardest. Mis aga opmanni-isandaid endid ei keelanud villa mine-
mast ja mitte liiga pika ustava teenistuse järel mõisu rentimast või linnas maju omandamast.

Siiski — ühest Kremerist eelmises põlves, kes palju raha kulutanud, kes aidanud «*dallest*» meheks kasvatada, teatakse ometi kõnelda. See ilmutanud lapsena üllatavat kavalust kaardimängus, mispärast nõuks võetud teda diplomaadikutsele pühendada. Muidugi lootuses, et ta sugukonnale ja isamaale au teeb.

Auahnust ei või Kremeritele sellepärast ette heita. Seda on neil nii kasinalt, et nad tavalise «tubli põllumehe» nimegi pärast iial vaeva pole näinud, ning need vähesed, kes neist sõjaväes ja riigiteenistuses õnne katsusid, lasknud teisi endist liigutavas isetuses ikka mööda minna. Ka ei mäletata midagi nende visamaist katseist rüütelkondlikus maavalitsuses auame-
teisse tõusta, veel vähem, teadagi, püüetest teaduse ja kunsti kaudu väljapaistvusele jõuda. Aga kui nüüd just mõnda põlve juba ühtegi perekonnas ei ole, kes Kremerite geeniust nii-õelda kondensatsiooniks esitaks, — ei ainust feldmarssalit, ministrit, kubeneri, ei komandeerivat kindralit ega rüütelkonna peameestki, ja kui korraga lapsuke leidub, kelle kõrgusetee nii selgesti ette on märgitud, — kullake, miks siis mitte! Ja nõnda saanud see Kremer diplomaadiks.

Kuid varsti tulnud välja, et redel, mis ministereiumi-
kantseleidest konsulaatide ja saatkondade kaudu soovitavale lõpupulgale viib, kaugelt paksemini peab kullatud olema, kui omaksed metsataguses Särgveres teadsid ette kavatseda. Saadik ja minister *in spe* kurtnud alatasa karjääri-takistavat raha-
puudust, iseäranis härdalt sellest ajast peale, kui ta Londonis viimaks atašee-astmele oli kerkinud, ja hoolimata finantsiliselt üsna ilusti õnnestunud kosjaoperatsioonist pisut enne seda.

Vanemad kodus ja ligemad sugulased teinud imet eneseohverdamis, Särgravele ja Mäekülale kaevatud Krediidkassas ikka enam miiniseid alla, aga Londoni atašee meelest olnud siiski veel vähe upitust. Ja nõnda ta jäänudki atašeeks, kuni talle ühe Inglise õukonnale lähedalseisva *tory*-klubi kaardilauas kitsikuse kiusatusel midagi juhtunud, millest Kremerite perekonnalugu vaikib, mis aga Götz von Kremeri diplomaaditeekonnale otsa üldse peale teinud. Oma lapsepõlisele armastusele, tondipiiblile, olnud diplomaat nimelt kogu teenistusajagi kirglikult truu.

Mil määral vanad haavad, mida Särgrave ja Mäeküla põevad, nüüdsete Kremerite perekondlikus olukorras mõjusüüdi on ja mäherdune osa härraste isikliku tundeelu arvesse kuulub, seda sugemeteks harutada läheb välisele raskeks, ja on asja oletada, et see neile endilegi kiukaupa selge ei ole. Lepitagu seepärast palja tõsiasjaga, et kõik kuus Kremerit, kellel mõisadest aineliselt osa — kolm õde ja kolm venda —, vallalist põlve elavad. Peale Ulrichi, keda väike Mäeküla imetab, on kõik teised Särgrave udaral, kuigi kõige vanem vend Adalbert nimeliselt selle mõisa omanikku esindab. Hoolimata Kremerite peaaegu väikekodanlikust elulihtsusest annab end selle kaunis suuregi udara sõõrutamine nii küündimatuna tunda, et Heinrich von Kremer, vendadest ealiselt viimane, oma sissetulekut kaupmeheliku palgateenistusega peab kohendama — ta töötab ametnikuna mõisnikkude laenuühingus linnas. Muidu oleks ehk küsitav, kas ta oma kahte vana armastust küllalt jõuaks rahuldada: haruldasi sigaripitse, tuhatoose, salvrätikurõngaid ja taskunuge korjata ning märksa odavama naisteenija asemel piltilusat prisket kammerteenrit ümmardajaks pidada.

Kuna nüüd Mäeküla Kremer hommikust luusi teeb, püsib ta tavaliselt truuduses oma põhimõttele võimalikult kõigest hoiduda, mis vere vagusat ringvoolu kiirendaks, sest ta tahab kaua elada ja tema teine südameklapp ei ole mitte veata. Seepärast sõuab ta aeglaselt ning ühtlaselt ja loovib inimes-

test, kes teda võiksid pahandada, eemalt mööda — enamasti valitsejastki, kelle õlgadele ta kõik majandusmured on veeretanud, sest selle vaikse mehe palgelt on ikka nii palju uusi atru, äkkeid, vankreid ja palju kallimaidki riistapuid lugeda. Ja tubakahimu vastu, mille orjus talle ta südame tulul arstlikult keelatud on, võitleb ta kuiva saiaga, mida ta välja minnes ei unusta saterkuue tagataskusse pistmast, ja mõtted hoiab hoolega rahu, rõõmu ja süütuse koosil, iseäranis koosil Särgrave poole. Sest talvine ja suvel pühapäevane kooselu õdede ja vendadega Särgrave — ka linnavend saadab oma jõudeajad alati seal mööda —, see on õieti kogu ta maailm.

Küll ei valitse ses maailmas miski vähem kui kuus meelt ja üks mõte, kuus südant ja üks lõök. Seal võivad parteinemiseks ja visadeks võitlusteks asja anda sääraseidki küsimused, millest mitte just Euroopa ega perekonna enesegi saatus ei olene, — küsimused nagu see, kas on vähene suhkur või halb hoiukoht süüdi, et Jakoobast õe marjakeedised käärima läksid, ja mitme kana kohta peab kukk olema, kui nad hästi peavad munema, ja kas võib kassi nagu koeragi sooja vee ja seebiga pesta. Erakondi tekib kaks kuni kuus — selle järgi, kuidas päevakorda vanemaid või üsna uusi aineid juurde sigib — ja löömine lõpeb korrapäraselt sellega, et viimaks enam ühtegi võitlejat lahinguväljal ei ole: hüpati üksaaval lauast ja kaoti klõmdi oma tupp, kust siis aegade pärast, mis temperamentide järgi mitmesugused on ja ühest tunnist kahe päevani võivad küündida, üksaaval jälle nähtavale tullakse, õlioks käes.

Kuid seesuguste verevirgutustega on Ulrich von Kremeri vigane südameklapp panetanud. Nii panetanud, et klapile kahtlemata kahjulikum oleks neist ilma olla. Mingi hinna eest ei vahetaks Ulrich neid tundmuse vastu, mis talle põue asub, kui ta Särgravest kord kauemini ära oli kui nädalapäevad — tundmuse vastu, mis käärib ja puurib ja vahel veegi silma võtab, iseäranis õhtuti vaikuse lasumisel ja kui

valitsevad varjud aknaid piiravad. Neil kordadel saab vana-härrast tundeinimene sügava härduseni.

Harilikult valib härra von Kremer hommikuseks jalutuseks, kui ta väravast välja ja sepapaja esisele on jõudnud, seal sel lahkmel kõige pikema tee haru — selle, mis karjamõisa viib. Seesinane tee — halvasti sillutatud, nagu kõik teised Mäekülas, sügavarööpeline, kivine ja savine — läheb kõrgendiku külge mööda mitmekesisest võsast läbi ning avaneb siin ja seal välguti, kust vaade kogu mõisa kallakut ja nõgusat nurmkonda võib mõõta. Ja siis tuleb sõre männik liivasel pinnal ning lõppeks karjamõisa lage mäenutt, ühe palgega vastu turbasood, teisega vastu väikest küla ja põllu- ning karjamaa veeri mööda laialipillatud saunu.

Sel teel teeb jalutaja sagedasti puhkeseisakuid. Ta istub mättale või heidab murule, sirutab koibi ja viibutab keppi, ümiseb, haigutab ja lõbutseb teadvuses, et ta elab, et ta on olemas. Ja mitte lihtsalt olemas, vaid Mäeküla mõisnikuna olemas. Olemas isikuna, kellel maakerast veel osake päriks on, kelle küljealune oma, vastuvaidlemata oma, ja kellel veel nõuda ja käskida on. Ning keda ikka veel respektieritakse. Ja kes kedagi ei tarvitse karta. Ja hein kasvab, vili küpseb ja lehmad lüpsavad. Ja peremehed maksavad renti ja kandimehed teevad töö ära. Ja — jaa — — oääh! — Mäeküla mõisniku magusas haigutamises sisaldub kõik, süsteem ja programm.

Enamasti peatub härra von Kremer ka karja juures, kui see ta käigu piiril juhtub olema, ja siis võidab ta silm isaliku ilme ja isalikult liiguvad ta pikad vurrukihvad. Sest need sada nelikümmend nisa seal — rohkem neid paraku ei ole ja kõige paremat tõugu pole nad ka mitte —, need on ta majanduse elusooned, ta isandliku iseseisvuse peapide; alles kaugelt järele tulevad kartulid ja veelgi kaugemalt müügi-vili, kui viimast üldse jätkub. Ja Mäeküla mõisnik sügab Laadikut ja Kүүdikut sarvede vahelt, ulatab Punikule tüki

saia suhu ja austab Karja-Toomast usaldustoonil mõne küsimusega. Sest Toomast ta ei pelga. Selles mehes pole midagi ähvardavat südameklapile. See väike nässakas rähksilm vahib peremehele otsa, nagu seisaks äkki pilvest kukkunud vanajumalise ta ees. Mütsigi äigab alles siis peast, kui teine juba selja pöörab. Kurta ja tahta pole tal midagi.

Ja kui siis vanahärra karjamõisas, mäherduse kogunime all mõisa rehte, kivist heinaküüni ja kahte turbakuuri mõistetakse, natuke ülevaadet on pidanud — sest siinsed vähe uuemad ja seepärast võrdlemisi korralikud hooned ei tõrguta pilku, — ja kui ta mäenõlvadel ajaviiteks maasikaid ja muulukaid on otsinud, põõsastikus mõnd siili, sisalikku või nastikut kimbutanud, siis pöördub ta teist teed, alt vainu kaudu, koju tagasi ja viib oma kokale lõunaisu kaasa, mis lauale kantud parema ja pahema vahel vahet ei tee. Klaas mitte väga kallist portveini kustutab ta janu ja suigutab ta paariks tunniks ausale põllumehe-uinakule.

Teise veidi väiksema tiiru ristleb härra von Kremer õhtupoolikul ära. Seepeale järgneb päevakava huvifavam punkt: lehmälüpsi pealtvaatamine karjataras. Sellelt virgelt vaatemängult täis rebivaid käsi, sorisevaid nisi ja kobrutavaid kappu viib ta alati nii ülendatud meeleolu tšuppa, et paneb oma vana mängutoosi tilisema, mille mahedail helidel ta siis ühtlasi õhturoale rõõmsa vastuvõtu valmistab. Vahel laulab sööja mängitavat viisi paiguti kaasa, ja siis on emand Reemeti kriitika järgi, «kui saetaks seinu seitsme suure saega ja soglataks kühvlitega munakivide virnas».

Kolme küünla valgusel — kiviõli vastu hoiab ta visalt suurt lugupidamatust alal — loeb rüütel von Kremer enne sängiheitmist haigutades veel mõne veeru «Revalsche Zeitungit» ning paar peatükki raamatute raamatut, enamasti Saalomoni tarkust, sest muud kirjandust tal majas ei ole. Siis kustuvad küünlad ja kustub vanapoisi päev, mis oli nagu eelmine ja ilmatu rida eelmise eelmisi.

TEINE PEATÜKK

Seal sündis ühel kevadel üheksakümnendate aastate alguses midagi, mis tema nii rahulikes värvides hoitud elule ärevat karva vöödi sisse vedas. Ta leidis äkki, et ta enesega enam üksi ei olnud. Ta meelest oli, nagu segineks kõigesse, mis silm nägi, kõrv kuulis, nina haistis, kops hingas, midagi enneaimatut võõrast. See ep olnud esiotsa ilus ega inetu, hea ega halb, ainult umbusklikult imekspandav uus. Siis aga selgus ebamäärane ja sai meeks — meeks, mis on magus mõruduseni.

Üksnes harukordadel valis Ulrich von Kremer jalutamiseks selle lühikese rohtunud tee, mis mõisamaja lõunapoolsest otsast ja aidast mööda viis, alla Kruusimäe saunade poole, sest see väljavaheline tee vajus seal varsti rappa, kus vesi kohati poole põlveni ulatus. Küll võis saunade ümbert ringi mäe ja soo vahel vingerdavat jalgrada mööda kuival jalal tagasi tulla ja käiku nõndaviisi pikendada, kuid Kremeri-härra ei armastanud kitsaid teid. Ühel pärastlõunal aga juhtus siiski, et ta aidatagusest sarapikust, kus ta pakatavate põõsaste alt mõisa põllul kündvate härjameeste mõnusat räuskamist pealt oli kuulanud, Kruusimäe vainule sattus. Ta sammus saia nosides väravani, millest peale järsult allakalduv tee märjaks ja mädaks läks, ning pöördus, kui ta soo tagant ülessirguvale kirikutornile tere-tava pilgu oli kinkinud, roigasaia äärt mööda vibujoones selle lepatuka poole, kust algas mõisa minev rada, nurme ja niidu piirile tallatud.

Selle lepiku varjus kükitas ka siin ja seal vainu servadel mustavaist kandimeeste hurtsikuist viimane, selga kruusakünka vastu toetades, nii et mõisa poolt vaataja temast ainult katuseharja võis näha. Härra von Kremerile paistis magamistoa akendest alati, nagu roomaks seal kohas suur pikk päevakoer mööda põllupeenart. Ja iga kord tärkas ta mäluvaate ette tarekese niisama karvane omanik, kuuendikumees Tõnu Prillup, kelle priinime järgi saunagi hüüti.

Kui jalutaja Prillupi õuest, mille peale kevadine päike täiel palgel maha naeris, parajasti mööda oli astumas, kütkestas ta pilku riivamisi üks värviline vari, nii et ta pead pööras ja sammu veidi peatas. Vari tuli punasest seelikust haljal murul, sest aida ääres, vastu õueaia soppi, pikutas üks naisterahvas eredal paistel, silmad kinni ja suu lahti.

Esimene mõte Kremeri peremehepeas oli: Näeh, siin peres magatakse äripäeval! Siis seletas talle lähem pilk, et ta magajat ei tunne. Külaline? — Nah, ükskõik! Ja ta astus edasi. Aga ainult kolm sammu. Miski, mida veel kord maksab vaadata, näis talle meelde torkavat ja pööras ta pead. Ja et ta selle millegi kohta kohe selgusel ei olnud, astus ka need kolm sammu jälle tagasi ning ühe sammu õueaiale ligemale. Õu ja maja olid eluta, ainult paar kana siblis rehealuse värrava all ja suure kase otsas keset õue pidasid varblased koosolekut.

Uinuv laiskleja, muidu kassi kombel keras, ajas pahemal käel puhkavat pead niikaugemale tagasi, et nägu profiilis ja valge kael päevitanud lõuast kurguauguni nähtaval seisis. Näol ja avatud suul püsis ilme, nagu kuulataks ta kavala poolmuigega mõnd mootsikut sosijuttu. Härra von Kremer pani veel tähele, et magajal väga harvad hambad, ja iseäranis tähele pani ta, et tal kaks vaokest kaelas olid, kaks noort priskusekortsu pealpool helmerongi, ja korraga mäletas vanahärra, et need vaokesed — just nemad — tema süütut uudishimu olid äratanud. Muidu oli noorik nagu teisedki külanoorikud, ja et ta noorik

oli ja mitte tüdruk, selgus hõbedasest laulatussõrmusest, mis tal parema käe sõrmes valendas.

Küsida, kes ta on? — Kremer tundis kõiki oma vallakese täiskasvanuid, iseäranis hästi kandimeeste perekondi kuni kaelakandjate lasteni, ja nüüd oli siin Prillupi õues pealtnäha koduses olekus inimene, keda ta mitte ei tundnud, — miks siis mitte küsida, kes ta on? — Aga Kremeri-härra keeras minekule, nagu ei viitsiks ta magajat äratada, ja küsimine oleks küsimata jäänudki, kui Prillupi saunal mitte uut ust ees poleks olnud.

Nüüd aga jäi ta mõne sammu järel seda uhkust silmitsema, toetades jalga mulgu latile ja ristluud kadakakepile; silmitses musta majakest mujaltki, veeretas vaate ka kapsaaiast ja põllusiiludest üle ning leidis, hm, et Tõnu kui majapidaja pooltki mitte viimane ei ole Mäeküla pisirentnikkude seas. — Aga see seal murul? Ning Kremeri pilk käis viiliti magaja juures ära. — Ja siis mõtles ta: Ei tea, kus Leenu peaks olema? Kaks-kolm last on neil ju ka? Aknasilmake ei ilmuta midagi seesolijaist. — Kas see on ehk nende koduhoidja —? Punane kõrtsik aida kõrval ahvatas teda jällegi palet pöörama. — Ta pani lõppeks tähele, et mõned pütid ning vitsikud pistandi ees küürijat ootasid, kuna tuluke suure paja alt ära oli kustunud, ja oleks seepeale tõesti edasi sammunud, kui mitte kaks ärevalt kilkavat last, kes alt heinamaalt täie iiliga sauna poole jooksid, teda poleks veelgi sundinud seisatama.

«Mari, Mari, näe, mis meil on! Näe, mis meil on!»

Poisike kulu seest leitud käblikupesaga ees, tüdrukuke lehvivate salkudega tema kannul, mõlema ümber ringiratast ihas põlev koeranäss — nagu väike tuulispask vispeldati magaja kohta vastu aeda. Saksa mulgu ees ei näinud ükski.

Näikse teine õige noor olevat, mõtles Kremer ärkaja liigutustele järgnedes. See peatõstmine, see pöörak põlvile ja tõus jalule sisaldasid kopsakast aeglusest hoolimata sedasama

kehalisele täiskasvule salaja vasturääkivat nagu vaadegi, millega Mariks hüütud noor naine linnupesale lähenes, ja nagu häälevärv, milles ta väikesele vargale tõsiselt ja õpetlikult seletas, see pidada pesa kohe ilusti tagasi viima, muidu kaduda linnud Prillupi ümbert ja minna kõik teistesse peredesse.

Aga munad?

Muidugi kõige munadega!

Kus sellega! Nii ilusad tähnilised ja pisitillukesed! Paar tükkigi võiks ehk —

Ei, ei, linnul olla nad loetud viimse kui üheni!

Näis aga ilmest, millega ta pesast võetud munakest pihu peal silmitses, nagu ei seisaks manitseja poisi seisukohast ise mitte liiga kaugel.

Kõik kolm nägid korraga saksa, kelle peale koeraklutt haukuma hakkas, ja vaidlus vaikus.

«Kas oled siitpere inimesi?» küsis Kremer ligemale astudes oma heas eesti keeles, millel kõlaliselt talupojalik laiuemõnugi ei puudunud.

Naine vaatas talle rahulikult otsa, aga ei vastanud. Kremer ootas.

«No miks sa ei räägi?»

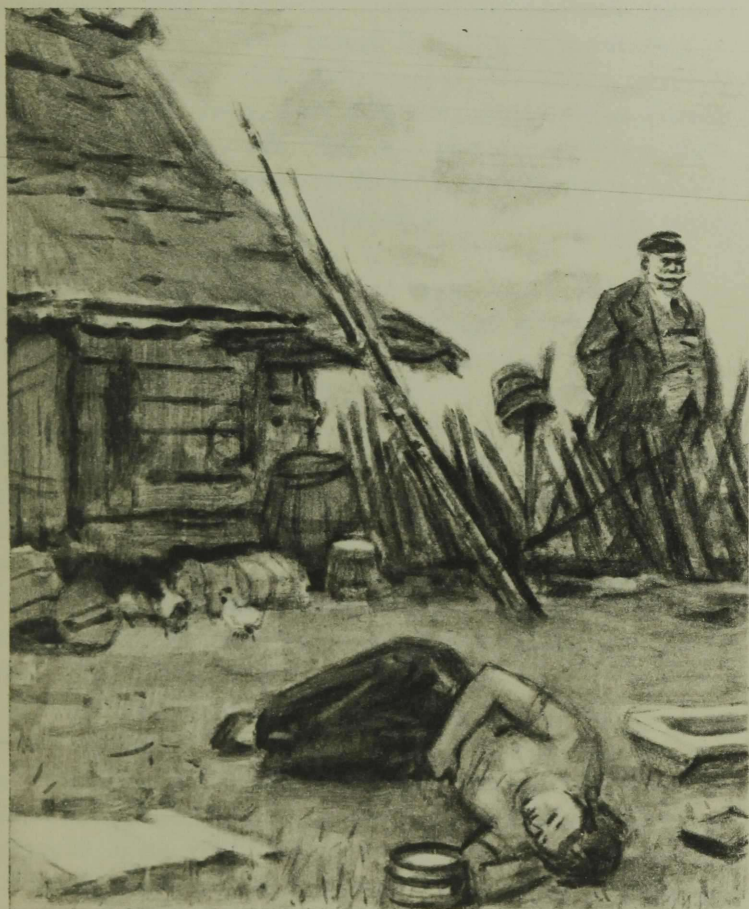
Teda silmitseti mütsinokast saapaninani, aga suud lahti ei tehtud. Käbliku munakese pistis noorik hellalt pessa tagasi.

Rumal ta ei ole, mõtles Ulrich tema karge pilgu all ja tundis põses sooja. Ta tammus veidike, et uut pärimist vormida, arvas aga siis paremaks laste poole pöörduda.

«Kas see Mari teil elab?»

Nad seisid nüüd kolmekesi reas tema ees, naine kõhuga, poiss ja tüdruk seljaga vastu aeda, kõigil ninad püsti. Tema küsimise tõttu vaatasid väikesed vilksti suure peale, ja et selle suu vaiki jäi, märgatav virvetus nurkades, siis vastasid nemadki itsitava vaikimisega. Mõlemal hiilgas ninaalune röömsalt kaasa.

«Tainapead!» mõmises härra von Kremer, aga alles siis, kui ta neile selja oli pööranud.

*Vari tuli punasest seelikust haljal murul, sest õueaias pikutas
üks naisterahvas eredal paistel...*

Teel, juba mõnekümne sammu pärast, oleks ta müstilise Mari kohta võinud põhjalikku seletust saada, kui tal seks veel uudishimu oleks jätkunud. Künnimehed olid sarapiku äärest tööjärjega Kruusimäe kõrgendikule jõudnud, põllule, mille rinnaku alt Kremer praegu läbi läks, ja nende seas oli ka Prillupi Tõnu. Ta pööras saksa lähenemisel parajasti atra, kuna teised vaoga juba ülespoole liikusid. Aga Kremer võttis tema teretuse vastu, ilma teda peatamata; midagi, mille kohta ta selgusel ei olnud, hoidis teda järele kuulamast tagasi. Varsti kostis talle Prillupi tõmmult kumisev hääl selja tagant kõrvu:

«Päits — vagu! — Pugal — vagu! — — Nät seal — Päits! — Nät seal — Pugal! — — Pugal — Päits! Päits — Pugal!» Ja temast kõrgemal rökkas Punudest ja Mustadest, Kirjudest ja Kütudest ning sekka sadas piitsaplakse ja mõnigi karune kurat ja prohvus.

Selle künnipastoraali kosutaval saatel jõudis Mäeküla mõisnik koju, veidike väsinud siiski ja endaga ebamääraselt mitte täiesti rahul.

Õhtul tuli valitseja mingi aruandega ja Kremer pidi jutu lõpul küsiva sõnakese pillama suuta naise kohta Prillupi õues, kuid sealtsamast tundus asi talle tühisena ja ta andis vaikimisega Reemetile minekumärku.

Ta oli juba voodis, kui talle muude mõtete vahelt äkki meelde pistis, et Tõnu Prillup olnud üks neist, kes jüripäeval talle mõne rubla renti võlgu jäid. See oli Mäekülas paraku nii sage nähtus, et ta nende vabandavaid põhjendusi harjumisi ainult poole kõrvaga kuulas. Aga kas ep olnud Prillup see, kes tol puhul matustest oli mosisenud, naise matus-test? — Siis ehk oli see noor — —? Kuid jüripäevast polnud kolme nädalatki ja pulmakuludest ei lausunud ta sõnagi. — Või oli see Kiilaste Rein, kes naise surma nimetas, ja Tõnu mosises matuste asemel siiski pulmadest? Leenu võis tal ju sügisel või pika talve jooksul — Aga — ja härra von

Kremer tõmbas vaiba üle kõrvade — mis puutus see siis temasse?

Siiski, enne suikumist tuikas ta tahitsevast mälust veel läbi: Aga Prillupi lapsed hüüdsid teda Mariks. — — Ja lõppeks, juba suletud silmil ja norskamiseks avaneval suul muigamisi: Narrid juuksed! Pulstunud kui vilt ja turbatuha karva — pääh! — —

Kui Kremer teisel hommikul käe värava külge pani, jäi ta aru pidades seisatama: Kuhu siis täna? Jälle karjamõisa? — Hm, võiks ju ka Kruusimäe poole, et vaadata, kui kaugele mehed keskhommikuks künniga on jõudnud. — Ja Kremer sõudis Kruusimäe poole, vaatas künnijärje peremehehuviga ära ning tuli saunade kaudu eilset põllurada jälle tagasi. Prillupi õue juhtumisi pilku lüües nägi ta seal ainult mõlemat väikest «tainapead», kes aida läve ees veskivil istusid ja lambaraudadega koera niitsid. Nad olid, üks penikest kinni hoides, teine raudu tarvitades, nii tiitsalt töös, et kummalgi möödamineja jaoks silma ei jäänud. Tarest aga kuuldus lahtise akna kaudu kangaspuude lõksumine, ilma et akna väiksuse pärast näha oleks olnud, kes süstikut viskas.

Õhk oli sel päeval nii hõre, et soa korrapärane lõks — lõks! kaugenejale veel kaua kõrvu ulatus; Kremeri meelest oli koguni, nagu kuuleks ta seda toaski veel. Ta astus magamiskambrisse, avas akna ja jäi nagu kuulatades üle künni vahtima — sinnapoole, kus suur päevakoer põllupeenral roomas.

Paaril järgmisel päeval valas külma vihma sadada, nii et vanasaks jalgagi välja ei saanud. Esimese päeva kihutas ta aeldes ja haigutades mööda, teisel aga hakkas siunama, isegi vanduma, mis muidu tema komme ei olnud. Kolmandal hommikul pilvitas ja udutas veel, tuli hooti pihugi, kuid see ei suutnud kärsitut enam kohutada, hoolimata valusast rebimisest paremas puusas ja pahemas pahklus. Ja nõnda tüüris Kremeri-härra, kõrged kalossid jalas ja vihmakuub seljas, väravasse ja väravast aru pidamata välja ning otseteed karja-

mõisa poole, millest selgub, et vihmastelgi ilmadel oma mõistlik külg ei puudu. —

«Faeh,» ütles kokapiiga Fillemine Fahtrik, Kremeri ainu-teenija, ta enda nimetust mööda Mäeküla «firtin», kui saks paari tunni pärast tagasi tuli, «härta juba kodu ja Mari põle akendega veel falmis! — Ütlesin teisele küll, et katsu fiks olla, aga nad on jo kõik nii pikalised siin — nii fäega pikalised!»

Härta von Kremer kostis kannatliku mõminaga ja laskis ennast kummikuuest ja ülesaabastest vabastada, mis neitsi Fillemine käes, kes ihuliselt laiuuse ja lainetuse poole kaldus, ka mitte just vurinal ei läinud. Missugune Mari? mõtles ta seejuures, sest aknaid ja põrandaid pesi harilikult karjase Kai. Aga ta ei küsinud ning astus eeskojast ümmardaja ukseavamisel lähemasse tuppa, milles oli töö nähtavasti juba lõppenud.

Ta istus siin paar minutit puhates, keeras siis mõne tarbetu tiiru üle põranda, et viimaks, käed püksitaskute sügavuses, ühe ja teise akna ees seisatada, nagu prooviks ta ruutude selgust.

Kõrval olevas kabinetis oli vaikne.

Siis ehk seegi juba valmis?

Ta vajutas vangu peale ja vaatas: jaa.

Ses tiivas rohkem ruume ei olnud; teised kaks tema neljast toast olid sealpool väikest eeskoda.

Missugune Mari? — Ta pöördus tagasi, tegi eeskotta mineva ukse lahti ja kuulatas. Kokapiiga plagistas jälle köögis. Muud polnud kuulda. Kremer astus seepeale eeskotta ja avas vastasoleva ukse praokile. Jaa — saalis oli keegi, ja see keegi vilistas.

Kui vanahärta saali ilmus — miks ta ei pidanud järele vaatama, kes Kaie asemel tema aknaid pesi? —, tundis ta Prillupi õues nähtud laisa naise juba lävelt ära — enne veel, kui ta tema pead ja kaela silmas, mida akna ristpuu jaolt varjas, ja hoolimata teist karva riidetest. Selles nimelt, kuidas kebja luuga noorik aknalaual istus ning töötava käe sunnil

ülakeha hoidis ja liigutas, oli Kremerile midagi ebateadlikult meelespeetut ning Prillupi muruga ühenduses seisvat.

Vist ei kuulnud Mari saksa tulekut, sest ta vilistas rahulikult edasi, nii endamisi sumedalt, kuid vilumisest tunnistava võimega. Kremeri-härra hallikirjud kihvad rippusid seepärast veidi nõutult allapidi, enne kui ta ligemale astudes enesest märku targes anda.

«Nooh,» algas ta siis, käed ristluu peal vaheliti, «mul näikse ju uus aknapesija olevat. Kus see siis tuleb?»

Noorik ulatas pea aeglaselt sissepoole ja võttis endale kostmisekski aega. Kosta ta seekord tahtis, seda võis ta näost näha, kuid paistis, nagu peaks ta kostuse kaugelt muude mõtete tagant tassima. Kremeri meelest oli, nagu vaataksid ta silmad kõõrdi selle seesmise kadunuse vangistusel.

«Tere,» vastas kõnetatu siis järsult. «Karjase naine on tiitevoodis.»

«Soo? — Jaa, õige — seda oli ju jälle oodata. — Aga kustpoolt sina siis oled?»

«Eks ikke Prillupilt.»

«Prillupilt — jaa — —» härra von Kremer upitas end naljatama — «kas siis Tõnul on nüüd kaks naist?»

«Ei — üks; mu õde suri nelja nädala eest ära.»

«Prillupi Leenu oli sinu õde?»

Mari jaatas peaga; ta püsis istukil aknalaual ja pani nüüd märja lapi teise aknatiiva välisel küljel jälle töösse.

«Nelja nädalaga mahtis naise ja võttis teise!»

«Ega's ta ilma läbi soa.»

«No kust ta su siis tõi?»

«Eks ikke metsast.»

Vastus ei olnud naljatav, sest lühidalt metsaks kutsuti, nagu Kremerilegi tuttav, üht laanerikast suurvalda kiriku taga, Särgeverest edela pool.

«Või nii; jaa, ma mäletan, Leenu oli ju väline inimene. — Teie pulmad olid siis varsti peale jüripäeva?»

«Nigulapää,» vastas noorik, ja ta pahema käe selg tegi nina ümber osava keeru.

«Aga Tõnu lapsed ei üia sind ühti emaks?»

«Mis em a mina nüid neile — —» Mari astus maha ja kastis lapi ämbrisse; tema turbatuha-karva juuksed, pulstunud nagu vilt, tulid tagasivarisenud rätiku alt nähtavale, ja kui ta jälle pead tõstis, paistis rätiku sõlme pealt ka tema teine kurguvaoke.

Saks arvas nüüd parajaks juttu lõpetada ja tegi, nagu oleks tal asja järgmisse tuppa, kuna ta siia ainult mööda minnes peatuma oli jäänud. Aga kui ta tagasi tulles saalist juba läbi ja käega väljamineva ukse küljes oli, pöördus ta siiski veel ümber.

«Kuule, Mari, kui ma sinu kääst mõne päeva eest küsisin, kes sa oled — miks sa ei vastand?»

«Ma ei taht.»

«Sa ei taht?» Kremeri bismarklikud kulmupuhmad tõusid veidi. «Soo — sa ei taht! Miks sa siis ei taht?»

«Niisamuti,» ütles Mari ja asus lapi ja ämbriga teise akna juurde.

Härra von Kremer nihkus ukse eest sammukese tagasi, nagu tahaks ta ses küsimuses jälgi hakata ajama, esines aga lõppeks, peale mõnekordset suumaigutust, hoopis teise asjaga.

«No kas ta su vastu ka ea on?»

«Kesse?»

«Prillup ikke.»

Noorik võttis trepi seina äärest, seadis käsilevõetava akna ette ja astus üles, et kõrgemate ruutudega peale hakata. Alles sealt pillas ta vastata, ja Kremeri aimates pidid ta silmad seejuures kõõrdi vaatama:

«Kelle vastu ta's paha on!»

Mari pesi ja härra seisatas veel pisut. Kuna ta pilk nooriku kaju mööda üles ronis pastlakandadest paljaste käsivar-

teni ja laeni ulatuva peani, tähendas Kremer sel iiveldaval toonil, mis naljata naljatajale omane:

«Aga kui sa sealt nüid maha kukud ja kaela murrad!»

Kuid sõnal oli üsna ootamatu tagajärg. Nägu, mille noor naine lae alt vana rüütli poole pööras, oli äkki maski vahetanud, kibeldama löönud, ning huulte vahelt välgatasid harvad hambad esimest korda välja.

«Kellel mu'st siis kahju oleks — ärral või?»

Kremer naeris sabatult ja läks. Tal oli hea meel millestki, misüle ta endale aru ei püüdnud anda. Söögitoast kirjutuskabinetti ja sealt tagasi sammudes venitas ta vurrukihvad paar korda õige sirgu, ja kui ta seepeale ümariku söögilaua ümber mõne ringi tegi, pidas ta pöidlad vesti käeaukudes ja liputas sõrmi. Kuidagi sattus ta siis ühe aknalaua ette, millele nõrk pastlajalg oli jäänud. See andis talle pikemaks, kuigi heatahtlikuks uurimiseks asja, viis ta indutseeriva mõtte aga viimaks ruutude peale, ja kui ta nende selgust nüüd tõsisemalt proovis, siis leidus sealgi märke, mis valjemale korranõudele ei vastanud ja millest selle pesija eelkäija töö enamasti vaba oli olnud. Aga küll ta õpib, mõtles soovlik peremees ja jätkas akende inspeksiooni kabinetini.

Mõne aja pärast leidis Kremeri-härra, et ta oli unustanud Marilt midagi küsida, midagi, mida peremehel vaja teada on, ja ta läks ja küsis, kas Mari ehk nüüd karjanaise asemel ka lüpsis käivat; küsija ei olevat paaril viimasel päeval ise karja juurde saanud.

Ta sai jaatava vastuse.

Kas valitseja või valitseja emand talle sõna saatnud?

Mõisast saadetud — ei tema teadvat, kumb.

Kas ta varemalt kuskil mõisa aknaid olevat pesnud?

Ei, see olevat esimene kord.

Kas — — kas Prillup pulmadeks oma saunale selle uue ukse teinud?

Härral näis veel muidki väga tarvilikke küsimusi olevat, nad ei tahtnud talle aga meelde tulla, nii et ta senistega leppides juba tagasi pidi minema. Seal aga tabas ta õmeti midagi.

«Kas sul veel teisi õdesid koju jäi?»

«Jaa, kaks.»

«Nooremad sinust?»

«Üks noorem, teine vanem.»

«No kudas ta sinu siis nende vahelt võttis?»

«Liina on veel leerimata ja Tiina ei läinud.»

«Aga sina läksid?»

«Emb-kumb pidi minema — tal jo Leenu lapsed.»

«Soo, soo,» mõmises saks kuivalt ja asjalikult.

Kui Ulrich von Kremer seepeale jälle maja teise tiiba oli jõudnud, liitis ta pilgu tükiks ajaks ühe suure tindipleki külge kirjutuslaua luitunud kalevil, kuna ta sõrmenükkidega meelekohti hõõrus. Ulrich von Kremer andis tunnetusele maad, et on rumalusi, mida kahepäevane vihm ei suuda ära uhta, kui inimene «pleebsilistest kalduvustest» vaba ei ole. Ja sellega tõusis ta silm tindiplekilt üles ja langes väheldasele mustunud õliportreele, mis seal veidi halekas valguses teise seesuguse kõrval seinal rippus. See sõna oli nimelt kord emaliku murega tolle auväärt naise patriitslik-kõrgi ülahuule alt kukkunud. —

Pool tundi hiljem istus härra von Kremer söögilauas ja neitsi Vilhelmiine ümmardas teda.

Korraga jäi viimane kuulutama, ja kuna ta kuulatas, kerkisid ta juuksekarvad ja mokad sosistasid: «Jeesus!» Siis mühas ta minema, et üürikese aja pärast tagasi lainetada, tilisev kastike kätel nagu hundi küüsisist päästetud tall.

«Nad on ju nii frehhid siin, nii fäega frehhid! Ma nägin ju kohe, kui ta jala sisse pistis, et see üks frehh inimeseloom on! — Kas härra teab, mis ta tegi? Istub korraga soffa peale, sirutab jalad fälja, ringutab ja ütleb: «Oi Jukuke, küll siin oleks hea laiselda!» — M i n u nähjes, m i n u kahe silma

all istub soffa peale ja ütleb: «Oi Jukuke, küll siin oleks hea laiseldal!»»

Kuna õnnetu firtin teotatud tiliseja taha nurgalauakesele paigutab, liigutab tema leivaisa aeglaselt lõualuid, neelab suutäie alla ning tähendab:

«Jaa, nad on natuke rumalad, need külainimesed, neid peab õpetama.»

Õhtul karjataras, kui Kremeri-härra valitseja-emandaga jutusse sai, ütles ta muu seas: «No meil on ju nüüd uus lüpsiline Kaie asemel —»

«Jah, lasin selle tulla, on nagu krannim kui mõni teine,» vastas lüpsiülem.

«Minu aknad on teine ilusti puhtaks pest, paremini kui Kai; võite teda edaspidigi pesema ja küürima kutsuda.» Ja härra von Kremer juhtis jutu vasikate peale.

KOLMAS PEATÜKK

Järgnevad päevad on kuivad ja Mäeküla saks käib taas korrapäraselt lüpsi juures, vahel kakski puhku päevas. Ta ilmub varakult, et nägijaks olla ka eelkäivale jootmisele all kaevukünal. Kuidas nad sinna rüsinal paisu jooksevad ja üksteist müskavad, kuidas nad pinnivad, kuidas vesi nende kaelakoskedest alla mõõnab ja kuidas nende sabad sähvivad, sõõrmed puhivad, kellad parisevad — see kõik on talle draama-elav etendus, mille vastu ta neid seal linnateatris, kuhu ta paar korda talve jooksul ära eksib, mitte ei raatsiks vahe-tada, niisama vähe kui oma mõirgavat karjasõnni kõige parema orkestri vastu. Ja kui nad seepeale mäletsedes ja unistades suurel õueplatsil laiali seisavad ning ühe ja teise udara alla valge kapp ja kümme vabastavat näppu ilmuvad, siis tuiab Kremeri-härra nende vahel ringi, aitab nende sapsudelt kepiga kärblasi peletada ning hingab mõnuga sisse lõhnasegu, mis nende suudest, nahkadest ja soojast piimast õhku imbub. Pike-malt peatuma jääb ta viimaks toobri juurde, kus Reemeti-emand sukavarrastega järikesel istub, lüpsi käiku silmas peab ning valmis on peremehe pärimiste peale kõige laialisemat vastust andma. Ja kuna nad jutlevad, tuleb Tiiu, tuleb Truutu, tuleb Madli, tuleb veel üks eit ning veel üks noorik ja tühjendab oma kapa vahuse kurnariide rüppe. Üks neist on uus; sellele vaatab saks vahel käte peale ja saadab talle prooviva pilgu järelegi.

Nad ei pane teda suuremat tähele. Ta ei ole nähtavasti saks, kelle ees õiget saksakartust tuntakse. Selle jälile näib uuski palgaline jõudnud olevat, see sealt Prillupi saunast, sest

karjatüdruk naerab, et kui vanamees neist ühel päeval mööda loovinud, saatnud Mari talle Kriimiku nisast piimajoakese järele, millest saterkuue saba peale nagu valge nõöbirida jäänud. Vaadanud küll korraks üle öla, et mis nad seal turtsuvad, aga läinud oma teed. Saksakartliku erandi moodustab mõisas ainult karjane Toomas, kuid selle naine on ka juba viienda lapsega nurgavoodis.

Ja kuna kapad kobrutavad, toober täieneb ja Kuru pereinaine tütre tagant-tõukel käsivankriga puhtaid pütte pesuköögist üles piimakambri poole veab, hakkab karjamaa kinkudel mees paistma, kelle vaesedki silmad juba kaugelt ära tunnevad. Selle mehe ninast hoiab nimelt nähtamatu käsi kinni ja lükkab seda korrapärases taktis üles ja alla, paremale ja pahemale poole. Ning eemalt vaadates näib, nagu oleks kael juba nii peeneks kulunud, et veerlev pea tema otsast potsti maha peaks kukkuma.

Seesinane mees astub teenijate-majasse sisse, mille katuse all piimakambergi aset on, ja kui toobri tulek viibib, siis ilmub teine vahel ka tarasse, et lüpsi lõpu järele vaadata. See on Kremeri-härrale märguks minekut teha. Mitte just, et ta teda ei salliks — ei, ta on ju kõigiti tarvilik inimene —, aga tema teretamises leidub midagi, mis pigemini nägemata võib jääda. Aasta üheksa eest, kui nägematu käsi veel mitte Kuru Jaani nina ei juhtinud, võttis Kremeri-saks ta mõnikord hea meelega erajutusse; siis oli Jaani teretus veel ehtne häälekõla ja silma-vaate poolest.

«Kui mina teaksin, kuhu see mees oma raha vajutab!» algab Jaan emandale, kui ta «tere» asemel «tereks» on öelnud. «Ette ja ette, ette ja ette — ega muud olegi! Mujal mõisades, sa kallike — —»

Jaani jutte, mis rahaga algavad ja rahaga lõpevad, tunneb aga emand nii küllaliselt, et ta õnne tänab, kui toober õlgadele tõstetakse. Piimakambrist, kus tal mõõdupulk sisse on pista ja toobiarv üles kirjutada, pääseb ta varsti.

Ja nõnda lükib päevake päevakesele järele, ja Kremeri-härra käib virgasti lüpsil, ja vanade lüpsjate hulgas näeb ta ka seda ajutist uut, kes tema aknad nii ilusti puhtaks pesi. Kuid ühel lõunal leiab ta lehma alt selle uue asemel teise uue: Pajusi Juula, Mari üleaedse.

«No mis Maril viga oli?»

«Näpud teisel valusad, tellis mind täna minna.»

«Näpud — soo? Nah, see on aga isegi proua!»

Pärastlõunasel luusil juhtub härra von Kremer mõtetesse süvenema, nii et ta enda Kruusimäelt leiab, kuna ta karjamõisa tahtis minna. Vainul, Prillupi värava ees, visatakse kurni. Viskajad on Tõnu lapsed ja nende uus ema. Kõik kolm, iseäranis aga ema, on täie tõsidusega võistlusele andunud. Viimase silm möödab iga kord mõtlikult maad, enne kui hoogu võttev käsi kaika lendu laseb, ja kui mõni pulk ruudust kargab, siis saadab teda tabaja iseteadlik «atata!». Saksa nad ei näe, ei näeks teda ka siis mitte, kui ta lepapõõsa taga varjul ei seisaks.

Ja Kremeri-härra ei eksita neid. Ta vaatab võidumänge meelsasti pealt. Ise pole ta küll kunagi spordimees olnud.

Ja kui ta partii lõppu on näinud, lentsib ta tulnud teed tasakesi tagasi, niiske huum silmis ja suu ümber jooneke valatikkunud noorust.

Teisel päeval istub Prillupi Mari jällegi mõisataras lehma all, töötösine ja sõnakehv nagu ikka. Kappa tühjendades vaatab ta pisut kõõrdi ja pöörab nõksamisi pead tavalise seesmise kadunuse pärast. Mitte võimatu pole, et peremees pilguke hiljem ta harvu hambaid näeb valendavat, paljastatud lõbust seeüle, et Kirjak piimakapa ümber löi. Ja nõnda möödavad veel mõned lüpsilõunad ja -õhtud, kuni tuleb päev, mil Kremeri-härra leiab kapatühjendajate seast kitsa kollase naise, kelle käed ja jalad liialdatud väledusega nagu midagi püüavad heaks teha.

Pärast seda päeva hakkas Mäeküla saks harvemini lüpsi juures käima. Hein ja vili kasvasid — aas ja nurm võitsid ta armastuse endi poole. Ta sagendas või kaugendas oma käikusid, ta võttis soost ja rabastki jätku kuni pigimusta jõeni. Aga ta märkas varsti, et ta sellest vähe sai, sest et ta vähe nägi. Tema ja asjade vahele oli mingi linik tõmmatud, mis kohe jälle uuenes, kui ta selle korraks katkestas. Mida ta silmitses, see ujus ainult ebamääraste äärjoontega selle kätte taga. Ta aimas ennast kasvõi tund aega kadakapõõsasse vahtivat, nägi ja võis arvata, et ta sellele pikka kõnet peab, ilma et Kremer teadlik oleks olnud oma teo põhjusest või tarbest, sest mõtlemine, tabatav mõtlemine see ei olnud. Ja kui ta koju jõudis, meeleliselt katkine kuskil põues salaja kirvendava rahutuse pärast, tundus talle ikka jälle midagi pooleli jäänud olevat, ja ta võitles ahvatlusega sealtsamast ümber pöörduda, et sidumata unustatud otsi sõlmata. Üksnes midagi õige tühist, kuid tihti korduvat jäi talle neilt uindunud hulkumistelt vahel meelde: ta oli ennast kaua pigimustas rabajões peelitanud ning seejuures kord-korralt kõvemini «Ulrich! Ulrich!» mõmisenud.

Siis tulid palavad päevad helgete õhtutega, taevas seisis kõrgel, õhk sumises põrnikates, alt aiaräämast vaabus lõhnapiilvi mäele ja kõik näis vedelalt valguvat nagu sulatises. Videvikust keskööni laugles sooviku kohal sina sees kitsuke kuuserv nagu taevataadi põidlaküüs, tema all luhas löid mustad vetesilmad valgeid sädemeid, kaasik kapsaaiaga taga hoidis hinge kinni, sest ööbik laulis. Hooned kingul aga, nende ümber sala lendlevate nahkhiirtega, need paistsid kui meelisklevad pead lendu-aetud muremõtetega.

Neil õhtuil rinnutas Ulrich avatud aknal, vaatles, kuulatas, haistis ja oli nukker. Tema paljas pealagi paistis kuukesele kahvatult vastu ja ahvatles öisi lendajaid ligi, nii et ta seda loomusunniliselt vahel käega pidi varjama. Särgverest alles tunaeile tulnud, kannatas ta juba üksinduseigavust ning vaibus ikka enam hingeolusse, mille põhitooniks oli vaikselt valutav

lai kahjutunne. Iga õhtuga selgemalt hakkas ta tagasi nägema seda pikka ja kitsast teed, mis nii sirgelt kaugest tühjast nõmest tuli ja tema isiku juures lõppes. Ta veertel polnud kivi ega tulpa, mis midagi oleks mälestanud — mõnd tegu, head või halba, mõnd sündmust, õnnelikku või õnnetut, mõnd naudingut, lubatud või keelatud. Ja kui ta pead pööras ja ettepoole vaatas üle halelilla lageduse, milles ainult kari kirjuid lehmi elu esindas, siis nägi ta ehmudes musta katusvankrit lähenevat, eestpääsematult lähenevat, ja mitte väga kaugelt. Ta äigas pealaest üle, nagu külma higi pühkides, tõmbas akna kinni ja kobis sängi, ilma piiblit kätte võtmata. Aga uni ei tulnud. Ja ööbik hukutas ruudustki läbi.

Kogu öö tegi ta endale etteheiteid. Ta ise, üksnes ta ise oli süüdi. Olud raskendasid, kuid ei keelanud. Ja ihades polnud ta ilma ning juhused ei puudunud. Aga ta lükkas edasi, ikka jälle edasi, teiseks, paremaks korraks, ilma et see parem kord iialgi oleks tulnud. Ta kõhkles, kus kinni oli haarata, ta tõrkles, kus vastu oli võtta, — on ju veel aega, on ju veel aega! Ja nõnda ta vesistas suud, kui teised maitseid, sest teised olid targemad.

Targemad? Kas see olenes tarkusest? Milleks salata, et tema vahekord pika juukse ja laia riide kohta küllalt õige, küllalt lahe ei olnud? Nad tõmbasid teda ligi, kuid tõukasid ka ära. Ta sallis neid olendeid «erapooletu vöö» piirkonnas, nad olid talle ihaldatavad võre taga; aga kui ta mõne neist võre sisse mõtles — kohe lõi kartus südamesse mingi ohu ees, mis säärases ühenduses pidi peituma, kohe nägi ta tema kleidivoltides, frisuurikeerdudes, kübarasulgedes kõiksugu salapäraseid õudusi varitsevat. Kas ta ei hakanud omal ajal, mõisa rendilt võttes, seda majagi siin teatava tagamõttega ehitama? Võis ju ikkagi keegi leiduda, kes piskuga leppis või ise jätku tõi. Kuid vaevalt jäi ta mõne ette vaimus seisatama, kui juba hoiatav käsi teda sabast rebis! Muidugi märgati tema võimetust ja käidi temaga sellemääraselt ümber. Ühele

oli ta «ainult Ulrich», teisele peaaegu koomiline kuju, paljudele ep olnud teda üldse olemas. See aga sai jälle temale tuntavaks, nii et ta sarved sisse tõmbas ja karpis puged. Ning seal kiratseb ta nüüd haudjail õil elada neist vähestest mälestuseraasukestest, mis talle noorusaastaist jäänud, kui ta septembri- ja märtsitärminitel veinituju teiste omaealiste õlul mõne öise rumaluse linnas kaasa tegi, mida ta tagantjärele pealegi iga kord õiglaselt kahetses.

Nii siis külgesündinud kütkepelg? Mine tea. Talle tuli kauguse udust väike Frieda meelde. Ta targes veel tänapäevgi kindel olla, et ta ema õmbleja võre sisse oleks võtnud, kõige legaalsusega muidugi, kui tingimused vähegi päri oleksid olnud, kui otsustavast suust mitte hävitav sõna poleks langenud: «Jaa, Ulrich, miks mitte; hakka aga siis kingsepaks õppima, milleks sul aastate poolest ehk veel aega on ja vaimu- ning hingelaadi järgi huvi peaks olema.» Ja kui mitte väike Frieda seepeale ise poleks kirjutanud: «Jaa, Ulrich, aga sa tead, minu töö eest makstakse nii vähe...» Millega side vormivabakski ühenduseks nende vahel katkes, sest et neiu Frieda sündsamaks pidas kingsepale mehele minna, kes ametit juba oskas.

Järgnes sellest ehk — õndsas leskproua von Kremeri, sündinud komtess Lützeni psühholoogilise hüpoteesi kinnituseks — viimati tõesti, et tema poeg, vähemalt oma erootilise tundekoosiga, ennem all kodus oli kui üleval? Ulrich pidi mõnna, et selles tuumake tõtt peitus, et see rüve ja rüskas altmaailm, millega ta iga päev kokku puutus, teda kuidagi häälistas, vahest ehk just selle üditerve rüveduse endaga. Kuid kas oli tema siis mõni veider erand? Võis neid siis nii üpris palju olla, kes näiteks muiste oma rüütliõiguse madaluse tütarde kohta — õiguse, mille soetaja ometi kindel vajadus pidi olema — tarvitamata jätsid? Ja kui üks tema Särgvere üleaedseist, vana aus Suurpalu Radeck, linna sõitis, siis võis talle kergesti juhtuda, et teatud maanteetalust paks.

perenaine tuli ja tõlla peačas: «Ole va hea mees ja too mulle Karu poest õite kolm naela musti villu!» Ja kas siis vend Heinrich, kellest muiati — — kuid ei, see näotus ei puutunud siia...

Igatahes — must vanker lähenes, ja aeg oli aru pidada, kuidas endale nii kaua tehtud ülekohut vähegi tuleks parandada.

Ja Ulrich pidas aru — öö öö järel, külitati ja selitati. Öölaualt pistis ta vahetevahel palukese saia suhu — ka karp hapukaid kompvekke seisis seal varuks — ja kui padi pea all kuumaks läks, mida iga kümne minuti takka sündis, siis pööras teise ümber ning nõutas ka vaiba alla, seda jalgadega õõtsutades, pisut jahedust.

Ülal lae peal aga siuksusid hiired ja närised rotid. Neil oli seal lahe elada kaheksas tühjas toas, pehmeil liivapõrandail, ruumides, kus kinnilöödud akende pärast päevalgi suursugune poolpimedik valitses, — niisama lahe ja lõbus nagu valitseja kanadel, kes seal koludest improviseeritud õrtel öömaja pidasid. Ja kuna Ulrich saia mugides, kompvekki imedes ja patja pöörates oma elu pöörde kallal septses, kuulutas kukk talle ülalt iga kahe, kägu kõrvalt aga iga poole tunni tagant, kui palju tee tema ja musta vankri vahel jällegi oli lühenenud. Seesinane kägu istus nimelt Reemeti schwarzwaldi kellas. Tema häält võis härrasruumidesse selgesti kuulda, sest et suurel paepõrandaga vahekojal, mis maja pikuti poolitas ja mille taga kõrvuti valitsejapaar ja kokapiiga elasid, väga hea akustika oli — nii hea, et neitsi Vilhelmiine öised karjatusedki — teda vaest kohutasid kuumal ajal troopilised unenäod — köögi kõrvalt siia ära kostsid.

Magama uinus Ulrich alles pärast kolmat kukelaulu, kui koit hämariku põsed ammugi lõkkele oli suudelnud ja noor päev kosisid otsides saali luitunud mööblitel uitas. —

Härra von Kremer viibis nii küpsiküüsi oma seesmise murangu juures, et ta nädalaga sassi läks ja laupäeval, seda

reedeks pidades, Särgveresse unustas sõitma. Sel päeval aga toimetati tema korteris, elaniku äraolekut tarvitades, tavaliselt suuremat harimist, ja nõnda juhtus, et küürija pärale jõudis, kuna Vilhelmiinel veel käskugi ei olnud hobuseid rakkesse lasta panna.

«Ei,» luiskas Kremeri-härra teenijale, «ma ei mõelnudki täna Särgveresse sõita, ma sõidan õhtuse masinaga linna. Aga Mari töö ei tülita mind, ma võin välja minna, kui ta viimase toa käsile võtab ja esimene veel mitte kuiv ei ole.»

Ja nõnda asus Prillupi noorik magamiskambris töösse, kuna saks kirjutuskabinetis prillid ette pani ja kõik oma tähelepanu ühe majapidamisraamatu arvudesse süvendas.

Nende vahet oli kaks suurt tuba — nad ei eksitanud teineteist tõesti mitte.

Härra von Kremer töötaski tükk aega täie rahuga, siis tõusis äkki üles, võttis prillid maha ja läks otsustaval sammul Mari juurde.

Mari põlvitas põrandal ja liigutas nuustikut rütmiga, mis mitte kaugel ära ei olnud põhimõttest: jumalal päevi, pere-mehel leiba! Ta ei vilistanud täna, vaid mälus üht nõõriotsa närida, mis ta lõuga mööda alla liperdas. Küljega lahtise ukse poole olles pidi ta teisest toast tulijat märkama, ei tõstnud aga pead ega praotanud teretuseks suud, nagu kartes, et ajaviide tal hambaist kukub. Ta pea, käsivarred ja kael poole rinnani olid paljad, pruuni ja valge ihu peal helmendas higi, takune särgijätk ülespööratud kõrtsiku all jättis pringid sääremarjad katmata.

Läheneja, kes kavatsetud sõna keelelt kaotas, ulatas äkilise impulsi tõukel käe hepitades nooriku kurgu alla. Ta arvas välguvalul neid kahte vaokest pihus tundvat ja põial puutus lõualoti sooja pehmust, kuna imelik uus, imelik noor, imelik uimav higilõhn talle pähe tõusis. Aga mitte nii väga see kõik ei närvetanud Ulrichi nõnda, et ta kätt tagasi nähvates abitult seisma jäi, kui palju enam raatsiv peapööramine ja

Mari põlvitas põrandal ja liigutas nuustikut rütmiga, mis mitte kaugel ei olnud põhimõttest: jumalal päevi, peremehel leiba!

lustaka aiatusega ühendatud naerupilk, millega tema julgusele vastati. Kõrvus kohisev ja silmis virvendav veri mõistatas sellest talle leiu välja, mida ta õieti ihkas, mida ta uurides oli tulnud otsima; kuid nüüd, teda vastu võttes, nõtkusid ta põlved ehmatuses ja süda andis nõu pageda.

Seda ta tegigi. Köörija ümbert ringi üle märja põranda tätsates pöördus ta tuldud teed tagasi, ilma et kumbki sõna oleks viiksatanud. Ta hõlmad olid kentsakalt kohevil, otsekui peituks nende all võidetud saak, mida ta ihnelt tõttas varjule viima.

Ta istus seepeale söögitoas veerand tundi üsna vagusi, ristis käed põlve ümber, silmakortsudes ja suunurkades arg-salalik lõbu, liikmeis magus väsimus. Viimaks hakkas ta mõttetu pea mõtet kordama: Teine kord edasi — teine kord paremini! Ning järgneva veerandtunni järel tuli talle meelde: Mul on seal öölaual plekktoos hapukate kompvekkidega — oleksin ma kompveki võtnud ja tal suu peal hoidnud nagu kutsikal: ta oleks naerdes näuhti vastu võtnud! — Ja Ulrich kahetses, et see tegemata oli jäänud.

Aga kompvekid olid seal, ja ka Mari oli veel seal —?

Ei, parem teine kord.

Mitte muuta, mis on, mitte silmapilku rikkuda!

Ja ta jättis kompvekid ja pöördus selle juurde tagasi, mis oli, ja hakkas hellalt parema käe pihku ja päkka silmitsema. Nii hea oli istuda ja endale pihku vaadata, mille nahk ikka veel sooja kōdi tundis nagu udusule paitusel. Ja äkki haistis ta seda higilõhnagi jälle ja pani silmad kinni ja laskus peaga toolitoele. Näis, nagu tibaks ta vurruotstest õnne maha, tilk tilga järel paremale ja pahemale poole.

Ent korraga tundis Kremer elavat liikumisvajadust. Ta meelest oli, nagu peaks ta saagiga mujale, kaugemale minema, et seda uues kohas vaadelda. Tema kärsitu helistamise peale ilmus Vilhelmiine, põllenurgaga käsi kuivatades.

«Laske obused ette panna!»

«Juba? Härra pidi ju õhtul faksaali —?»

«Ei, ma sõidan siiski Särgveresse.»

Aga «Särgverel» oli täna isevärki halb kõla Ulrichi kõrvus, kõla nagu pragunenud klaasil. Ja ühtaegu torkas talle pähe ta õdede vend Heinrichilt saadud pilkenimi «kolm pingviini». Ning kummastki nimest langes ta põue nagu kirmeke tusakarva kartust. Vilhelmiine polnud veel õieti uksestki väljunud, kui Kremer Särgverest taganes ja sõidu eesmärgiks jällegi linna valis. Milleks raudteega, võib ju ka hobustega — napilt kolmkümmend verstakest! Ja tõllas oled üksinda, istud enesega eneses, mõtled ja kavatsed mõnusalt hällides.

Aga uued riided on kapis ja kapp magamiskambris —?

Ta läheks ju niikauaks eest.

Kuid ei — mitte täna enam — mitte enam jällenägemist — —

Ja Vilhelmiine pidi ülikonna kabinetti tooma, kus Kremerihärra vahetuse ette võttis, ehk küll tualettruum juba valmis ja kuivgi oli.

Kui Mäeküla mõisnik, tolmutantel seljas ja must viltkübar peas, teenija saatel lahtisse tõlda astus, mille põlle Vilhelmiine teatava pühadusega, misläbi ta iseennast austas, tagajärel haaki pistis, silmas saks keskmisel saaliaknal inimest, kes nina ruudu vastu lössi vajutas. Kremeri pilk oli ainult riivav, ta arvas aga siiski nägevat, et vahtija pruntjas suu luigutavalt liikus.

Siis oli ta toosi isegi leidnud? — See õnnestas lahkujat. — Selles oli midagi, mis neid veelgi lähendas. — Selles oli usaldust, intiimsust — —

Ja korraga uskus Ulrich, et ta esimese kompeki ise talle suhu kukutas: hoidis suu peal nagu sülekoeral suhkrut — — tema aga naerdes näuhti! Ja kuna tõld akendest mööda ümber nurga veeres, jäi sõitja rõõmsalt oma kutsarile selga vahtima, nagu oleks lõbus etendus Peetri heidele-kulunud

krookekuue pleekinud piha peale joonistatud. Ta ei pannud tähele, kunas Karja-Tooma kriimud lapsed, juba varakult ootel seistes, värava lahti tegid, ta ei näinud, et hobuse-
rautajad sepapaja eest teda teretasid, ning tõllake oli tee-
lahkmelt juba verst maad Särgvere poole sõitnud, enne kui ta eksitust märkas.

«Pea, Peeter, ma sõidan jo linna!»

Peeter laskis kõrbisid tükikese teed edasi sörkida, pingutas siis alles ohje ja puristas «tpr!» . Kulus veelgi natuke aega, kuni ta kõhn, habemetu poisinägu pika kaela otsas pooliti peremehe poole pöördus.

«Ah kas linna või —?»

«Linna jah, — ma sõidan oostega linna.»

«Ah kas oostega või —?»

«Jaa, oostega, — ma sõidan täna oostega linna, mitte masinaga.»

«Ah, või mitte masinaga —?» Ja Peetri rippuv lõug vajus veelgi alamale, kuna ta väheldane pea kuklaauguni ulatava kutsarikübara sügavuses näo aeglaselt jälle ettepoole viis. Peeter saatis pika silitava pilgu ruunade teravatest selgadest üle — need ei olnudki sõidu-, vaid ainult paremad tööhobused — ja kohmas siis võrdlemisi järsult:

«Aga mol ei ole kaeru kaasas.»

«Kaeru võid linnast või teelt osta — ma annan sulle raha.»

Peeter hakkas juba ümber käänama, viitles aga jälle.

«Aga mol ei ole omal leiba ega raha kaasas.»

«Eks ma anna siis sullegi natuke raha.»

«Ah molle või?»

«Nojaa, — ega sa's ööseks linna jää — puhkad ja lähed kohe tagasi.»

Oldigi siis niikaugel, et sõit õigele teele ja sealt linna poole võis alata.

NELJAS PEATÜKK

Härra von Kremer veetis Tallinnas mõnusa pühapäeva, käis Kadriorus jalutamas, kuulas Badesalonis muusikat, sõi Hotel du Nordis õhtust — ikka üksinda, sest vend Heinrich oli Särgveres ja võõra seltsi järele ei tundnud ta vajadust — ning magas mõlemad ööd kuninglikult vaikselt sissesõidukorteris, mis tal Särgvere omadega kokku Laiale uulitsale oli üüritud. Ainult kavatseda ei saanud ta midagi, nagu ta tulles küll oli lootnud. Tema kavatsemisega oli lugu nimelt ikka nii, et otsus sigida ei tahtnud, sest et mõtted, vaevalt koondatud, lähemal järelevaatusel taas lendu pistsid nagu püütud kärbsed, kui pihu praotad.

Ent Mäekülas mõtles ta katseid jätkata, ja nõnda liikus ta esmaspäevast peale jälle siin, õhtuti endistviisi lahtisel aknal istudes. Ööbik oli kapsaaria tagant ära lennanud, tema asemele aga kägu ilmunud ja selle virged monoloogid tegid talle ergutavat säru: kaasikus elas tal nüüd väike mõttekubjas.

Õieti teadis ta ju, mis teha, ja oli kindel, et see tegemata ei jäänud. Tagasi ta enam ei saanud — see tunne oli temas tõetundeks kasvanud.

Muidugi peab temale meelega mõistma, aga nad ei ole ju mitte nõudlikud siin looduse rüpes, liiatigi need saunades, eriti need siin sooveerel, kes kirikusse minnes üksteiselt kingi ja rätte laenavad. Ei, see täpp ei teinud vanahärrale muret.

Kuid seal oli midagi muud, mis väljavaadet tumestas, mis märklauda hämarusega looris, ja sellest videvikust tuksatas vahel nagu hoiatav näpp üles — hoiatav või koguni ähvardav?

Kremer arvas esiti, et see ehk kõrgema käsuõpetusega ühenduses seisab, ja juurdles järele. Aga ta rahustus varsti. *Nititur in vetitum* (niipalju oli tal Toomkooli ladina keelest veel talle) — sest see on lihalik. Kui needki seal paksus raamatus, mida ta õhtuti luges ning kaunisti tundis, — kui nemadki, ja kõige suuremad ning tugevamad neist, otse pühaduse palge ees seisjad valitud — kui nemadki aina inimesed olid, kes kõndides komistasid — mis siis kõnelda nõdrukestest nagu mõni Ulrich von Kremer Mäekülalt — mis kõnelda ussikeskest! Sest milleks oli siis usk ja milleks kahetsus! Keegi ei komistanud ju meelega, keegi ei kukkunud üleannetuse pärast. Kes Ulrich von Kremeri minevikust üle vaatas, kes selle õige pika katseaja prooviva pilgu alla võttis, see pidi seda tunnetama. Enamgi. Ta pidi tunnistama, et Ulrich von Kremer kõige väetimate killast ei olnudki, et ta oli võidelnud kui mees. Aga kõigel siin ilmas on piirid. Korraga ei saa enam. Muudkui inimene peab alandlik olema ja päästeankrut mitte silmist kaotama.

Ei, siitpoolt see eksitav näpp ei tõusnud. Ta kordas oma paksust raamatust üht ja teist lugu, üritas üht ja teist õppekohta mõttes järele lugeda ning leidis igalt poolt kinnitusi oma seisukohale. Ei võinud ju teisiti ollagi. Isegi laused, mida ta enne pisut teisiti oli mõistnud, pöördusid nüüd, lähemal ja sügavamal uurimisel, mõttega tema poole.

Aga kust ta siis tõusis, see näpp?

Kägu kukkus, ja Ulrich jõudis aegamööda jälile.

Der Anstand. Der höhere Anstand. Sa oled Ulrich von Kremer. Vaese saunamehe naist salaja ära petta, tema selja takka — see ei kõlba. Nõnda teha kse, aga sa ei ole mitte see või teine. Kuhu sul see ometi meelest võis jääda! Suurpalu Radeckki — tulevalgel vaadates ja valjema mõõduga mõõtes auliselt mitte just mõni hiilgus —, temagi lasknud eite pigemini tõtt tunnistada, kuigi alles hiljem. Ei, Ulrich, sa pead talitama kui aumees — saunikugi ees kui tõsine aumees!

Ja mitte pärast, nagu Radeck, vaid ette: pead Tõnuga lihtsalt kokku leppima — *jawohl!*

Kremeri rind läks kergeks, ta otsiv hing hoidis tõtt pihus.

Ja Radeckist oli ta üle.

Aga see on parem ka muu pärast. Ta oli ju terane, see laps, ja mitte suu peale kukkunud. Kuid mine tea — kogemata — mõni tühine asjake — mõni kõrvaline juhtum — — saladusel on sabasid, mis otsapidi vahel välja ununevad. — Ning tema jälle — see mees: mine tunne inimest! Pealtnäha vagune ja mõistlik, aga kui vihastab, kui tigheidus põue poeb — kes ette võib teada, ta ise ka mitte! Siis aga: mõni kivi öösi aknast — õnn veel, kui mitte tükk tina — või punane kukk katusele! Neid ei või kunagi uskuda, mitte kunagi täiesti uskuda ja usaldada — neil on ikka üks vimm meiesuguste peale! Nii aga: kui kõik on õiguslik ja seaduslik, kui kogu vahekord on legaliseeritud — hakaku siis veel üks ühele või teine teisele hõlma! Siis võib haljas riistake öölaua sahtlis kasvõi laadimata seista.

— — Teadagi, selle eest tuleb temale tasu anda. Tal peab sellest tulu olema — temal nagu teiselgi. Huvide tasakaalus sisaldub rahu tagatis.

Kremer polnud aga veel sugugi selgusel, kuidas seda asjakülge korraldada. Ta võttis endale aega ja pidas aru. Ning jällegi pääses Ormuzd tema rinnas Ahrimani üle võidule.

Väljudes eeldusest, et tasuandja ei ole rikas, hakkas ta kavatsusega kaunis madalast peale. Rent kinkida, nagu Radeck kuuldavasti? — Aga seal oli täistalu, siin ainult kuuendikukoht. — Küllast siis kuuapäevane? — Aga neid oli tal ainult kolm ja ühegi rendileping ei lõppenud niipea. — Mõisa võtta, — Peetri asemele kutsariks ja tallipoisiks, — muidugi parema palgaga? — Aga naisemehe korter puudub, — alতোa paar kambrit on neid paginal täis, paarisid, vallalisi ja lapsi; pesuköögiga ühendatud vihusaunaski elab üks poiss lese emaga.

— — Kahju, et kõrtsi ei ole — jaa, sellest on kahju! Mis siis viga oleks: päris tavalise rendiga sisse — näe, küllamees pealegi! Aga mis parata — naabervalla kõrts otse piiri peal ja kirikutrahter mitte kaugel teisel pool!

— — Või teeme ehk sulaga? — Kõige lihtsam, kõige puh-
tam — mis?

Kuid ei! Sellele mõttele tõugati kohe vastu, ja tugevasti. Näiks ju nagu kaup — nagu öine kaup linna uulitsal või teatud asutises. Ei, seda mitte, ei kummalegi sula — ei kummalegi paljalt pihku, leidub teisigi vorme!

— — Ja ülepea, Ulrich: ära ole nahkjäs, ära tingi! Sa pole rikas, aga ka mitte vaene või ihne. Määra neile, mis nad õnnelikuks teeb — õnnelikuks ja tänulikuks!

Aga mida siis näiteks?

Noh, hm — kuuluta kohad sügisel müügile! Tahtsid seda küll alles paari aasta pärast teha — nende endi palvel — nad on siin ju kõik nii kõhnakesed, aga võid ka kohe, see on sinu õigus. Ja siis üks kingitusena noorpaarile — minugi pärast üks väiksemaist! Sest vähemalt pooltest vanadest ost-
jaid ei saa, see on kindel.

Nõu meeldis vanahärrale, ja ta pidas temast tükk aega kinni. Aga seal kerkisid kaaluvad mõtlused vahele. Mis siis, kui ühendusel pidet ei ole? Kui aasta või paari pärast — ükskõik mil põhjusel — lõpp tuleb! Nemad kui mina — inimesed oleme kõik kolm — —

Kuid selsamal pilgul pisteti Kremerile midagi pähe, mis ta silmad suureks vedas ja käe põlve peale laskis laksuda. Ise kähvas istmelt.

Korras. Ainult nõnda. See on alus, mis kannab.

Ja ta meelest oli, nagu avaneks uks ja sisse astuks tuttavalt ja koduselt naeratades see suur laps.

Nii oli aus. Teol oli kõrgustki. Mitte igapäevase hoolde ei usta säärast elusoont, pealegi rahalise tagatiseta, sest kust ta seda võtakski. Otse hea õnne peale, täie riisikoga! Asi nõuab

nimelt enam annet ja oskust, kui pealtnäha võiks arvaŕa, ja Tõnu, tossike — — aga olgu — meie mestame!

Ja nende külg! — Ma usun (härra von Kremer naeris ja vaatas kentsakalt paremale ja pahemale poole) — ma usun, nad võivad rahul olla, kui nad pilgu Jaani peale löövad! Nad võiksid tänulikudki olla — jaa, tõepoolest, seda nad võiksid! — —

Ta hakkas tõeleidja ärevusel nurgast nurka sammuma, käed püksitaskuis ja turi kõrgel; mõned üksikkarvakesed pealael mänglesid tuule liigutusel. — — Teadagi, aate teostusel on oma kisud, ja kaunis tüsedad. Jaanile tuleb kautsjon tagasi maksta — kautsjon ja ettevõetud raha. Viimast võib ehk vähehaaval kohe hakata kahandama ja kui sügisel rikkam rüpp, siis oleme jüripäevaks tasa. Kuid kautsjon — see nõuab iseäralikku operatsiooni, ja mitte kerget — — paraku mitte kerget. — — Aga olgu — meie võtame selle ohvri kanda!

Ta jäi peegli ette peatuma ja vaatas julgelt teisele Kremerile silmi. Ta tundis, et nende vahel nüüd üksmeel valitseb. Ja selsamal seisul täiendas ta oma mõttekäigu lõpule.

— — Jaan muidugi läheb ära, siis annan Kuru kuuendiku neile. See oleks veel pealekauba. Selle peale on mõnigi maias olnud. — Ja kui ma veel edaspidi lehma rohkendan, siis — — naa, ühesõnaga: *Der Vorhang kann aufgehen!*

Ta võttis kepi ning kübara ja läks jalutama.

Aga eesriie ei tõusnud ja Tõnu ei ilmunud. Puudus kutsuja. Kremer lükkas kutse päevast päeva edasi, teadmata, mis põhjusel. Ehk olgu siis sellel, et homme parem näis kui täna ja ülehommel veelgi parem.

Ühel hommikul silmas ta männiku all Tõnu ja hüüdis teda. Aga kui mees tuli, polnud hüüdjäl midagi öelda.

«Ah tühja — meelest läks!»

Tõnu arvas, et ehk võlg, ja ütles: «Mis mul vajaka jäi kevade — eks ma tasu suvetõoga ärrale ää.»

«Ei, ei, see oli miski muu asi,» vastas saks juba minekul.
«Ehk astud üks õhta kunturi sisse, küll ma siis ütlen.»

Tõnu astus «kunturi» — see on Kremeri-härra kirjutuskabinetti — teise päeva õhtul sisse, tuli aga vist vara, sest saksal andis üsna mõelda, enne kui teadis peale hakata, ja siiski küsis ainult:

«Ah soo — kas sa Reemetiga kahaheina pärast juba rääkisid?»

«Reakisin küll.»

«No kust ta sulle lubas?»

«Eks ikke soost, kust mujalt.»

Vanahärra vahtis aknast välja ja mõmises midagi, kuuldus peaaegu nagu: «Võiksid kõrgemastki saada», kuid selle peale vanduda ei võinud Tõnu mitte. Ja siis ütles ta korraga:

«Kuule, Tõnu, sa võiksid õige sügise mõisa põldude ligidalt kõik berberitsipõõsad välja juurida. Särgvere ärra luges ühest raamatust, et need olla viljale väga kahjulikud. Neist akatagi kõrreviljale see roostehaigus külge.»

«Aga sügise tulevad korudnikud linnast ja maksavad marjade eest ärrale raha.»

«Ah need kurgisoolajad? Mis nad raiped mulle maksavad! Kahju kümme korda suurem. Võid jo peale akata, kui nad tänavu ära on käinud. Aod võta omale.»

See oli kõik. Ja sügiseni palju aega. Tõnu ei mõistnud, mis häda tal nende paburitsidega juba praegu oli. — —

Järgnevad päevad elas Ulrich loiult imelikus umbses tusas. Ta ei saanud endast aru, midagi temas pidi asemelt ära olema. Kõik oli joones, ja ometi mitte! Süda oli valmis, ja ometi mitte! Ta ei näinud enam mingit näppu, ei hoiatavat ega ähvardavat, ja tammus siiski paigal. Mis see võis olla, mis see veel võis olla?

Häbenes ta neid? Neid mõlemaid ja muid?

Ei, vastas ta naeratusega, mis põlgusest liiga kaugel ei

olnud. Nõmad ja nad kõik siin — nad võisid temast mõelda, mis tahavad, see ei teinud talle sooja ega külma. Nende pärast oli ta ennegi olnud ja teinud, kuidas ja mis ise heaks arvas, muidu peaks ju hobuseid ja vareseidki häbenema. Kolm hinge ainult ei tarvitsenud seda teada — need kolm Särgveres — need kolm pingviini, ja neid teadmatuses hoida ei võinud ju raske olla.

Aga Kremeri-härra istus lahtisel aknal ja meeliskles edasi, ehk küll kõik joones oli, ja tema mõtlemisel ep olnud enam õiget sigi, sest et kukulind kapsaaria taga varsti vaiki jäi. Vist lendas see jälle kuhugi ööbiku asemele, ergutust laulma mõnele muule visavõitu peale.

Kuid käolegi tuli asemik.

Aga see ei laulnud, vaid naeris.

Ta mõhitas all soos naerda, nagu näeks ta sealt mõnd ennenägematut narri.

Mäeküla saks pidas teda esiti linnuks, sokuhäälega linnuks, hakkas aga viimati uskuma, et see on inimene — inimene või mõni sarnane elukas. Ta arvas temas sagripead ja kikkhabet, ta tõmpnina ja peiarisilmi nägevat, ja kui ta pilku teritas, siis selitas veel mehikese sõrgu ja sarvemukse.

Nüüd lõi Mäeküla mõisnik rusikaga aknalauale ja tõusis üles, kumbki kihv põse peal otsustuskange teovõime. Pilada ta ennast ei lasknud.

Ta ei saanud aga veel teole asuda, ta mõõtis hoogu võttes alles oma nelja toa ühist pikkust, sammudega, millel oli raudne kõma. Seal lõgistati kuskil linki. Kremer läks ja avas. Kabineti lähel seisis Mari, korvike käsivarrel.

«Ma tõin ärrale mune, aga köögis põle inimesehinge, uks on lukus.»

Ta vaatas saksale suhu, mis lahti oli läinud, aga et sealt vastust ei tulnud, siis jätkas seletust:

«Ehk ärra võtab ise vasta, mul põleks aega oodata, pean kirikupoodi minema.»

Ainult käega tähendati talle, et ta sisse astuks, ja kui see sündinud, vaikiti talle veelgi näkku.

Kremer oli tõesti pisut agrane. Ta nägi Marit esimest korda paremas riides ja nii puhta, nii imepuhta näoga. Silm selles puhtas näos tuli säärasel selgusel esile, et musta tule ümbert siniseid kristalle võis lugeda. Päevituski oli maha pestud, nii et kael ja lotike lõua all ainult vähese varjundi võrra valgemana paistsid. Midagi perutavat pidi olema ka värvides, mida noorik peas ja ihul kandis, kuigi need nägija vaate ees vahetult ühte valgusid ebamääraseks uduks. Selgemalt teatavaks sai talle üksnes tumepunane tanututt, sest see hõõgus nagu üksik süsi kollaka tuha sees.

Et midagi teha, võttis Kremer Mari käsivarrelt korvi ja jäi seda sangapidi kahe näpu otsas õieli hoidma, nagu sisu raskust kaaludes.

«Ma tahaks korvi tagasi soada,» tähendas Mari temale omase välgatava naeratusega, mis sädemesarnaselt ühtlase tõsitude seest hüppas ja sinna jäljetult jälle kadus.

«Tagasi — — soo — — nah, siis laome nad siia — —»

Kremer pistis korvi pahemasse kätte ja hakkas paremaga mune paarikaupa kirjutuslauale ridama. Aga vist oli ta tegev käsi ennatlik, sest üks muna kukkus maha. Mõlemad vaatasid sellele järele: juba tekkis vanahärra saapanina ette suur kullakarva silm.

Ainult pillaja naeris, vilgas puna põsil, pealtnägija aga jäi üsna tema ootuse vastu tõsiseks.

«Lubage,» tähendas noorik, võttis saksalt korvi ja ladus munad rahuliku väledusega rohelise kalevi peale. «Viisteist paari — — sellega kokku.» Ta näitas näpuga põrandale.

Mari mittenaermisest seesmiselt kinnitatud, suutis härra von Kremer oma sõnale teatava naljakirme peale panna, kui ta maha vaadates hüüdis: «Aga mis me sellega teeme?»

«Ma võiks ära koristada, kui — —» noorik lõi pilgu ringi.

«Ei, ei — ma ütlesin aga nii soota, — küll Vilhelmiine koristab ise.»

«Ehk minestab ää, kui nääb?»

«Küll ma äratan ta jälle elusse.»

Ettekujutus sellest äratamisest näis võimsalt Mari naerulihaseid liigutavat, sest nüüd valgustas välk laialt ning eredalt iga joonekest ta puhtakpestud palgel. Ta silm säras, ja harvad hambad tulid nähtavale, ja rohke rind ilmutas peidetud elu.

Selles aga oli midagi, mis Ulrichi teadvust kahandas. Ainult undamisi mäletas ta minut hiljem, et ta oli Marile suuremat raha pakkunud, et sellel ei olnud tagasi anda ja et ta paberi talle siiski pihku pigistas, vist kogeldes, et noorik ju edaspidigi jälle mune toob. Selgemalt oli tal meeles, kuidas ta ukseavaja käsivarrest äkki kinni kargas ning häälega, mis talle endale võõras, valju karuse häälega käsutas:

«Ütle Tõnule, et ta homme kunturi tuleb — — ütle, et ta juba täna õhtu tuleb!»

VIIES PEATÜKK

Kui Prillup «kunturist» tuli, ei targenud ta oma puudli-näole tunnetekohast ilmet anda, niikaua kui härrastemaja aknad liiga ligidalt talle selga vaatasid. Ta hoidis õlanukid kõrgel, pea maas ja pikad koivad pugeval kõnnil. Alles paarisaja sammu pärast vahtis tagasi ja naeris. Astus siis jälle, vahtis jälle tagasi ja naeris jälle. See sündis veel kolmat korda ja põhjalikumalt, kui Prillup sarapiku äärt mööda kingule jõudis, millega Kruusimäe kõrgendik algas. Siis ajas ta enese täiele pikkusele, tunnistas tükk aega tõsiselt ehas punavat maja, kiskus, hammas huulel, mõne ettevalmistava lõusta ja laskis siis vabisedes midagi valla, millel imelik sarnasus oli siili podinaga. Ja sellele kugistas vahele, käed kramplikult niuete ümber:

«— — Nailla! — — Nailla! — — Vaja kõigile reakida!»

Prillup sammus alles siis edasi, kui ta valangust täiesti oli vabanenud, ning minnes lõi märjad silmad ringi, kas ei näeks kedagi, kellega hakatust teha. Aga tee oli tühi eest ja takka. Põsenukkideni ulatavas rõhmases karvandikus püsis tal suure naeru jäänusena veel kauaks muigevirvendust, kuni üks uus mõte selle ajutiselt kustutas.

— — Või kelmas teine? — — Tahtis aga nii narrida?
— — Noh, et liiga noor vananässile? — — Et mis ta peaks vastama? — — Et kas pätajalg, kui kuuleb — —?

Ta vahtis vildaku peahoiuga pastlaninadele maha ja laskis endal uuesti kõik mälust läbi käia, mis ta oli kuulnud ja tähele pannud. Nähtavasti jõudis ta aga otsusele, mis vahele vilksa-

tanud mõtte pelgu ajas, sest juba lõi ta karvane pale jälle lustakalt loitma. Korraga pistis ta näpud habemesse, tõstis niiske tordi nina alla ja nohistas nuusutada — — «Äm — — äm — — pagana märjuke! Ise nagu susla, aga näe, mis rõngaid teeb südame all!» — Prillup oli kontoris kaks õlleklaasitäit portveini joonud ja suu pühkimata unustanud.

Kuna ta nüüd naerukil värava poole lonkis, parema käe põial otseti südameaugus, kus peremehe märjuke lõbusaid rõngaid tegi, ning kindel otsus peas kontoris kuulnud hullu nalja lähemale vastutulijale soojalt jutustada, et teisedki naerda saaksid, juhtus talle äkki midagi, millest ta endale aru ei teadnud anda. Ta keeras teelt kõrvale, ning seal, kus kingu liivasel rinnakul kolm üksikut kaharmändi kasvasid, seal võeti tal järsku jalad alt, nii et ta täiel pikkusel selili kidurale murule langes.

Piimad!

Prillup jäi eha sisse vahtima, pärani silmil, vagusi kui nott, käed risti pea all. Taevakaar küdes veel iga karva punases ja iga karva kollases; ühel pilverünkal keset kaart, kuju poolest nagu kahe peaga must vapikotkas, olid nii erehiilgavad piirjooned, nagu seisaks lind avause ees, kust taevariigi sära talle selga paistab. Veel teisi taevaloomi nihkus lõunast kumavalda, mõned sarnased maistega, mõned võhivõõrad, ja löid servist loitma, kui kotka kohta jõudsid. Kuid aegamööda halenes hiilgus, värvid võtsid ikka enam tuhmi sekka, ja Tõnu pale oli viimaks sinine kui villisurnul.

Tema aga pikutas edasi, oimu liigutamata. Käsi ning kaela mööda vilasid väikesed mustad sipelgad, sest peaga oli ta nende praolise pesa ligi sattunud, ja üks vidises praegu habemest ning huultest põigiti üle.

Viimaks ometi tundis Prillup kõdi, äigas paremalt ja pahe-
malt poolt ning tõusis istukile. Siis vehkles räpakalt silmade eest, nagu sääski tõrjudes, ja hüppas püsti. Ja nüüd mängis ta karvases näos jälle midagi endisest naerust.

Aga kui ta teele tagasi jõudes Otsa vanameest ees nägi kõmpivat, kimp rehavarrepuid õlal, ei tõtanud ta temale mitte järele, ja kui talle vainul Väike-Jüri Krõõt vastu tuli, ei olnud Tõnul ka temale midagi rääkida. Ta sammus otseteed Prillupi värava poole, nii iseeneses, et ta kiigest sülla kauguselt mööda läks, ilma Pajusi plikade teretust tähele panemata.

Väraval keksis talle Kaaru vastu, mitte ainult saba, vaid poolt keha väntsutades; ta paljastas naerdes oma valgeid hambaid ning turtsus kõigest hingest. Aga temalegi polnud tuljal musta ega valget lausuda, ja tasuks sai talle ainult, et peremees seespool väravat ta peale maha jäi vahtima. Kuid see ainiti vahtimine suuril silmil ning püsiv paigalseisimine tundus Kaarule varsti õudsena, nii et ta paremaks arvas videvikku kaduda, mis tuhatolmu peenusel üle õue varises, joonte teravust nürides ja kujusid jämendades.

Prillup tahtis juba toa poole pöörduda, silmas aga siis kolme halli kogu aida kõrval aia otsas, ja läks sinna. Nagu suur öölinde kahe pojaga, teine teisel tiival, ligistikku koos, istus seal Mari Juku ja Anniga, kõigi nokad soo poole sirgu.

«Mis imet te siis õige vahite?» naeratas isa.

«Me kuulame, kuda Tapu rahvas juttu ajavad,» vastas Anni sosinal, «ole aga vait!»

Hõre, jahe õhk oli tõesti nii hingetu vaikne, et sealtpoolt soomadalikku, Kruusimäe kõrguseni kerkivalt kallastikult, mille laugul Tapu küla võsavöötme vahel mustas, inimlikku häälitsemist võis kuulda — nii üllataval, naerusel selgusel, nagu seisaksid nähtamatud sõnelejad lähema põõsa taga. Küll jäi side sõnade vahelt enamasti umbusesse, nagu kaas pandi taoti peale, pudenes aga ka mõistetavaid lauseid ning sõnu, mis lüüsis eelmistega veidra mõtte andsid.

Kuid kolm kuulajat ei naernud imelikul kombel mitte, kõigi suud ja silmad olid muutumata tõsiduses põnevil, ainult et lapsed emale vahel õplikult näkku vaatasid.

Nüüd tühises nähtamatu vanker, puristas nähtamatu hobune;

keegi kõhis ja keegi vilistas, kuskil määgis lammas ja kuskil kähvas koer haukuma — kahtlane, kas maapinnal või õhus, kas ilmsi või unes. Ja kui ajuti iga kahk kustus, siis oli, nagu kuuleksid teise ja iseenda mõtteid. — «Söök on laual — meie sõime juba,» tähendas Mari pead pööramata.

«Kas teie siis veel ei tule?»

«Küll me tuleme koa.»

«Mõni uudis nüid — võite jo teine kord jälle —»

«Mine aga, isa, — sa rikud meil kõik ää!» ütleb Juku. —

Prillup oli juba sängis, kui nad tulid, aga veel ärkvel. Lapsed jäid tuppa, nad magasid seal. Mari hakkas kambris lauda koristama. Kas pean või mitte? vaakus Tõnu teki all.

Toas jäi vaikseks, uks tõmmati kokku, Mari ronis voodisse. Noh nüid, mõtles Tõnu ja tõmbas näo juba naerukile.

Ent sealtsamast löi Prillupi silma ette, kuidas nad kolmekesi aia otsas istusid ja Tapu küla hääli kuulatasid: mingi kartus vajutas tal näpu suu peale. Ta jäi ootama, ehk küsib ise, mida vanamees tahtis.

Kuid Mari ei ole uudishimulik, ta teab seda, ja nii ootab ta lootmatult. Ta kuuleb Marit haigutavat, ohkavat ja soiku jäävat — soe selg tema puusa vastu. Ning siis algab ühtlane nohin, noor ja magus. Ja Tõnu oma kõigile räägitava hullu naljaga jääb üksi kogu ööks. Ta veeretab seda ühest peanurgast teise, kuni hommik koidab.

Siis aga tõuseb ta kavanenud otsusega sängist. Ta tahab kõnelda, kui silmapilk päri on, kui nii näib, et nalja mitte suisa naljaks ei võeta, vaid selleks, mis ta on: nali küll, kui just tahetakse, aga ka mitte nali, kui jälle teistviisi tahetakse.

Võib ju tõesti mõlematpidi. Kui ei, siis ei — kui jaa, siis jaa! Mõni asi nüid, kui nii kukub ja mitte teisiti! Olgu ometi reakidagi. —

Ja nõnda laseb ta päeva mööda, mis paras pole, ja valib järgmise, mis parajana paistab. See on nimelt pühapäev, see on puhkepäev. Puhanud inimene on mõistlik inimene.

Ja kui nad kahekesi lõunat söövad — lapsed sõid ja lip-
pasid kiigele — ja kui Mari jutu on lõpetanud lehmast, keda
kevadepidi jalule tõstetama ja kes ikka veel piima ei taha
anda, sest et liiv ja kruus karjamaa-raadikul süüa ei sünni, siis
tõmbab Prillup habeme itsakile ja ütleb:

«No kui meil pailu piima peab olema, siis tee aga, mis
mõisa vana imustab — siis võime piima sees ujuda ja või sees
püherdada.»

Mari tõstab küsivalt silmi, Prillup hakkab podinal naerma.

«Jaa, jaa, päris tõi ikke — jumala püha nimi! — —
Reede õhta — tead jo — — ise tõi veel sõna — — Noh,
et tema koa üksik inime — ei käi võerusel ega jända püssi
või oostega — koeragi põle teisel — et õhtad pikad ja iga-
vad — — et mis siis nii oleks — — Ja tema võtaks Jaani
käest piimad ja annaks meile —»

Mari on tõsine, ta vaatab pisut kõõrdi.

«Kontrahi lubas teine, heamees, kohe kirjutada, kui
aga sina (Tõnu hambad välguvad rõhmaste karvade vahelt)
— — kui sa aga ise — — ja Kuru soaks koa meie
kätte — —»

Mari võtab pihutäie kartulikoori enda eest laualt ja viskab
talle näkku. Suuga pole tal midagi juurde lisada.

Sellega oli nali maetud. Ühte- ja teistpidi.

Prillupi silmavalged kisuvad tõmmuks, ta pilk kustub,
habemes ripub tal kaks halli koort.

«Sa pidid täna vist toobrile vitsad peale panema,» ütleb
noorik viimaks ja tõuseb lauast.

Tõnugi lõpetab. «Jaa, jaa, küll ma võtan varsti käsile.»
Ta pühib suud ja äigab koored habemest. «Tühi teab —
kuluks õige korraks jälle silguranda minna — vintsked ja tuli-
soolased teised, ja ega neid seal tünnipõhjas enam kuigi palju
olegi — —»

«Eks nad ole praegu nahkjad.»

«Nahkjad küll, aga värsked kala ikke värsked kala.»

Prillup tätsab ukse poole ja ringutab läve ees võimsalt. Ta süda on korraga imekerge. Ja nüüd podiseb tal naer kurgust, mis karge ja selge on nagu lättevesi.

«Totraks läind! — — Näed isegi, et totraks läind! — — Maksa sul narri pärast pahandada — —»

Mari talitab rahulikult laua kallal, selg mineja poole. Võõt päikest kuldab ta kukalt, udemed liiguvad ja punavad nõrgalt.

«Ja mina — — näe, alles täna — alles täna akkasin lorama — niisama naerupärast — et mis siis on — et mõni asi nüid! — — Ütlesin jo koa suu sisse, et või siis ärra tohib vanu-igi veel — — — Kuradi seemiskar nihuke!» lõpetab Prillup ja astub uksest.

On nimelt silmapilke, kus Marilt ei maksa vastust oodata.

Aga kui Prillup õues on, kuulduv lahtilükatud kambriaknast muretu laulusumin: «Kui talve ajal mered jääs — —»

Esmaspäevast peale niideti soos, hein oli kõva kui traat, kõik ilm sagises vikatiluiskamisest. Prillup lõi laia kaare, sest käsivarred polnud tal koibadest palju lühemad, ning jõudu jätkus ja tuju kah. Oli ju mõnus tunne jaoga varemalt valmis saada kui mõni teine ja koju minna — päevatera veel soojalt seljas. Õieti tundis ta sellest alles tänavu mõnu, ja teised mehed naersid, et näha ikke kohe, et Prillupil pulmasärk veel seljas (naisi nimelt mõisaniidul soos ei olnud, need tulid pärast loogu võtma). Ja Prillup naeris vastu ja kelkis nooriku noorusega ja nõokas Väike-Jürit, kelle eideke juba krimpsu kuivas. Prillupi meelest oli, nagu poleks ta oma eluga veel kunagi nii rahul olnud.

Ent mõne päeva pärast lõi Tõnu tõttus lonkama. Ta luisikas ülearu sagedasti vikatit, pani ülearu sagedasti piipu ning pidas aplamisi vaheaegu, millel mingit nähtavat tarvet ei olnud: vahtis lihtsalt padusse ja ojasse ning sügas kukalt. Ning õhtul vitsis nii aeglaselt Kruusimäe poole üles, nagu oleks tal Mari asemel naine kodus — krimpsus nagu Väike-Jüri Krõõt. Ja siis tuli õhtu, kus ta otseteed koju ei läinudki, vaid vikati

mäerinnakul põõsasse pistis ja aiaääri ning põllupeenraid mööda ringi suure aru poole kuukas, kus mõisa välja ja aasa vahel, tee poolt vastu mõisa karjamaad, Kuru kuuendikukoht aset oli.

Prillup ei teadnud isegi, mida ta siit õieti otsis, aga näe, jalad viisid. Ta hiilis esiti võsa varjul — ilm oli pilvine, hämarik alanud — Kuru heina- ja põllumaa vahel ümber, ronis viimaks üle kiviaia karjamaale ning jäi seal ühel kingul, kust vabalt talu õue võis näha, kukispuupõõsa alla külitama. Käes oli tal veel salgake lihavat odraorast ja mõned pikad haljad rukkikõrred Kuru nurmelt.

Talu õues oldi seabvalt liikvel: perenaine tuli toast leiva- kotiga, tütar aidast piimalähkriga, poeg nooruke rehealt heinakessiga. Kõik paigutati piimaankrutega koormatud vankrile, mis raudja ruuna taga väraval peatus. Sättimisega oli tege- mist, sest peale võikasti ja ankrute täitsid ruumi veel kaks vasikat, kelle pead suurte nõutult liikuvate kõrvadega põhu seest üle tagumise otslaua paistsid. Ja siis ilmus Jaan ise oma veerleva nutiga, valge rätt kaelas, mustad säärsaapad jalas, linnapiits käes. Ta hüppas hooletult peale, hüüdis üle õla veel ühe käsu, ja vanker veeres sahinal liivast teed mööda minema.

Vara hommikul on ta linnas ja koorem muutub rahaks. Piim, või, vasikad — paari tunniga saab kõik krabisevaks paberiks ja kõlisevaks hõbedaks. Ja see nõidus kordub kolm ja neli korda nädalas. Ning vaheajal kasvab kodus leiba endale ja leiba loomale.

Prillup vahtis vankrile järele, rukkikõrs suus, odraoras pihus. Kõrt nakitses närida, orast niperdas hõõruda. Viimasest said ta näpud märjaks, nii mahlakad olid harjased lehekesed, ja tihke lõhn imbus ninasse. Ta tõusis alles siis, kui vanker kahest väljaväravast läbi oli ja Kuru Jaani must müts tudise- des suure tee nõkku kadus.

Paar päeva hiljem sigines Prillupi kitsas ja kõrge kogu piimakambri lahtisele aknale. Õieti mõisteti selle nimega kaht

vaheukse kaudu ühendatud kambrit: tagumises hapnesid piimad, eesmises tehti võid. Nüüdki väntas Kuru perenaine ees võimasinat, kuna Jaan taga sooja toobrit tühjendas. Plika-ealine tütar uhtis piima talle toobiga püttidesse ning tema paigutas need ridamisi avaratele riiulitele, mis nelja korrana seinte külge ehitatud. Reemeti-emand ja toobri toojad olid juba läinud.

«Tere lõunast, ja jõudu!»

Jaanil ei ole ruttu sääski vastu teretada. Ta tunneb Pril-lupi häälest ära, ei pööra seepärast peadki, vaid tätsab sellega laudise poole, mõlemad rāpased pōidlad nukini piima sees. Alles tagasi hoovates riivab ta poole pilguga aknale tekkinud varju.

«Tereks! — Liisu, ulata tühje!»

Tōnu toetab ōla keskpuu vastu ja jalutab silma ūhe- ja kahekordseil pūtiridadel. Ta karvane nāgu on kosivalt naerukil.

«Nāt seal — sul jo küll ja küll seda kaubakest!» Ta nuusutab kuuldavalt, nina ōieli: «Aisugi nii, et paneb inge kinni.»

«Vōiks enam olla — vōiks palju enam olla.»

«Minek siis nii ea?»

«Kus ta peaseb! Apu piim suve aegu — ja Māekūla oma liiategi!»

«Vōi selle peale nii maiad teised?»

Kuru tōstab nina ja silmi. Esimene punab ja kestab päikese pōletusest ja on otsast imeterav, mõlemad teised siravad siniselt ja tillukeselt nagu linaōilmed.

«Kas sa's ei tea veel, et Māekūla piim on kuulus?»

«Voata!»

«Turul, sa kullake: aiva Māekūla ja Māekūla! — Māekūlalt saab pudru, teistelt apu vett! — Kaupmehed muidugi koa — — Mitte nii täis, Liisu!»

«Vōi meie kihvamehe lehmadel nii ea piim?»

«Lehmadel? — — Eit, kas kuuled — tema arvab, et lehmadel!» Jaan naeratab üle püti võikambri poole; see naeratus on isevärki hapukas nagu ikka ja viib sinisilmakesed laias lagedas näos peaaegu kinni. «Niipalju tead sina, mehike, ka ollendri asjust!»

«Ei-noh, piim peab olema paras apu ja mure, eks seda tea isegi,» parandab Prillup, «ja ega lehmad apenda, vaid ollender apendab.»

«Seda arvame meiegi.» Jaan viib püti paigale, äigab särgekäisega triibulist vesti ja tuleb nina urgitsedes tagasi. «Aga või siis nüid piim peasi on, kui seda va kullakarva savikest ei oleks!»

«Noojaa, ärap seegi sul kuulus on?»

«Ega kaevata tohi. Küllap on neil linnaski keeled suus. Saksa teenijail päris kõva käsk: roosiga võid — roosiga võid — naelal olgu Mäeküla roos peal! Sel ei olla peti- ega miski muud võerast maiku. — — Viiu, kui sa suurest kernust koort valad — pane õige tähele, kas seal mõni iir sees ei ole, sabaots nagu paistis!»

Ta vajutab pöidlad jälle piima sisse ja pöörab riulite poole. Tema naiselik-ohtrat istmikku ja lüheldasi reisi katavad ilmatu laiad voldikad püksid. Kodumail kannab Mäeküla «ollender» pastlaid.

«Aga sa ütled vähe olema — ikke veel vähe olema» — — Tõnu pilk teeb uue osavõtliku tiiru üle pütiridade ja riivab ka ukse vahelt paistvaid kooreanumaid — — «mis siis muud: las vana muretseb udaraid juurde.»

Kuru ei vasta tükil ajal; ta on mõnest seinapoolsest pütist prussakaid leidnud ja õngitseb neid näppudega välja; paksupiimased surnukehad pillub ta endamisi siunates auklikule savipõrandale.

«Las muretseb juurde — ea öelda, las muretseb juurde, aga või lehma loadalt muidu antakse! Siis osta ise ja too talle kingiks.»

«No oli ju kuulda, et akkab rohkem põllueina pidama ja siis ostab juurde.»

«Jaa, kullake, miks mitte, kui aga Kuru Jaani kriidikassast raha antakse!» Hapukas naeratus, mille Jaan üle ukse perenaisele saadab, on seekord avaram ja paljastab ta valged terved talupojahambad sinakate huulte vahel. «Siis võiks ka uued laudad ja tallid ehitada ja mõisale teise korragi peale teha — miks mitte — miks mitte!»

Jutule tuleb tõke, sest vaheseina taga olevas perekorteris puhkeb karjanaise «viimane» äkitselt karjuma, nagu näpistataks teda tuliste pihtidega, ja varsti uluvad paar eelviimast ühistundlikult kaasa. Siis lööb veel kiunuv naisehää nagu pika piitsaga sekka.

Prillup tahaks nüüd võimasindamist pealt vaadata ja Kuru perenaist eriti teretada. Ta astub ümber nurga, et esiruumi teepoolsest aknast vabamalt sisse näha, leiab selle aga kinni olevat, — vist tolmu pärast, sest siit on palju möödakäijaid. Õieti võiks ta juba minnagi — ta on rohuaia taga saoveol ja kulutab oma lõunatundi —, ei näi aga raatsivat ning poeb haopinu ja turbariida kõrvalt otsmisele aknale tagasi.

Ulgumine ning kilamine sealpool seina hakkab raugema. Tõnu toetub küünarnukkidele ja otsib, mida öelda.

«Aga kui sul teinekord sooja ajaga — ta on jo jumalamage ja kuival —, kui sul neist roosiga naeltest, sest kullakarva savist» — nimetus näikse Tõnule meeldivat — «kui sul mõni neljakandiline nael juhtub järele jääma, mis sa siis teed?»

«Matan surnu maha.»

«Matad surnu — —?»

«Nojaa, matan maha — mis surnuga siis muud!»

Tütär siin ja ema seal hakkavad naerma. Viimane ilmub lävele.

«Ää kuulagi — see on nihuke piimamehekeel. Nad potsivad vitsikutesse, mis järele jääb, ja müüvad köögivõi pähe odavamalt ära.»

«Ah soo, ah soo —» nüüd on naerukord Prillupi käes —
«lauavõi on siis niikaua lauavõi, kui ta lauavõi kastis seisab;
matad aga vitsikusse, siis on käuhti köögivõi — —»

Ja Tõnu kitsad teravad õlad võbisevad, ta karvane suu on
pärani lahti; Kuru omad ei mäleta, kas nad teda kunagi nii
lõbusalt on kuulnud naervat.

«No aga — või seda siis nüid iga ühele tihti juhtub,»
kuulukse seepeale Jaani pomisevat, kes sooja piima püttidest
esimesi kärbseid püüab, «surnumatjad on ikke need, kes elusat
surma eest ei oska oida, nagu va» — ning Kuru loeb ümbrusest
mõned säärased ette, kelle hulgas aga Mäeküla ollender mitte
ei ole.

Prillup vabaneb naeruhoo, ta häälel on natuke närtsinud, kui
ta kohendava vaheaja järel jätkab:

«No aga need kolmepäevased vasikad, mis sa sinna vead —
märjad teised vist veel — — ega sul nende tühjade vahelt vist
suuremat saagist ole.»

«Miks?»

«No eks lihunik näe —»

«Mis ta näeb? Ega vasikatele otsaette ole kirjutatud, kas
ta kolm või kuus päeva vana on.»

«No eks ta katsu käega.»

«Katsugu, ega ta päävi ikke kätte soa! Tee peal ees teised,
kõrtsi juures kauplevad, enamiste nokastand — kui sul aga
enesel suu peas on! Tee- ja soaparaha tuleb ikke — võivärvi
võib koa veel juurde arvata.»

«No seda kulub võimeistril vist õige pailu?» Tõnu pöördub
viisaka muigega perenaise poole, kes veel piitade vahel
seisab.

«Talvel, mitte suvel; olla juba liiga kollase või põlgajaidki
ostjate ulgas!»

Nüüd tekib väike talituslik sekeldus piimamehe perekonnas,
mis nad kõik võitehasesse viib, ning võõras läheb selle aja sees
oma teed.

Kui Kuru Jaan märkab, et vari aknalt kadunud, võtab ta pika varrega lusika ja teeb ees koore ning või ja taga piimade peale kolm pühalikku risti:

«Mine tea kellegi silma — — Tuleks seegi aken õige kinni hoida — —»

Aga Kruusimäe kandimehe jalus on midagi, mis neid salaväega mõisa piimarentniku poole veab.

Kui ta lähemal pühapäeval kirikust tuleb ja Kuru väravast mööda on minemas, ei kõhele ta kaua, vaid astub sisse. Ta on natuke «saanud», ja sel elevusel kahaneb see, mis teda ja teisi temataolisi juba aastaid Kuru kantnikust lahutab, üsna tühi-seks asjaks. Ta teab ju ka, mida kõnelda, et Jaanile sallitavaks külaliseks olla, — seda teavad nad vallas kõik, iseäranis aga Kruusimäel.

Kuru rahvas on lõunalauas. Isa ja ema istuvad, poeg ja tütar seisavad. Isa jutt emale on pooleli, ja et külaliseks on keegi Kruusimäelt, siis võtab ema kui kuulaja ta teretuse vastu, kuna isa kui kõneleja sõna peatamata jätkab:

«Kulla mees, sa pea ikke koa natuke aru, mis sa suust väilla ajad — tee ikke koa silmaluugid lahti, kelle ees sa seisad! Kes teise sant on, ei sel maksa pugu püsti ja jalgu arki ajada! Mis siis viga, kui juba iga künanärija sulle ninasse võib karata! Sul võib kümme korda õigus olla, aga jumal on sulle suu pähe loonud ja mitte lõuad! — — Jaa, mina olin ükskord koa sitasööja, — see on õige, ega ma seda ei salga — aga mitte see ei loe, mis oli, vaid mis on! Sina aga, kallid vend, oled omaga nii kaugel, et sul toa taga enam ei maksa käiagi — viia pole sul sinna ometi midagi!»

Esiti turtsub tütar, siis turtsub poeg, perenaine aga jääb tõsiseks. Tema piherikus näos, millel endisest jumest veel mõni laik sügisest puna püsib, liigub ainult üks kurruke kulmude vahel, kuna ta silm lusika pealt vähe ukse poole pöördub. Prillup aga ütleb:

«Nät seal! Mihukesele molkusele sa nii andsid?»

„Kas sa's ei tea veel, et Mäeküla piim on kuulus?“

Kuru peremees sööb üürikese aega, jutustab naisele riiu lõpu hapukal naeratusel ära ning kohmab alles siis külamehele üle õla molkuse nime teatada, kes seekord mitte mõni Kruusimäe kantnik või pops ei ole, vaid vallakese päriskülast üks kohapidaja, ja mitte kõige armetum teiste seast. Seda kuuldes tõmmutab Prillup õlgu ja ta põsekarvades levib poolpeitunud helk.

Jaah, eks sina, mees, ole soand omale sammalt kasvatada, — sulle oli see nõnna antud, — kuhu see kullakarva savi ja see lumekarva pudru siis ikke jääb!»

Jaan sööb jälle. Laual on herneleem ja sealiha. Ta lõikab vedrupeanoaga valget, õllivat pekki ja lükkab lahakad noa ja pöidla vahel suhu, mille ümbrus juba laialt läigib. Külalise tulekust saadik näib liha talle eriti maitsevat, sest tema mätsutamine on märksa vägevnenud ja näoilme palju magusamaks muutunud. Ning higipiisad ta väheldasel rahaümmargusel pealagedikul naeratlevad.

«On mis on» — ise närides — «ja jumal juba teab, mis ta kellelegi jagab — — aga ega ma seda, mis minule osaks on ustud, ise küll ää ei söö» — pool-ohkamisi — «eks lapsed ükskord leia — —»

«Astu ligemale, Tõnu, ja toeta järile,» tähendab perenaise kõlatu hääl vahele.

Kuru vaatab, lõug hiilgel, esimest korda täie näoga külalise poole ümber.

«No mis ta's sinna istub — asu parem juba mesti ja tee suu seks! — — Poiss, kui su kõht täis on, siis pane käed risti ja tee, et nurka soad — söömalaud ei ole aigutada ega maigutada! — — Noh, Tõnu, — ehk katsud ja lepid, mis laualt leiad.»

«Küll ma juba lepiks, — ega meie Kruusimäel seda aega enam mäleta, mis asi liha on, ea veel, kui keegi silgusabasä kinni soab, aga näe — ole terve pakkumast — näe — mul jo kolm last kodu, kes saia ootavad —»

«Kolm? Kes see kolmas sul on?» naeratab perenaine.

«Eks see kõige suurem ikke! Mõista teist naiseks veel pidadagi, peab enne veel arjuma. Ega ta küll oastate poolest — aga nii oma olemisega — —»

«Ei sa ole temaga siis ästi rahul või?»

«Ei noh, rahul olen küll, perenaine, rahul olen küll — ega ta mul kedagi paha tee, muudku et vahel ei oska teist lahus oida oma kahest, — ja teinekord — nad seal metsa pool on jo kõik vähe teist tõugu inimesed, üks nii, teine naa — teinekord näed, et sa tast hästi aru ei soa või kuda tuleks öelda — aga rahul — —»

«Astu aga ligemale — ega sul rohkem täita ole kui üks kõht,» otsustab majaisand, ja Tõnu ei punni kauemini vastu. «Kust sa õieti tuled? Kaude kirikust või? Käite jo muidu Mädaaelast paljajalu läbi.»

«Kirikust neh,» Prillup kohendab end Villu toodud toolile. «Va Trummi Joap võttis trahteri eest vankriotsale — ega sul siis ole teist kord jalgu lahti kiskuda.»

«Käid aiva üksi kirikus?»

«Ja noh — egas teised kaks tahaks maha jääda, kui Mari läheb — jumal oidku! — — Aga näe, ühel põle uut rätti, teisil põle uut mütsi — — soa jo kõigega nii, nagu imustaksid teised.»

Süüakse mõni aeg vaikides. Leemelurinast käib Kuru Jaani mätsutamine üle. Viina lõhna on taoti tunda. Liisu paneb tähele, et Prillup võtmisega hästi hakkama ei saa. Ta näpud värisevad, silm ei pea paika ja põsenukkidel heitleb puna. Liisu vaate muljel vahib ta korraks suurelt üle laua tütarlapsele otsa, ja viimane ei tea, kas see pilk oli karistav või kartlik.

Liisu lõpetab käsi risti pannes ja kaob vennaga toast. Ust kinni pannes riivab ta silm külalist seljatagant. Ta meelest on, nagu oleksid Prillupi juuksedki rahutud.

Aga Prillup algab äkki üsna rahulikult:

«Jaah, eks selle ilmaliku varaga ole ikke küll. Ütleme, nagu

sellegi maja leivavanem. Eks ole soand tihtigi iseeneses mõelda, et kuhu see mees küll viimaks oma raha mahutab, kui ta teist niikaua veel peaks rahklema!»

«Teist niikaua?» Jaan naeratab hapukalt. «Ega ma pōrund ole! Ega ma pōrund ole, kulla mees! Pool ööd kāgaras ank-rute vahel kõõgutada, teine pool kõveras kõrtsipinkidel konutada, oastast oastani nagu igaveses killavooris — neetu, vennikel! Ma tahaks käsi koa natuke puusa panna ja kord peremeest mängida: las palgalised tukerdavad. Oasta või poar veel — mitte enam —, siis tahan jalga oma mullapinnale toetada, siis —»

«Vōta ometi liha, Prillup, miks sa nii nārveldi nokitsed,» manitseb perenaine.

Aga Prillup ei kuule teda, ta kuuleb ainult tulevast pere-meest, kes tahab kāed puusa panna ja jalga oma pinnale toe-tada.

«Ääp siis mõne sajatiinuse sealtpoolt jōge āra nopid — meie omadest pole jo ühestki asja?» Ise vahib vaagnasse ja sipsib lusikaga, nagu tõrguksid herved sisse minemast.

Jaan ei vasta kohe, ta silmitseb mõtlikult väikest leemeloiku enda ees; siis tõstab nina ja veeretab pead ja tilgutab peene, alandliku naeru vahelt:

«Ega tea, ehk akkab ammas kahegi siukese peale — ehk akkab viimati — mine tea nüid nii kriipsupealt —, ehk akkab mõne mõisakese — mõne karjamõisakesegi peale!»

Ja Jaani mõlemad linaõilmed sinavad külalisele korraks silma.

Selle lusikas peatub avanenud suu ees, ja kulub nõksak aega, enne kui sealt veidi sumbunud «nāt seall!» välja saab.

Kuid sellele järgneb seda hoogsam: «Nojaa — nojaa — — kus ta jääb — kus ta, kullake, jääb!» Ja kui ta lusika on tüh-jendanud, vapustab Prillupi kitsast rinda ja teravaid õlgu suur rõõmus naerupodin. Ta vaatab ühe pealt teise peale ja kõik ta karvatihnik põsis naerab kadestamata soovimust.

Siitsamast saab ta kõhtki täis. Perenaine, kelle väike sõrm leivaraasukestega mängis, tõstab pilku ja katsub veelgi sundimisega õnne, aga Tõnu paneb lusika maha, vajutab oma noa liikmesse ja taganeb tooliga lauast, kui ta mõlemal kätt on surunud. Näpud äigab venesaabaste ludusse-varisenud sääрте külge ära.

«Sul ehk oli viimate asjagi, Prillup?» küsitakse pererahva poolt.

«Asja? Ah soo, pidin peaaegu unustama! — Mõtlen va Tiitsu Mihkliga homme õhta silguranda sörkida — ka natike värsket jaanipäevaks — — ehk võiksimе sullegi, kui soovid —»

Kuid Kuru on linnast hiljuti toonud; ta toob oma kalad ikka linnast.

«Nojaa, nojaa — — Väravas torkas äkki meelde: astud õige sisse ja kuulad — — Ega sest kedagi ole — —»

Väline ilm vihtles päikeseleilis, karjamaa savikingud helen-dasid kõrbevast murukirmest läbi, ja Prillup kõndis tüki teed peaaegu kinniste silmadega. Ta jalg oli kerge, niuded nõtked ning peagi otsas jälle hõre ja lahe. Nõnda jõudis ta sepapajast, võsast, aidasarapikust mööda, ilma et tähelegi pani, millal. Aga kui ta Kruusimäe vainuväravale lähenes ja kolme üksiku kahar-männi kohal seisis, mille varjud kumaval liivaseljakul nagu kolm kätt harali-aetud sõrmedega tema poole kaapasid, siis tikkus talle korraga närvetus peale. Ta istus tee äärde suurele põllukivile, võttis pea käte vahele ja ägas tasakesi.

KUUES PEATÜKK

Jaanipäeva hommik vaatab juba kõrgelt Prillupi kuuma kambrisse, leiab aga noorpaari ikka veel voodist. Ta ei imetle, sest öökeselt kuulis, nad olnud lastega vainul, kuni tõrvatünni viimased riismed tumepunasteks pepredeks kõdunenud. Ta ei imetle, vaid muhatab ja tõuseb kõrgemale.

Magab ainult Tõnu, noorik on ärkvel. Noorik toetab küünarnukki põhkpadjale, põske rusika najale ja vaatleb, kuidas Tõnu magab. Tõnu magab seliti, käed kõhu peal, koon kõrgel, nina püsti ja suu lahti. Rind on tal laialt paljas, käised tagasi lükatud, vaip madalale tõrjutud. Mis tema ihust nähtaval, see on karvane, klutiselt karvane — rind, kael, lõug ja põsed, käsi-varred ja käed. See rõhmane karvakate, pehme ja läikiv, nahka mööda roomav ja pugev, ainult käte peal hõredam, ei pikene ega tihene ka suurt, kui ta laiguliseks habemeks ja täkerdunud juukseks saab. Habe lõpeb alles põseluude ümber, juuksed algavad juba puhk maad pealpool kulme. Ninast kasvavad tutikesed välja ja üksikud uidud kõrvadest.

Noorikut hukutab Tõnu loomulik kasukas. Ta pilk uitab tema rinda mööda üles ja alla, peatub käsivartel ja silmnäol, ja uitab jälle rinda mööda üles ja alla. Ja siis kerkib ta vaba käsi peitlikult ja lihkub paar korda selle põuetihnu ladvikust üle, hellalt ja vargsi, nagu kartlik lapsuke koera silitab. Ja kuna ta rahuldatud käe tagasi tõmbab ja taas vaatleb, kargab tal naerusäde silmist, sest üks kooliraamatu pilt tuli talle meelde, ja ta huultelt kurrutab sosinal sõnake «orangutaja».

Ning äkki tikub talle himu peale, kirglik himu, vastuseismatu himu: põlema pista see pehme, läikiv padrik Tõnu rinnal ja vaadata, kuidas ta lahinal läheb nagu kulu! Tikutops piibu ja tubakakotiga on Tõnul alati peatsis. — Nooriku käsi sirgub ja ulatab, ta silm kiiskab. Mari ajab nalja nii kaugele, et ta tiku põlema tõmbab ja ainult veel ootab, kuni väävlit sulatav leegike suureneb.

Seal aga liigutab end magaja, maigutab suud ja ärkab. «Mis on — mis on?» ümised ta tosuselt ja äigab käeseljaga higist otsmikku. Tema ligistikku seisvad pruun-punased silmad kobavad segaselt otsida, ja Mari meelest on, nagu oleksid koopad, mille põhjast nad vilguvad, viimasel ajal suuresti süvenenud.

«Ma tahtsin sulle tuld otsa panna,» vastab noorik.

«Mulle tuld — — soo — — miks siis?» Tõnu pilk on naise käe leidnud, mille näppude vahel tikk veel põleb.

«Sa oled nii karvane.»

Tõnu haigutab. «Kas sa seda siis alles täna näed?»

«Jaa.»

«No kus su silmad siis enne olid?»

«Ei tea.»

Tõnu haigutab jälle. «Pane aga siis tuli otsal!»

«Nüüd ma enam ei taha.» Ja Mari viskab tiku üle otslaua.

«Jaa, ma olen karvane — pealaest varbaotsteni ja igast küljest ja kandist. Ema, õnnis, ütles ikke: Tõnu, sinust saab rikas mees! Meie suguseltsis põle ükski karvane, sellepärast oleme kõik vaesed, aga sinust saab rikas mees.»

«Aga ei soand.»

Prillup on käed pea alla pannud ja naeruse vaate lakke liitnud. Karvad ta suu ümber virdavad jutuhimuliselt ja häälel on unistav-pehme kõla.

«Ei ole tänini soand. — — See oli ema jutt — isal jälle olid teised jutud. Isa ütles: Naiste möga! Kust sulle muidu antasse, ja kellelt sa võtma lähed! Meie põle mehed, kes võtma

lähvad, — ei old minu isa, ei ole mina, ei ole sina, poiss —, meil põle seda see s, mis võtab. Võtakski vahel, kui just nina ees on, aga kui akkad võtma — juba näed, et teine ära võtt, muudku pühi suu puhtaks! Parem juba ää imusta ega mõtlegi, vaid õhta tõmma väsind keha maha ja ole julge, et pää ommiku jälle tõuseb, ja et ta siis viimast korda on tõust, kui sa üks ommik enam näppu ega varvast ei liiguta. Silk ja leib, piibutäis tubakat ja suutäis viina — see on Prillupitel ikke old ja sellest ei jää sinagi ilma.»

«Mis ema selle peale ütles?»

«No ega ema oma usust jätt. Kui ikke poiss karvane on ja jumalat palub, ei siis olla midagi võimata — — muudku nurgilt käskis jumalat paluda, kes jo karvad on and.»

«Mis siis isa vastas?»

«Ei-noh, isal põld jumala vasta kedagi, ega ta pagan old. Aga ükskord pahandas siiski — vist oli teine ühe suutäie asemel kaks soand: tulid just kirikust — pahandas jah, et kust siis sina tead, kumba rikkuse pärast peab paluma, kas jumalat või kuradit? Näe, kurat just olla karvane, jumal mitte — karvasest jumalast ei olema keegi midagi kuuld! — Mulle aga ütles üsna vihaselt: Parem ää palu kumbagi, ega sest kedagi väilla tule, silku ja leiba soad muidugi!»

Prillup naeratab, ta pilk püsib laes. «See vanamees oli mõnikord veider.»

«Kumba sa siis uskuma jäid, isa või ema?»

«Ah mina? Mina jäin viimati mõlemaid uskuma.»

«Kudas nii, mõlemaid?» Noorik hüpitab tikutopsi.

«No voata, Mann, — eks ole soand vahel ikka koa mõelda, iseäranis nooremast peast, et tõmmad õige rihma vööle ja lükkad mütsi teise kõrva peale ja lähed ja otsid miski muud, et kui teised leidsid, ehk leiad sinagi, ja kui õnn ea, ehk oskab kobedamgi noos kuskilt pihku, sest ega sullegi nina asemel sarv näkku ja silmade asemel tammetõrud pähe ole pistetud, küll sa koa ikke natike aistad ja selitad, ja mis su käed kohe ei oska,

eks nad seda või õppida, liiguvad jo liikmetes, ega nad ühest tükist ole, ja et sa siit kruusirühast ja rabaaugust kord välja soaksid! Näe, nagu Vuti Mihkliga sealt tagant soo äärest. Mõistis teine natuke puutööd — mis ta'nd suurt mõistis, ise niisama akkas, niipailu mõistaks mina ja iga teinegi —, aga näe, pistab ükspää kerve vöö vahele ja läheb! — Seda minust ei soa. Ma mõtlen küll, aga ei lähe. Läveni soan, aga mitte üle. Justku oiaks keegi sabast kinni.»

«Mis sest Mihklist siis sai?»

«Noo, mis Mihklil viga! Juba kolm maja teisel Kassisabas, üks poega. Koland esite mõisades ehitustööd teha, pärast linnas, siis akand podretsikuks — võta kinni, kuda see tal nii sobis, — ja nüüd ehitab teistele majasi, ja teiste omadest jääb ikke niipailu palka ja laudu üle, et Mihklike mõne aja pärast jälle omale võib ehitada.»

«Nõnna on küll odav ehitada.»

«Seda ma arvan!» naerab Prillup podinal. «Ja ärra pealekauba: vaatab, käed taskus, pealt, kuda palgalised tööd teevad. — Aga või see siis ainus on, keda ma tean. Ühe Mardist poisiga teenisime all külas üleaedseid, ennegu isa suri. Häh, kurat — see läheb mul igavaks! sülitab teine üks õhta. Parem lähen varastan mõne obuse või otsin mõne naisekribu, kel natuke sukasaäres on. Ja jüripää panebki õlmad vöö vahele. Ma küll ei tea, mitu oost ta varastas, enne kui kuskilt sukasaäre otsast naisekribu leidis, aga seesama Mart peab ammust aega Paldeskis trahterit ja ea vats ripub teisel ees, aga näe, Tõnu kükitas isa asemele Prillupile ja kükitab siin praegugi. Tõnu võtab oogu, aga ega ta sellepärast üppa.»

«Sinu nina võtab ka oogu, nagu tahaks taeva poole üpata, aga varsti vajub moka peale nõssi.» Ja noorik silub tikutopsiga Tõnu nina mööda alla.

«Soaks jo siitki välja, ega keegi keela» — kõneleja oma jutuhoos ei saa puutumisest teadlikukski — «ehk jälle võiks jo siitki kedagi peale akata (mõisapäevadega soaks juba aegu,

ja mõni raha nüid, mis ta palgatöö eest maksab) — kui aga seda akkajat ja võtjat rohkem veres oleks. Nagu va Siimu-Jüri Joagul sealpool jõge. Oli teine Tapul kandimees, nagu minagi siin. Oasta kahe-, kolmeteistkümne eest võtab kätte ja kukub õunte ja marjadega angeldama — esite üsna väiksel, müib neid pühapääviti kirikuplatsil ja mõni pää linnaturul, niipailu kui ühest mõisa-aiast soab. Aga siis rendib kaks ja kolm ja mitu aeda ja akkab Peterburi vedama, ja pärast ostab veel kardulid ja mune üles, ja kõik ikke Peterburi, ja nüid on vanamel ilus ostetud koht raudtee ääres ja angeldab seal edasi, et lase aga käia!»

«Ega sa kade ole?»

Mari on nüüd tubakakoti mängukanniks võtnud ja liputab seda paelapidi näpu otsas.

«Mis seal kade olla või — eks see ole aga nii reakida. Sa küsid, kas ma usun isa või ema. Ma usun isa, et ega minul ikke minejat ega võtjat soa, aga näe, emal võib koa õigus olla — võib jo midagi ise tulla, kui see nii on antud —»

«Ah nii suhu lennata?»

«Minupärast suhugi lennata või kuda, aga ikke nii, et näe, siin ma olen, nüid võid mind võtta, sest sulle mind soadeti. Ei pruugi nii pilvist kukkuda, nagu kargurätsepale kirikuvallas, et kohus otsib taga, et miks sa oma kolme tuhande järele ei tule, mis sulle üks tundmata sugulane Krimmis või Kapkaasis on pärandand, — võib jo ka teistmoodi tulla, nii et aknast enne näed ja uksest ilusti sisse lased — —»

«Aga ema käskis sind jumalat paluda — kas sa's oled palund?»

Prillupi suu jääb lahti, ta rusked silmad lahkuvad laest, võõritavad korraks kõlkuvat tubakakotti vaadata ja hälvivad siis laugude ja ripsmete alla. Alles üürikese aja pärast kohmab ta vastu:

«Eks kirikus ole soand käia — ja mõnikord palvemajaski — —»

«Jaa — kirikus ja palvemajas käib igaüks!»

«No või mul siis oli midagi otsekohe imustada või igat-seda — —»

«Siis uskusid seni isa ja alles viimasel ajal akkasid ema uskuma?»

Tõnu nihutab õlgu, mähkab paar korda ja pilutab otsivalt jälle suitsunud lae poole, enne kui väike lõuanõksak leidu kuulutab; ta vastab võidukalt:

«Sa oled koa ikke rumal! — No kas siis Kuru Joan aiva põlvili jumalat palus kõik need oastad enne seda, kui talle Mäeküla piimad anti! Jaa — vilista! Joan akkas söögi-lauas olles käsi risti panema, kui juba kaukas varju oli, ja kui seda varju enam oli, siis akkas lugijaid kutsuma. Aga näe, piimad, need tulid ise — need tulid tal potsti uksest sisse. Muudku ükspää kunturi — piimad on jüripäävast soada — kas tahad võtta — elad mõisale kõige ligemal —»

«Miks teine siis ära andis?»

«Oli naabrimõisa piimarentnik ja võttis suurema koha röösa piimaga teiseks. — — Noh, ja Joan — ega tea, kas tal enesel sadatki rubla oli — võis ehk koa olla ja pidigi olema, tal jo kõige parem kuuendik käes — — aga sugulastelt, oma ja naise sugulastelt kerjati ja korjati kokku, mis akkamiseks vaja läks — koutsjoniks ja riistadeks ja vankriks — ja ennäe nalja: ükspää on Kuru Joan piimamees nagu teisedki piima — — ei noh — veike vaks oli ikke vahet esi-otsa — ma mäletan kõik nii selgeste, nagu oleks eile old.»

Tundub, et jutustaja alles nüüd õige soone on tabanud. Kuid veel magusam oleks piibuse suuga vesta. Ta ulatab peatsisse, aga piipu seal ei ole. Piip ripub Mari suus, kolust paistab värske tubakas ja praegu tõmmatakse tikust tuld.

«Nät seal! No mis sa oma keelest akkad vihaks tegema!»

«Katsun, kuda on. Varsti võid omale soada.»

Noorik popsib tõsiselt ja mõtlikult. Piip veab teise suunurga pisut alla, sest käed on istujal põlve ümber, iga tõmme

võtab tal lohud põsisse ning paari puhke takka õnnestub taas mõni siniseks rõngakeseks tõusma, kuna popsud huultelt veidi klõksuva heliga lahkuvad.

Aga Tõnul ei ole meelt naeruka nähtuse tarvis. Ta jätab käe piipu ootama ja paneb suu jälle vilama. Tema, kes muidu päevas kümne lausega läbi saab, kõneleb korraga nii, et suunurgisse tekib valget. Ja kui talle piip antud, ei eksita teda pooltki, et see juba mõninga nutsiku pärast kustub.

«Eks tema tõger akka esite pastaldegaga turul käima. Teised voatavad, voatavad — kust siis niuke pätajalg välja on tuld — äbiks meie ametile ja seisusele kogu linna ees! — Ega muud — peetakse salaja nõu kokku — Koikna piimamees reakind pärast kõrtsis Kulbi Madisele, siis kuulsime kõik — — peavad jah nõu kokku, ja ükspäa turul, kesk parajat müüma-aega, ilmub saatkond Joani palge ette, vanad soapad käes — ilusti ära parandud, rauadki kontsadel all. — Väga viisakalt ja aupaklikult — kummardavadki — et me kuulsime, et aulik ametivennal on täna sündimispäa, et palume siis meiegi poolt veikest kinki vasta võtta. — — Joanike soa veel mäagi öelda, kui juba istub vankriotsal: pastlad nabitakse maha ja soapad jalga! Rahvast muidugi ümberringi — kurinahk seda naeru ja menu! —

No ega ta'nd kinki omaks jätt, visand pärast turu ühele vankrisse. Aga näe, järgmine kord — juba Joanil soapad! Kalavinskid küll on, aga tõkatiga mustaks võitnud säärite suuni. Päril mustad soapad tulid hiljem —

Aga või ta's soabastega üksi peeneks piimameheks oli teatud! Veel leiti viga esiotsa. Teine päa jälle: kaks meest löövad sõbralikult külge, teine teise käe alt — lähme, meie maksame! Joan mõtleb, et raaduse taha kõrtsi. Aga kõrtsi kõrvas on sirusnik — nemad sinna, ja Joanil juuksed lühemaks! —

Noh, aga oli esialgu, mis oli, ega kulund kaht oastatki, kui juba Joani nina akkas kerkima ja pea väntama. Kord-korralt

ikke paremini. Meie siis põld varsti enam mehed, vaid meeste nahad, aiva sandid, ja kerjused, ja kraed. Ja neid akkas Joan ühtelugu rohkem leidma, viimaks ei jäändki pea muid inimesi enam valda — ei meile ega mõjale ümberringi. Kõrtsid linnatee ääres ei kuule sestsoati enam teist juttu kui seda, et Kuru Joanil on raha —»

«Mul on raha ja!» osatab Mari laulva häälega.

«Nojaa, nojaa — oled sinagi juba kuuld — eks nad augu ta seljataga —»

«Jaah, ega ma ise jõua ää süia — eks lapsed leia!» ütleb noorik Jaani toonil peaveeretusega.

«Sul aga omalgi meelespidamist, hähää,» ning Prillup kaapab naist õlast, — «ja kui peenesti ei mõista teine juttu ikke sellesama asja peale vedada, ikke sellesama asja peale — — sa võid sitasitikast peale akata, või kirikukukest, või äkkepulgast — viimaks oled ikke ninapidi Kuru Joani kukru juures, ja kui sa nii mõistlik oled, et ise sinna tüürid, siis unustab üsna ää, kes sa väetike oled, ja feinekord teeb sulle eadki.»

Prillup lükkab külma piibu teise suunurka, ta pahema silma äärest vudiseb sala, vaiba alt välja paistvad varbad on apsakad, ja kui ta viimaks jätkab, kuulukse sõnad tal rinnust tulevat.

«Aga ütleme: eks tal ole õigus. Ega ta muidu reagi, tal on asja. Ja kui kellelgi asja on — mine tee talle kedagi. Pane kana suu kinni, kui on munend ja kõketab. Mis sest, et rott oma augus kassi naerab — rott on rott ja kass on kass — kassi kõht täis, roti kõht tühi. Akka kassiks, kui roft ei taha olla, aga niikaua naerad kassi kadeduse pärast, kui ise veel kass ei ole, ja kass keksib sulle kiuste ette, kui su kadedust näeb. Eks nad tahaks siin kõik Kuru Joanid olla ja kõrtsis ja kiriku ees sedasamati kõketada, aga nüüd pea molu ja Joani ees tõmma kukal looka! — Näe, kõrtsmikudki maantee ääres kirikust linna: ega nad tast suuremat soa — ei joo teine kedagi — pudel mõdu või langast, see on kõik —

põle piibumeeski, käib teed nagu naine — — aga näe, kui ikke sisse astub — Mäeküla ees ja Mäeküla taga! Unustatud kõik pastlad ja pikad popsijuuksed — —»

Mari on vaheaegu vaiba pealt kärbseid püüdnud, neid pahe-
maste pihku vangi korjates; kui ta nüüd pead pöörab, tabab ta
vaikijäänud kõneleja ruskavad silmad peaaegu piinailmel enda
küljest. Ta laseb vangid lahti ja lõpetab püügi.

«Noh, ja siis?»

Tõnu ei jätka kohe. Ta sügab piibuvarre otsaga oma kar-
vast põske siit ja sealt, viskab siis piibu kolksti peatsisse tagasi
ja neelab korra kõrgelevinnava kõrisõlmega. Ja nüüd kuuldu-
b ta häälgelt karvasena ja sõna on tõugatud, kuigi lause ükskõikse
rahuga teele saadetakse.

«Ega muud suuremat ühti — Kuru Joan ostab varsti
mõisa —»

«No-noh!»

«Kuru Joan oli üheksa aastat piimamees ja akkab nüüd
mõisnikuks. Kuru Joan akkas pastaldegaga turul käima ja
tõmmab nüüd vikssaapad jalga ja sõidab tõllas —»

«Kiitleb niisama.»

«Kiitleb mis kiitleb. Eks teine kiitleks koa, kui kiidelda
oleks —»

«Ehk ei oska oma raha lugeda!»

«Küll ta raha oskab lugeda — kirja küll ei oska ja roa-
matut veerib nagu laps, aga küll ta raha oskab lugeda! Ja
ääp mõisu on mitmesuursi ja mitmesuguseid. Ega ta Kaiknat
lähe tahtma, ega Tappu, ega Särgveret; Mäekülagi võib ehk
veel vanamehele jätta ja Viduste Kaikna piimamehele, kes
pool aega rohkem linna vahet on trööganud. Aga Laipsalu
ja Mudriku — eks need ole koa mõisad, ja veelgi teisi on
siin- ja sealpool linna, meie moal ja Riiamoal ja Vene-
moal — — — Mis sa naerad?»

«Ma naeran, kuda Kuru Joan tõllas sõidab: oh see vaene
pea siis!»

«Ära sa tema pea eest muretse, ei sel ole viga kedagi, — voata parem, et sa tulev või ületulev sui ta tõllarataste alla ei jää!» Prillupil on käed ristis pea all, ta kõpsutab varbaid vastu otslauda.

«Võib jo koa olla, et ta mõisa ei osta, tea teine isegi veel kindlaste, ehk akkab kobar äid talukohte silma, siis võtab need, ja mõis sedaviisi koa käes. Aga ütleme, et ta suuga veelgi enam jõuab ja kukkur paillalt kahe ehk minupärast kas või üheainsa suure koha ostuks sõna kuulab — kullake, kas sestki põle tasu küll üheksa- või kümneostase veovaeva eest, — eks ta või ärrad mängida ja naist lasta proud mängida, ja eks siis kogu vaevata juurde, mis tõllaks ehk veel puudu oli! — — Aga sa ütled, et kiitleb — kust sa tead, et kiitleb? Mina ütlen, et ei kiitle — ta ütles mulle omale suu sisse — alles poari päeva eest ütles suu sisse — naise kuuldes ütles — ja inimese silmast on juba näha ja ealest kuulda, — ja siis reakis koa vanasaks ise — tead sel korral, — ütles jah, et see piimakamber, see on jo raha-ait, ja et Joan — —»

Aga korraga pole kõnelejal enam kuulajat. Noorik vahib äkki akna poole: õues sagavad Anni ja Juku särgiväel ringi joosta, klähviv koer sabas — nad on põhust kõik juba väljas! Väike vibav volks üle väsimatu jutuvestja, ja Marigi on sängist ning lähemal pilgul kambrist, ja kui Prillupi-isa viimaks väliste häälte kutsel silmad vastasoleva aknakese kaudu õue pöörab, näeb ta kolme särgilist kaevukünal üksteisega kibedas veevõitluses ning keksivat koeraklutti ahastuses, kellele kolmest parteist oma abi anda.

Tõnu püsib tükk aega liikumatult paigal, ta nägu on üsna tühi ja kõrv kuulatab selle tühjuse täiteks kärblaste suminat. Kärblased sadrivad ta karvasel rinnal, ta karvastel kätel ja jalgadel, ta habemes ja laugudel — Tõnu ei eksita neid. Siis haigutab ta valusalt ja niuksatades nagu kirbune koer ja viskab koivad sängist. Ja kui ta need on katnud, istub akna kõrvale nurka, toetab küünarnukid põlvedele, võtab pea kätte

vahele ja muretseb põrandale otseti maha, kuna väljas vallatult kilgatakse.

Aga korraga on Prillupi meelest, nagu seisaks Leenu keset helget, sumisevat ruumi. Ja nagu tuksuks üks sooneke südames tere tulemast talle vastu.

Jaa, Leenu — see juba teaks ja teeks, mida tarvis! See oli inimene hinge ja aruga!

Aga või te da siis keegi tähtis.

Ja mis ta muidu rühkis väikesest valgest pimedast ööni, ja mis ta teist sundis rühkima — jumaluke, siin me oleme!

Ning vaikne härdus heidab Tõnu hingele. Seal seisab Leenu — igerik, luine, kuiv kui tael, alati siputavalt liikvel nagu kõvakoorik, ilma et sellest jälgi jäi, aga poolehoidja, ligiseisja, silmavaataja, suhukuulaja — — eks ta oleks võinud kauemini jääda, miks ta maja ja mehe toeta jättis!

Tõsi küll, ta porises palju. Ta torises ja porises hommikust õhtuni igauhe ja kõigiga, kahe- ja neljajalgsete, hingeliste ja hingetutega, ta võis puunotti ja vitsaraagu noomida ja manada, nagu seisaks teine inimene ta ees, ja viimastel aastatel näis, nagu oleks ta nääpsunäoke käsnaks vindunud, millest alatasa sappi tilgub. See tüütas ära, kuigi harjumine panetust tõi, seda enam, et kõik see torin ning porin sündis vagusalt, suminal, nagu iseenesest ja endamisi, külgehoodud kombe järgi, otsekui parm ja kärbes muidu ei saa. Ära tüütas siiski, see on tõsi, lapsedki tüütas nii ära, et eemale hoidsid teisest, kui vähegi võisid, ja Tõnu ise ei teadnud muud nõu kui hambaid kokku pigistada ja vaikida nagu ront.

Aga kui nüüd jälle mõelda, et ta mitte paha pärast nii ei olnud, et ta sellega justament head püüdis teha ja omastele kasulik olla, ja kui veel mõelda, et sel targal mooril ehk õigus oli, kes ütles, Leenul olevat esimesest sünnitusest, mis nii raske oli ja vanemal pojukesel elu maksis, mingi salaviga sisse jäänud kurjast silmast või sõnast raskejalgsuse ajal, siis — siis — —

Ja uus tugev hoog kahju- ja leskusetunnet lainetab Tõnu põuest läbi, turjal istuv üksindus rõhub ta pea veelgi madalamale ja sosistav suu tunnistab tolmusele põrandale jalge ees, et see, mis Leenuga kääpa alla puges, oli oma — oli hoolimata kõigest oma. — —

Prillup istub veel sealsamas, kui kolm võitlejat vadinal ja padinal uksest sisse lippavad. Kõigil on hamed märjad, jalad porised, sääri mööda nõrgub veel joakesi alla. Naerdes ja näseldes arutavad nad suurt sündmust ja selle järgi eneste välimusel, kingivad majaisale kui võõrikule sääraseis asjus ainult vähe tähelepanu ja lähevad alles siis lahku, kui Mari seelikut selga heites teisele kahele märku annab ka endid pisut enam katma minna. Mari ise aga hakkab peeglikese ees kodutehtud pigiharjaga oma vanunud kahujuukseid sugema.

Midagi on äkki muutunud, tunneb Tõnu akna kõrval.

Kui nad nii kolmekesi tulid, hullerdades nagu kolm vallatud varssa — nagu sälg kahe varsaga — — midagi pahvatas tuppa ja põue, mis endise ära pühkis.

Nõnda on parem — nõnda on siiski parem — nõnda on tõtt-öelda palju parem! — —

Ja see ei tarvitseks teistpidigi muutuda — ei, mispärast — — kui mitte, siis mitte!

Ja see ei tohikski teistpidi muutuda — — Prillupi silm valgub peasugeja kaju mööda alla ja roomab jälle üles — — ei tohikski — ei tohikski — —

Ta tõuseb korruga üles, läheneb naerukil Leenu asemikule, tahaks midagi öelda, midagi teha, ei taipa aga muud kui torkab teda sõrmega kaelast ning toob keele ja kurgulaega tooni kuuldavale nagu see, millega rõõmus peremees oma nägusat sälgu hellatab.

SEITSMES PEATÜKK

Aga ta tuleb jälle.

Vahk vajub, teine tõuseb.

Mardikas, mis saksa suust kandimehele kõrva lendas ja sealt põue roomas, sureb ja ärkab uuesti ellu.

Ta sureb päeval ja ärkab öösi — sureb aga ka öösi ja ärkab päeval.

Ja kui ta taas ärkab, siis on ta elavam kui enne, ja põletik, mida ta olemine tekitab, sööb hinge edasi ja edasi.

Vahk palavikku vajub, teine tugevam tõuseb.

Tõnu ei tohiks Jaani naerda oskuse pärast juttu ikka jälle asja peale juhtida, mis südamele armas: ta ise oskab nüüd meisterlikult sedasama. Vahe on ainult selles, et Tõnu asjast, mis tema südamele armas, kõneleb ühele, Jaan aga omast kõigile. Ent seda sagedamini peab see üks Tõnu asja kuulama.

Tõnu puurib, sest eñ teda puuritakse.

Ta on visa, sest et teine puurija on visa.

Kui ta natuke targem oleks! mõtleb ta täna.

Kui ta natuke rumalam oleks! mõtleb ta homme.

Mari aga pole tark ega rumal, ja see on süüdi, eñ Tõnu puurimine ei edene.

Maril on hea uni. Ta ei saa hommikuti maast üles. Ta haigutab ja ringutab ja siunab suvist ööd.

«Põõnaksid ea meelega keskhommikuni, mis?»

«Põõnaks küll!»

«Või ehk lõuneni?»

«Vahel põõnaks lõuneni kah.»

«Noh, on jo naisi, kes nii kaua magavad, kui tahavad.»

Mari haigutab ja ringutab, nii et silmad vesised. «Küllap neid on.»

«Ja ega nad seda õigust kõik kätkest leind.»

«Ega vist.»

«Vaid üks sai nii, teine teisiti.»

«Nagu ikke.»

«Nii kuda kellelgi õnne oli, ja kuda keegi oskas õnne sarvist kinni aarata.»

«Vist küll — ooeeh!»

«Kuru perenaine võiks nüidki juba keskhommikuni magada, kui tahaks, ja oasta või poari pärast kasvõi õhtani.»

«Kahju küll, et ma Joani naine ei ole!» naerab Mari, murab laiskusel selgroo ja hüppab voodist. —

Aga suvine töö on raske.

Mari teeb tujuti tiitsalt ja jõudsasti tööd, ent tujuti on lõtv ning loid. Siis vintsleb ja raibleb, silmad kalkvel tüdimuse pärast, ega häbene pikka puhkustki pidamast. Kodunegi talitus jääb tal sagedasti unarule säärase trotsliku tuju pärast.

Selles on Tõnul hea kinni hakata — kord ühte-, kord teistviisi.

«Jaa, Mannike, töö on ränk — töö on ränk mõne inimesele! Aga või see tema süü on. Ta põle töötegijaks sündind — ei ole kohe sündind ega pandud looja poolt! Ma olen ikke näind ja öeld, et inimesi on kahte seltsi ilmas: ühed on talupojaks loodud, teised saksaks, ja lihast tunned neid ära. Sinul, Mannike, sul on saksa liha luuel.»

«Hea küll, ma panen siis jalad seina peale, muidu teen pattu jumala seaduse vastu.»

«Ei-noh, seda võidki, kui sa aga jumala näppu tähele paned!»

«Küll aga ea näpp, mis mulle veel teist vanameest juhatab!»

Selles, kuidas Mann kulme tõstab, on midagi, mis puurimise seks puhuks seisu paneb, nagu oleks riist raua vastu tõuganud. Tõnul sureb sõna suhu ja mõte pähe, ja vahel peab pead pöörama, et silma teise silma piste eest hoida, sest see küünib südameni ja sealt varvasteni.

Ja siis järgnevad nõutusepäevad, ja jälle lootusepäevad, ja vahel sekka päevad, mil Prillup kontori poole teel on, et saksale oma «ei» viia ja kõigele lõpp teha. Aga ta keerab ümber — kord ligemalt, kord kaugemalt, kord otse kontori ukse eest, ja kui ta teda väljas näeb, võimaluse palgel temaga nelja silma all kokku puutuda, siis põikab kõrvale kas või viimasel pilgul. Ta ihkab, et teda kutsutaks, sealtsamast aga kardab kutset ja tunneb tänu, et temaga nii kannatlik ollakse. Ta loodab ja ühtlasi muretseb, et asi on ehk juba ununenud. Ja kui juhus nad viimaks vastamisi viib, siis ehmub Tõnu ja ühtaegu lahe-
neb tal rind.

Ta leiab vanahärra Prillupi alt heinasaost ja peatab tuksatades sammu nagu inimene, kes pesas puhkavale karule kogemata peale sattus. Nende vaated ristlevad ja pagevad lahku, veidike aega ei tule kummagi suust sõna. Kremer istub poolseljakil sao sisse muljutud urus, müts on tal põlve otsas, tuul tõstab taoti ta vägevaid kihvu.

«Noh, Prillup, sa ei näita mulle enam nägugi.»

Tõnu kobab alles nüüd katte peast ja jätab käe, mis seda hoiab, kukalt sügama, nagu tähendada tahtes, et ta juttu lühikeseks peab.

«Ei old ärrale kedagi reakida.»

«Ei sa taha siis ollendreks akata?»

«Ah ollendreks? — Tahaks ehk viimati koa, aga kas ärral sellega siis ikke tõi taga on?»

«Tohoo ullu!» Härra von Kremer saab pesas püstakamaks. «Kas arvad siis, et ma sinuga aiva tühja lori ajasin?»

«Ei ma'nd seda koa just ei arva, ja eks ole soand natike arugi pidada, aga vōi mina siis see olen, kes viimase sõna ütleb.»

«Kas siis M a r i ei taha?»

«Nii ta vist on.»

Saks paneb mütsi pähe ja haarab kepi konksust kinni. Mõlemad vahivad ühtaegu ringi, kas kedagi ligidal ei ole.

«Mida ta siis kardab? Et jutud tõusevad?»

«Seda koa — seda muidugi koa —»

«Mida siis veel?»

Tõnu tammub. «Mine nüid tea — eks tal ole oma tujud ja tahtmised — ega temast õieti aru soa — —»

Kremeri-härri suured silmamunad tihedate puhmaste all tõstavad teri, nende vaates on nüüd midagi, mida seal enne ei olnud, ja Tõnu käsi omatehtud jämeda õlgkübaraga vajub kuklast õlga ja rinda mööda alla.

«Kuule, Prillup, sa valetad mulle. Ma tean, et Mari nõus on, aga sa ise ei taha —»

«Ärra teavad —?»

«Jaa. Ega Mari siis rumal ole. Mari tahaks ea meelega elada ja o s k a k s elada, tal juba niisuke nägu peas, aga vat sina ei raatsi, sa oled kade.»

Prillup vaikib lahtise suuga, ta silmad keerlevad õsides ja pahem käsi hõõrub puusa. Ta seisab millegi uue ees.

«Võib jo olla — võib jo olla, et ma ise — et ma natike raatsimatagi olen, — aga tema põle poolt sõna öeld, mitte poolt sõna — ei sinnapoolegi!»

«Soo, — küll sa aga oled tark!» Kremeri-härri tõuseb jalule. «Naine peab seda sulle ütlema, kui näeb, et sa ise südamega vastu punnid — — küll sa aga oled tark!»

Ta pöörab vastasele selja ja teeb minekut, kuigi viitlemisi. Mõminaal saadab ta üle õla veel tagasi: «Aga eks igaüks tea ise, kudas ta oma asju ajab.» Ja Prillup näeb, et ta kael punetab.

Ent mitte ainult kael, Ulrich von Kremeri nägugi punetab. Ning silmiski on tal nii palju kuuma puna, et vaade varju tunneb. Ja siis on ta meelest, nagu torkaks seal sees paar korda, seal, kus see vigane klapp elab. Kuid see ei ole viha, mis temast läbi lainetab, nagu Prillup arvab, vaid ainult tugev hoog rahulolematust iseendaga, mis mõruks mõtteks kujuneb: *Ich hätte mich mit dem Kerl nicht einlassen sollen!*

Seal aga selgub, et härra von Kremeril veel sugugi asja ei ole endale etteheiteid teha. Teda ei lasta minna, talle tullakse järele, kaup ei ole veel ammugi katki.

«Ärgu ärrad pahaks pangu,» — Prillupil on käsi kübaraga jälle kuklas — «ma tahtsin veel öelda, et ega miski otsust ole tehtud meie poolt, et kogu see värk on jo alles poolikul, ja ärrad võiks meile enam aega jätta aru pidada ja läbi reakida —»

Kremeri näost on kõik puna pühitud; kuna ta mütakas kere viiliti kandimehe poole pöördub, vahetavad ta kihvad ja kulmukarvad paika ning rämedal häälel on jälle õlitumust.

«Ega ma sulle aega ole keeland, Prillup.»

«Nojaa, nojaa — ega ärra ole keeland, ärra on isegi kannatlik old, aga või siis teisiti soabki, eks igal ajal ole oma konksud. Oleks ehk kõik juba tahegi» — Prillup kisub suu naljanaeruks vildakule, ta silmadki aitavad vabandust paluda — «kui ärra nii öelda noor oleks. Aga et tal üks vana juba kaelas on —»

«Kas ta seda ütles?» Kremeri keha nihkub veel ühe nõksu Tõnu poole ümber.

«Ei-noh, kus ta'nd lausa julges öelda, eks saks ole selle eest jälle saks! Aga võib jo nii arvata ja aimata noorest rõõsast verest, ja ega nihuke siis kohe aru soa, mis sa talle muist asjust seletad, reagi otsekui lapsele — justament kui lapsele —»

«Kui noor ta siis õieti on?»

«Rukkimoarjapäevaks kuulukse kakskümmend üks soama,

aga või siis oastad kedagi tähendavad, nemad seal laane-kõrves — eks ma tea neid, olin jo Ruisu metsaärral omaaegu poisiks —, nemad ei soa täie inimese tolku enne pähe, kui kulnud alamale vaduvad ja esimised varesejalad silmi ümber sigivad, aga on ka neid, kes varsa-aruga audagi lähevad —»

«No siis ma võin jo kaua oodata!»

«Ei-noh, ärra — eks ole jälle mõningaid seas, kes varem valgust võtavad, kellele võib tikuga üht ja teist pähe pista; ma tunnen ka nihukesi sealt nurgast, ja ega minu Mari — nagu ärra isegi ütlesid — —»

Kuid Kremer, kes Tõnu kitsikusevadist ilmagi poolt sõna ei usu, lõpetab jutu.

«Jäägu siis nii, ja teine kord tood mulle sõna.»

Ja kuna ta juba kanda pöörab ja keppi tõstab:

«Võid talle ka öelda, et juttude pärast olgu mureta, kui ta ise suud oskab pidada, ja sina, Prillup, ka.»

Ning lõpuks mõne sammu pealt:

«Ta võiks jo ka üks õhta ise mulle ütleva tulla.»

Tõnu näeb veel, kuidas ta pahema käega rinda, külge ja selga äigab, nagu ennast puhastades, siis hälvib ta sõudev kogu tõmmult haljasse hiide. — —

Pärast seda päeva hakkas Prillupi Tõnu teisiti töötama: mitte enam kaude ja mõistu, vaid lausa ja suisa. Ta ei tükkinud peale, ta ei nõudnud ega nurunud — see tundus talle väärana, kuigi ta tarviliku vahvuse vahel kokku oleks saanud —, aga ta sitkenes väsimatuks ohvri hukutavat eesmärki ette tuues, seda ikka jälle uute värvidega võõbates ja paremale paistele nihutades, et taas sama järeldusega lõpetada: «Noh, Mann, kuda oleks?» Ja et Mari paraku Mann oli ja et talle see õilmeline eesmärk kaugena ei paistaks, siis lühendas painaja aega mõlemalt palju rahklemist nõudva piimaäri ja kujutatud eesmärgi vahel. Ehk aitab juba viiest aastast — kuuest, seitsmest aga julgesti, sest või neil siis otsekohe mõisa tarvis on, saab ju vähemastki, et kergemaltki, kuigi aeglase-

malt viimati sinnasamasse välja jõuda. Küll vaheldusid Tõnu mõlgutused sest lähemast puhkejaamast kõrvalasjaliselt — kord kõneles tavalisest talust, kord veskikohast, kord kohast müüdava metsaga või säärasest avatava poega, — kuid truuks jäi ta sigitavale mullale, nurm ja aas ei kadunud ta kujutustest, siin tahtis ta jalga oma le pinnale toetada nagu Kurugi, kelle sõna ta meelsasti kordas.

Mari seisis vakka nagu koer, kelle seljast kirpu otsifakse. Ta ep öelnud «ei» ega öelnud «jaa», ei viitsinud viimaks kiit-sakat naljatustki tõrjumiseks tarvitada. Midagi ei läigitanud tema rahu, ta naeratles ainult või vaatas mõttekaugelt kõõrdi, vahel sügavat kätt kõrva taha pistes, vahel ka vaikimisest äkki laulusuminasse sattudes. Rähn täksib puud, ja see vastab kohe, kust ta õõnes on — mõtles Tõnu, — mina aga kopin oma puud päevast päeva, ja ei anta mingit vastust! Seda oli raske mõista, kuna tal meelde ei tulnud, et puid leidub, mis rähnilegi jaatades ei vasta. Umbusklik nagu mõisasaks, oli selles õieti ka Prillup, ja Prillup seda umbusklikum nüüd, kus ta kinnituseks saksa umbusku oli kuulnud.

Seal juhtus viimaks midagi, mis kuuldus, nagu vastaks Prillupi puu ühest kohast õõnsalt.

Nad istusid pistandi ees, Mari keetis õhtusöögiks uudse-kartuleid, Tõnu lõi kas vikatit. Tõnu oli jälle oma salmikest laulnud, oli jala jälle ühe suure päris talu mustale mullapinnale toetanud, nooriku kojuigatsust eelduseks võttes lõpetas ta seekord sõnadega: «Ja siis läheksime metsa, mitte mõjale, — Ruisule läheksime — mis sa arvad, Mann, kui me õige Ruisule läheksime?»

«Miks mitte linna?» küsis Mari ja vaatas kõõrdi tulle.

«Linna — —? Mis me linnas — —?»

«Seal on kõiksugu inimesi ja nii palju asju.»

Alles järgmisel pilgul paljastus Tõnule naise küsimuse põhi-mõtteline tähendus. Ta suu läks ammuli, vikat libises jalgade vahele maha, nuga paremas käes jäi otseti põlve peale.

Ja siis kargas talle meelde üks juhtum, üks tähelepanek, mis Mari mõtet sihi poolest aitas seletada.

Mari nägi esimest korda linna (see ei olnud metsanaisterahvaist sugugi haruldane), kui nad pulmade eel kahekesi sealt mõrsjaehteid ja pidukraami käisid toomas. Tüdruk oli kui teises maailmas, kui maailmas, kus iga sammu takka uut imet näidati. Täbar oli temaga asju ajada; ta jäi ühtelugu seisma ja silmitsema, kadus rahva hulka paar korda ära, nii et teda nagu last tuli otsida. Ja kui Tõnu lõppeks üksi üht käiku tegi, kuhu mõrsjat tarvis ei olnud, siis ilmus Marike alles nii umbes poole söömavahe pärast hobuse juurde tagasi: aeg kulu- nud «inimesi ja asju» vahtides käest. Ja enesel õhetavad põsed.

Teel tõsine, sõnakehv ja mõtetes, lõi teine alles kodus sulama, ja nüüd oli tal terve ait juttudest tühjendada, mitmeks ja mitmeks päevaks, ja praegugi veel võis ta lastel kõrvad kikki ja suud lahti võtta mõne lookesega, mis endistele järele sõõrutas. Mari oli linnas mõne tunniga rohkem näinud ja kuulnud kui Tõnu kogu eluajal, kuigi see käis seal aastas mitu korda.

Või siis linna.

Tõnu ihkevallast ei seisnud küll miski kaugemal kui linn. Ta oli seal end ikka üleliigsena tundnud, kitsikus mattis tal hinge kinni ja süda läks täis inimeste peale, kes näisid välja õpetatud ja vannutatud olevat temal jalus longerdama, teda tõukama ja müskama. Ta tänas iga kord jumalat, kui sealt tulema sai, ja pani endamisi imeks, kuidas inimesed säärase laadaeluga võisid leppida ning selles püsida. Ja mis veelgi hullem: pead kõik ostma, mis suhu pistad, tengelpung olgu alati näpus, maast pole ivakestki võtta — söö puhast jumala raha! — Aga mis võis tema linnaõud praegusel puhul kaaluda! Sinna päeva oli veel palju aega, kui selles asjas lõpuotsus tuli teha. Sinnaajani oli teisest tegijast küpsem inimene saanud, ja kuigi tema tahtmine peaks peale jääma — eks lin-

nas elata viimati kah. Puu oli rähnile vastanud, rähn teadis, kust viib tee tõukude juurde, — see oli sedakorda peasi. Ning Tõnu kostis naisele:

«Ei-noh, võiks jo linnagi — —»

Aga mitte enam.

Nägematu nuga lõikas jutu sest kohast katki.

Ja mitte ainult tänaseks, vaid mitmeks päevaks.

Tõnu tegi käeliigutuse, mis näis ütlevat: Aga eks meil ole aega veel kõige üle aru pidada, ning lahkus istmelt, nagu oleks tal rehealla asja.

Ta ei teadnud, mis temaga sündis, aga ta seisis korraga tõsisemalt kui kunagi enne küsimuse ees: kas «jaa» või «ei»? — õieti rumala, pururumala valiku ees: kas Kuru Jaaniks saada või Prillupi Tõnuks jääda? Nüüd, kus teine kalduv oli kahasse võetavat hinda maksma, lõi ta ise nii väga vaakuma, nagu varitseks teda kaubas aina kahju. Ta oli nagu kana takus lapsiku aimusega: kuidas sa neist kolmest ühe teisele annad! Ta tabas end nüüd tõesti selle väiklase raatsimatuse pealt, mida heatahtlik kaubapakkuja talle pahandades oli ette heitnud.

Ses kitsikuses, mis temalt söögiisu ja unerahu kippus riisuma, palus Tõnu viimaks jumala käest head nõu. Aga vist olid sel ülikoormatud usaldusmehel parajasti mõne teise kandi-mehe asjad ajada: vastust ei tulnud ega tulnud. Siis võttis Prillup kätte ja läks targa juurde.

See elas Tapu külas ja kostis kohe. Ilma et Tõnu oma asjast õhkugi oleks hinganud — nad vahetasid sissejuhatuseks ainult mõned üldised kõnekäänud käekäigust ja elust-olust siin- ja sealpool jõge, kusjuures eit oma hiiglanina tubakaga täitis —, luges seesinane tark, kui ta kaardid lahti oli löönud, nagu raamatust, et Prillupi peremeest ootavat hea noos õnne, kui ta aga mees on õigest sabast kinni haarama. Takistusi olevat ees, aga neist tulevat targu mööda pöiata. Ja lõppeks laususid kriimud, imelikult lõhnavad lehekesed — Tõnu ninas oli lõhnal juudasita omaga kaunike sarnasus —, nad laususid

lühidalt ja salapäraselt: Kes ei anna, see ei võta; ülejõe-
mehel tulevat meeles pidada: Kes ei anna, see ei võta.

Aga just see tume sõna vedrutas Prillupi istmelt.

Ta surus eidekesel mõlemat kätt, tõotas toodud tasule sügi-
seks lisa ning läks.

Nüüd läks rahn tõukudele järele — jalamaid, jalamaid.

Kes ei anna, see ei võta — — Kes ei anna, see ei võta!

Sutsu saunast põiki üle soo Prillupile oli ligemale tunni tee, aga Tõnu vehkis selle vist poole ajaga ära. 'Ta pages, nagu kihutaks teda kartus, et kaardimoor talle järele jookseb ja oma ilmutusest midagi tagasi võtab. Jõe äärest, jalga purdele tõstes, vaataski ta Sutsu poole ümber ning muhatas, kui kedagi näha ei olnud. Ja siis sealt kaldast edasi, nii mis vesi virtsus, — nüüd õieti teadmata põhjusel, ehk olgu siis sellel, et pühapäeva-õhtuke kodus pikem oleks saatusliku kauba küpsetuseks. Alles Kruusimäe kallastiku algel, kui ta jalad jälle oli kinni pannud — Prillupil ei tarvitsetud teada, et ta soost tuli —, tasandas Tõnu kõndi, põlvis väikest nõrkust, peas pisut umbust tundes.

Ta leidis nooriku sirukil õuenurmelt, kolm lahtist raamatu-
kest kõrvuti nina ees. Maril oli nimelt pentsik viis ühtaegu vaheldumisi mitut raamatut lugeda: järk ühest, järk teisest. Sisu ei minna tal mitte segi, kinnitas teine ise. Mittepakilisi tubaseid töidki nähti teda nõndaviisi, üht jättes, teist võttes, tegevat — olla hubasem ja hoopsam. Naer ja nõökamine teda ei eksitanud, tahtmise taevariik pani kõigele vastu. Lugemisvara — tosina võidunud juturaamatuid ja laulikuid — oli ta isakodust kaasa toonud ja tustis neid nüüd juba tühi-teab mitmendat korda, sest Prillupil, kelle juures peale hariliku usukirjanduse ainult väike tähtraamat ees leidis, ei tekkinud sää-
rast vara juurde.

Kui Tõnu lugejale lähenes, tõstis see pilgu raamatu pealt, ent mitte kõrgemale kui tulija põlvini; luges siis rahulikult edasi. Mehe käikude järele Mari tavaliselt ei pärinud. Tõnu

tõmbas kere naise kõrvale maha ja hakkas piipu toppima. Temale oli üsna hea, et teda nii vähe tähele pandi, sest nõnda sai ta mahti jutule ürjet ja häälele kindlust otsida, — praegu veel hüples rinnast midagi kurgu poole.

«Kus siis poiss ja tüdruk on?» küsis ta mõne aja pärast prooviks.

«Pajusil vist,» vastas Mari ja vahetas raamatut.

«Riidu läksite või?»

«Ei, ma tahtsin lugeda.»

Tõnu popsis vägevasti. Õhtutaevast riputati roosat õue peale. Nooriku pea ja raamat hõõgasid õrnalt.

«Meil jäi ükspäa jutt katki,» ütles Prillup viimaks ja pani käe nooriku pihale.

Mari lugesi edasi, koht näis magus olevat, ebateadlikult pöetas ta seejuures käe tagaspidi ja nihutas Tõnu oma maha, nagu tülitaks teda selle lasumine. Aga ta oli kuulnud, mis teine ütles, ning pillas viimaks, kui põnevus tagasi andis: «Mis jutt?»

«No kas sa's ei mäleta. Olid väga linna poolt. Et kui me nende piimadega kord niikaugele soame, et siis läheksime ära linna. — — Nojaa, ma jäin see õhta natike mõtlema, oli nagu uus kuulda, üks ole selle mulla ja sõnnikuga soand ühte kasvada justku tigu karbiga. Aga ku ikke akkad aru pidama — üks linn ole koa ea, ega seal ole loomadega rokutada ega heinakõrre ja viljapea pärast mures olla, kõik on valmis ja kää-jala juures, muudku osta ja söö ja pea ärra- ja prouapõlve. — Näe, võtaksime kohe paar suuremat maja, — kui viitsib, teeks poe koa lahti või peaks kedagi muud veikest sehti, — kui ei viitsi, üks raha tee omapeadki sintsi. — No küll sul siis oleks aega ja mahti õite neid inimesi ja asju seal vahtida, — mis sa ütled, Mann?»

Noorik lugesi veel mõne rea edasi ja kostis siis silmi tõstmata:

«Rendi aga piimad, kui Joan mõisa akkab ostma.»

«Kui Joan — —?» Prillupi pikad koivad tegid siputava liigutuse, ta suunurk kiskus naeruviltu. «Ää'nd nailla tee — kes mulle neid piimasi siis veel annab! Nää, vanamees nüidki juba pahane, et ei mõisteta tema pakkumist näuhti vasta võtta, et tema teeb ead ja peab veel ootama ja kauplema nagu matsidega. — Võtaksid õite kätte ja teeksid lorile otsa peale» — lause liugus õrnal manitsusel lõuga mööda karvadesse.

«Lori on kohe otsas, kui sa nüid vait jääd.»

«Kas siis — — kas sa siis ei taha või?»

«Ei.»

Prillupi rusked silmad kukkusid üürikeseks kinni nagu pähe sadanud löögi mõjul; ta võttis piibu suust ja pani jälle suhu, võttis veel kord ja pani uuesti tagasi.

«Aga sa lubasid jo — — sa ütlesid, et — —»

«Ma ütlesin, ma elaksin ea meelega linnas, kui võiksin.»

«Kui võiksid — — Eks sa sedasi siis võiks — — eks sa — —»

Lugeja pööras lehte, ükski joon ta näos ei liikunud, siiski hääbus sõna Tõnu keelele, ta kael punsus ja kurgust tikkus toon nagu seesmisest kägistusest. Otsekui langenud tüvi lasus ta mõne aja veel murul, siis tõusis ja sammus toa poole. Marile tundus, nagu nõtkuksid ta põlved.

KAHEKSAS PEATÜKK

Va Prillupi Aabram, õnnis, oli kahelnud, kumba ilmaliku vara pärast paluda, kas taevaisa või paharetti. Poeg käis targu mõlema palvel, tammus aga oma asjaga samas, kus enne. Esimene mähkis end vaikusesse, küll vist mõista andes, et palve tema kantseleisse ei käi; teine kõneles Sutsu Triinu lehkavate lehtede kaudu, kuid puudulikult, liiga puudulikult. Õnnel õigest sabast kinni haarata, takistustest mööda põiata — väga hea, aga kuidas? Et need üle- ja alamaised väed, kes inimesele abiks ja juhiks on seatud, selgusest nii vähe hoolivad, et nad oma klientide vaimulihtsust sugugi silmas ei pea! Selge oli ainult sõna andmisest ja võtmisest. Ja Aabrami poeg andis.

Aga nüüd, kus antav ennast anda ei la se, kus võidetavast tõrkumisest enam juttu ei ole, vaid võitmata otsusest — mis siis nüüd? Kust, kirevase päralt, nüüd kinni haarata või millest mööda põiata?

Ja Prillup mõtles taas kord kõigele käega lüüa. Aga eile maetud surnu kaevas ta täna jälle üles, puhus lootmatusele varsti jälle lootusehinge ninasse nagu ennegi. Jaa, kui see Sutsul ilmutatud õnn väike oleks! Ent seda pidi hea virn olema, vähemalt siis niipalju, kui Tõnu ise teadis oodata, võib aga olla, et palju ja paljugi rohkem. Ning selle eest maksis ometi võidelda, selle eest maksis pead ja suud vaevata, und ja isu ohverdada. Viimati leidub paras nõu siiski veel, viimati puutub õige pide ometi kätte või tuleb õnnelik juhus teed näidates appi.

Paraku ep olnud seda aga mitte palju, mis ta järgneval ajal nõuks ja teeks leidis.

Ta saatis nooriku pool otsitud tarbel linna, — ehk tõukab selle värske võrgutus kangekaelse meele soovitud pöördele. Raudteega sõites oli Maril kogu päev aega linna meelitusi ja peibutusid maitsta. Aga Marike tuli ja tõi vähem linnavaimustust kaasa kui esimene kord: elu olnud hõre ja kõhetu ning palavus tüütav.

Siis katsus Tõnu rahalise pakkumisega õnne. Ta lubas tulevase müügikasu mõisa vasikate pealt tervena naisele — see võivat sellega teha, mida süda iganes kutsub, esimesest päevast peale. Töötas talle ka veel võikasust kindla osa naela pealt ning andis lisaks märku, et ega «see teinegi» laastulakkuja olevat, küllap ta aeg-ajalt ka ikka midagi pealekauba mõistab.

Kuid Mari näitas oma harvu hambaid ja ütles: «Te olete aga isegi ead mehed!»

Mõndagi puhku oli Prillupile mõte lähenenud härrale nõu anda, et ta tõrkuja ise korraks isalikult käsile võtaks, — ehk sisaldub saksa sõnas see, mis talupoja omas puudub. Kuid ikka jälle näis vahend talle kaheteralisena: Mari võis mõne ninaka-näpsaka vastusega kõik ära rikkuda. Seal toodi aga noorikule ühel lõunal käsk härrastemaja põrandaid tulla küürima, ja et see päev oli, mil vanasaks kodumail — Tõnu ise oli teda eemalt näinud —, siis polnud võimatu, et kokapiiga käsu taga peremehe soov peitus Mariga niiviisi nelja silma all kokku puutuda. Kuid juhtumisigi võis see sündida. Ning nõnda seisis Prillup olukorra ees, mida ta muuta ei võinud, ja langes siis pigemini täie rinnaga lootuse otsa, et seal kõik õnnelikult läheb.

Aga noorik kostis käskjalale üllatava häbematusena: «Ei mina tule, kutsugu karjatsenaine, kelle vana teenistus see on, ääp temale seda kibedamini tarvis läheb kui minule!»

Tõnu sai kokapiigal värava vahel õnneks veel sabast kinni: Ärgu seda vastust viigu, öelgu parem, et ei olnud kodul

«Tule taevas appi,» hüüdis Prillup niihästi õiglase härmi kui äkki peast läbivälgatanud tagamõttega, «kas sa siis ei nää, et ta sind imustab, et ta sind omaks peab! Ta võiks jo kedagi teist tahta, ilm on jo täis naisi ja tüdrukuid, aga ta tahab sind, üksi sind! Kas sa sest siis ei oska lugu pidada, kas sa siis ei tea, kes on tema ja kes oled sina!»

Ent ülituga polnud midagi peale hakata. Ta purskas naerma teise härrast tuska ja ristis käsi nähes, ja selle naeru seest tuli klõginal: «Ei oska — ei oska — ma oskan aiva enesest lugu pidada; kas sa seda siis ükskord ei taipal!» Mari naeris harva ja taltsalt — nii vallatult nägi Tõnu teda esimest korda naervat. —

Ja nüüd ei tulnud Prillupile enam midagi meelde, mitte midagi. Nagu oleks tal pea asemel puutomp õlgade vahel. See tomp tundus ainult uimasena, sest kõndides oli Tõnu meelest, nagu oleks ta jalge-esine järsult liusk, nagu astuks ta lähema sammuga auku. Ja kättesegi mõjus hämmeldus, sest härjapäid koormale tõstes pidi ta hoolega hoidma, et hangutäis mööda ei väärata. Õhtuti aga, kui ta väsinult voodisse heitis, tundis ta end kõigist muistki liikmeist puisena ja säng nende all õõtsus kui lootsik laineis.

Ses abituses kooldus mees pooleldi teadvuseta jällegi kõrge-
mate vägede poole.

Ta hakkas pühakirja kätte võtma, sundis lapsi söögilauas käsi risti panema, läks pärast kirikut veel palvemajja ning tundis ka tarvidust naisega armulaual käia, kuigi nende viimasest käigust peale pulmi kolme kuudki ei olnud möödunud. See loobumine senisest usulisest ükskõiksusest küündis sinnagi, et ta noorikule mõista andis, õppigu see ka omalt poolt aitama, et majas ikka «ristiinimeste kord» valitseb, ja ärgu ta lastele katekismust ja õhtust issameiet kinkigu, — manitsus, mis kuuldus, nagu oleks Tõnu ise nõutud korda alati ja igakülgselt aus pidanud.

Sest kaudsest koputamisest jumala ukse pihta kuni otse-

kohese palveni oma suure asja pärast ei olnud Prillupile mitte pikk samm. Ja visalt tikkus ta ette. Aga veelgi lasti teda järke oodata. Sellest järgnes, et ta jälle teise väe poole nihkus.

Ühel pühapäeval, kui kirik välja tuli, juhtus Prillup peaukse ja värava vahel Sutsu eidega kokku. Ta saatis Mari pagari juurest saia tooma ning astus Triinuga, kui ta temal märguandlikult kätt oli pigistanud, rahvavoolust kõrvale. Et kas ta midagi ei tea, mis aitaks, et naine, kes mehele mõnes asjas — ükskõik, mihukeses — kangekaelselt vastane on, alla painduks, et talle aru pähe tuleks.

Sutsu moor oli veel kõbus inimene, tüün ja aulik, korralikult riides, silmavaatega, mis tunnistas ühetaolisest kannatlikust sõbrusest kõigi ligimestega. Nende emalikkude silmade vahelt tungis tugev nina hoogsalt maailma — suur, aga mitte suurelik, lihav-lai otsaga, mis tänagi mõnusalt mustas. Ja see mustavus suurenes, kui Triinu, Prillupi peremehe usutlust kuulates, oma pruun-läikivat toosikest oli tarvitanud. Maksakarva munamüts istus targal pisut tagaspidi peas, kuid seegi ei mõjunud üleolekut väljendavalt, sest võot auväärt hõbejuukseid, mis pitsi alt paistis, ning näo laug koguilmel valdasid üle.

Muidugi, et teab. Ikka on, mis aitab. Kus ohtu, seal rohtu. Mõne ohu vastu mitugi rohtu.

Ja mõistlikult, ilma ühegi uudishimuta Tõnu asja erilise sisu kohta õpetas Sutsu ema, kui ta viivuke aega üles kirikukuke poole oli pilutanud: Mäeküla sõber lõigaku pärtlipäeva öösi nooriku peast salaja tutike juukseid ning samuti salaja katsugu ta paremast kõrvast vaiku ja pahema jala suure varba küüne alt musta võtta, kuid see võida enne või pärast muilgi öödel sündida. Tallele pandud saagiga tulgu siis Sutsule, kus veel midagi juurde ning tarvilikud sõnad peale lisatakse. Rohtu pidada ta pärast kotikesega särgi all põues kandma, kuni mõju aegamisi valmib.

Kuid pärtlipäev oli Prillupi peremehele natuke kaugel, asi olla pakilist laadi.

Noh, siis lõigaku öösi vastu vana kuu neljapäeva. Muidugi olla pärtliöö parem, aga ehk saab rohu kangusele teisest asjast jälle jätku.

Nad lühendasid lõpuviisakusi, sest juba lookles mõisnikkude haudade vahelt üks nutetud silmadega neiu Sutsu emale läheneda. Kirikuaia müürinurka kabeli taga, kus nad seisid, oli kihelkonna taganõutavam tark kahtlemata ennegi vaikseks vastuvõtu-paigaks tarvitanud. —

Muidugi ei olnud Tõnul raske hea unega nooriku peast salgukest juukseid näpata, ka küünemusta sai ilusti kätte, aga vaat vaiguga oli lugu keerulisem. Esmalt polnud mitmel ajal midagi võtta, Mari pesi niisama hoolsalt kõrvu kui silmi, ning siis, kui kord oli, polnud seda paremas kõrvas, vaid pahemas, ja kui seda viimaks paremas oli, siis jälle ärkas kõdistatu üles, enne kui midagi kõrre külge hakkas, või noorik magas sündsäl tunnil just selle kõrva peal. Nõnda varitses ja õngitses mees asjata mitu ja mitu koiduaega ning läsksi vaiguta Sutsu poole, sest viimane urgitemiskatse lõppes seega, et ärkaja talle ühe tagastkätt andis ja kurjalt maigutas: «Jäta mu kõrvad ometi kord rahule!»

Kuna nüüd vaik puudus ja juuksetutt pärtliööl ep olnud lõigatud, siis ei võinud tark muidugi tagatist anda rohu mõju eest igal soovitud määral, kuigi ta puuduvat millegagi omast käest püüdis tasuda. Aga ta lootis kõige paremat, lõikus juuksed pulberpeeneks, segas neid küünemusta ja mitme salaainega ning veeretask taignast munakese, mille karv niisama ebamäärane oli kui lõhn ja mille peale loetud sõnade ahelast Prillupile ainult lõpulüli üürikeseks meelde jäi: «Sikkanikkalikkakakpervondadaa.»

See lehkav munake südame peal, lahkus Sutsu saunast mees, kes ka nõiduse kohta seni ükskõikne oli olnud, ükskõikne uskmatuseni. —

Tõnu sai nüüd öösiti jälle magada, varustused olid ta patja pehmendanud, uued lootused talle rahu silma tilgutanud. Aga

kui päevi ja ikka veel pikki päevi mööda lükkis, ilma et midagi oleks muutunud, ilma et ta kangekaelsest vähematki muhenemist oleks märganud, ilma et tema proovitäkkes mahlani oleksid ulatunud, siis pöördus aeg tagasi, kus säng ta all hällivaks veneks sai ja jalgeesine haudade veereks. Tal oli ju rutt oma asjaga. Ega temasugune ennast narrida lase. Tahab, mis tahab, ärp tahtmiselgi piirid on. Ja Prillupi ehmatuse polnud väike, kui ta saksaga aidasarapikus äkki vastamisi sattus ja see temast tõsiselt ja tummalt mööda sammus, napi ninatõstmisega vaevalt teretust vastu võttes.

Kuna ta silma vaatas ähvardavale võimalusele kõigest ilma jääda, kerkis unistatav õnnehoone Tõnu ees seda nõidlikumana üles. Juba piimaäri kui eeskojaga. Pihuga raha võtta, kama-luga raha võtta, ikka raha sees soglada — tema, kes lahja lehmamullika või vana hobuseluste ostuhinnaga tänini kõige suuremat summat värisevas käes hoidis, muidu aga kopikaid ja üksikuid rublakesi luges! Ja teada, et teised seda teavad! Sadasid ja varsti tuhandeid mokast pillata ning mõelda, et teised seda kuulevad! Ja sealihaga süüa, kui teised silku söövad, ja näha, kuidas teised seda näevad! — Ning siis veel peakoda, rait ja hunnitu: mitte enam aetav, vaid ajaja, mitte enam sõtkutu, vaid sõtkuja, mitte enam kohkuja kukelaulust, vaid rõõmutseja, et teised kohkusid ja tõusid, ning mitmed sinu heaks ja auks. Ja kõik, mis on mõõdetav pikuti, laiuti, kõrguti, ja mis on paberisse pandud musta tindi ja kirevate värvidega, see on oma, enda ja teiste teada oma, igavesti oma, ja veel kord oma! Ses sõnas huugasid Tõnule kooris kõik maa ja taeva pillid.

Ta istus põõsa alla, võttis pungakese põuest ja vaatles. Et rutta ometi, rohuke, et rutta! Aga rohuke oli tahkunud, munake krõmpsu kuivanud. Ja korraga nõelas meest kahtlusevapsik: vägi ehk surnud!

Nagu jääkülma käsi liikus ta ihust üle, kõigist higiaukudest tikkusid piisad ja vaate virvetuses hakkas küsimus kerkima:

Mis saab siis — kes aitab siis? Sest seda, kes olevat vägevam teistest vägedest, ep olnud kodus tema tarvis, — just see, kes töötab avitada, kui teda hädas hüütakse, pidas kõrva kinni tema hüüetele.

Aga vaevalt oli hädalise raske pea samblasse vajunud, kui tema mälus äkki hinge võttis üks nõuandja ununenud minevikust.

Kruusimäel, Saarma pere õuepakul istub kintspükstes ja preesiga särgis ligemale saja-aastane kulupea, lumijas võru laia lõua ümber, jutuhuultes veel ikka verd ja naerusilmis ikka veel paistet jagusast õrnusest, millega ta oma kolme äraigatud kaasakest oli võinud rahuldada: Prillupi vanaisa ema poolt. Ta lõbutseb laste ja vanemate noortega, ja kui ta neile tulusat eluõppust pillab jandi ja mängu vahele, siis on üks korduvamaist see imelik: ärgu nad taevaisa palvetega tülitagu. Inimeste hädad ja ihad ei käivat vanajumala ette, sellel olevat suuremad asjad õiendada: päike ja kuu veeretada, tähed sirama süüdata, ilmad teha ja kulunud kuu asemele järjest uus muretseda. Aga pojalgi ei olevat nende jaoks aega, ööd kui päevad valvel olles, et rahvast sõja ja katku ja loomataudi ja muude hukatuste eest hoida ja kuradit kammitsas pidada. Ning vaim jälle olevat mõlemal nõumehena abiks. See aga, kes inimeste palveid kuulavat ja õigeid lõpmata heldusega täitvat, see olevat Maarja, ainuüksi Maarja. Kes hädas usklikult iganes Maarjat hõikas, ei see hõiganud asjata. Õelast saksastki saadud Maarja armust mõnes kohas lahti, kõnelemata opmannidest ja kubjastest, kellele «kuumast köögist» äkki järele tulnud. Et aga inimesed enamasti ei teadvat, kelle poole palvetada, seepärast jäävatki nii palju palveid tähele panemata.

Aga või teda vanemaist siis palju keegi uskus. Omad tütreidki mitte. Leeris ja kirikus ja palvemajas õpetati ju teisiti. Ja Tõnugi oli üks neist, kes vanaisa neitsi-usku naeruks pani, kui ta emalt seletust oli saanud.

Nüüd aga — — nüüd aga: Tõnu hüppas püsti ja tõttas

koju. Puges seal aita, põlvitas maha oma tühjade salvede ja pooltühjade kottide vahele ning tõukas ahastades üles pihuhallide võrgukeste poole tolmunud laes:

Aidaku, oh aidaku siis tema! Ta nägevat, et Tõnu asi on õige. Tõnu ei ihkavat ju muud, kui et tal hea oleks elada, sest paha on tal küllalt olnud. On aga Tõnul hea, siis on Marilgi hea ning hea ka nendel, kes neist kord maha jäävad. Tulevat ju paraku mõlemal, Tõnul kui Maril, südant sundida, et seda head kätte saada, aga kas siis saks midagi muidu annab. Valgustagu seepärast püha neitsi Mari lapsemeelt, et see pakutavat kasu suudaks tarida, ja lasku sündida, et Mari seda osa tasust, mis tema kanda jääb, mitte kauemini liiaks ei pane. Olgu talle veel tänane — veel homme — veel tunahomnegi päev aru pidada, siis aga tulgu ja öelgu: Ma mõistan ja olen valmis!

Ja Tõnu lõpetas kuumatootusega jääda palve täitjale ustavaks sulaseks surmatunnini.

Ta oli oma sõnadesse aga nii palju jõudu kulutanud, et põlved tõrkusid tõusmast. Nõnda vajus ta peaga närtsinult salve servale ja andis rinnale voli tuksuda, silmadele voli voolata.

Kui ta viimaks oli toibunud ja tõusnud, nõrgus tal suur lõbu läbi ihu nagu viheldul, ja ta leidis, et oli hästi kõnelnud. Vanaisa õpetuse väärtus pidi nüüd ruttu ning kindla «ei» või «jaa-ga» selguma, ettemõõdetud aeg päästis ootaja ääretu teadmatuse piinast. Julgesti nägi taevalik avitaja ka ära, et palve on õigluse põhjale rajatud. Tõnu ei tükkinud ühelegi peale, ta ei sirutanud kätt kellegi leiva või peavarju järele välja, sest kas Kuru Jaan aasta hiljem või varem mõisnikuks sai, see oli ju ükspuha.

Ja nüüd pitsitas kolmepäevane hingetu põnevus mehe pihtide vahele. Ta silm urgitses ja kõrv imes. Ta uuris läbi iga joonekese naise näos, kaalus ära iga häälekese ta huultelt, varitses kõiki ta liigutusi ja nägi iga peatõstmise ja küljepööramise taga oodatut hüppel. Kui noorik hommikul ärkas, kui nad peale lahustööd jälle kokku said, kui Mari talt midagi tuli küsima —

iga kord kähvas Tõnu süda: noh, nüüd! Ja ise vaikis ta kogu need päevad, pugespaitu kõigega, mis ta iha võis ilmsiks teha, ainult sooja, hella naeratuse pööras ta Mari vaatele kosivalt vastu, naeratuse, mis nagu liigutuse kalli märja sees ujus. Säärast Tõnu nägi noorik õieti esimest korda, päevad peale pulmi ühes arvatud.

Ja uurija meelest oli, nagu oleks Marigi haruldaselt vaikne. Vaikne, tõsine ja mõtetes. Iseäranis tähtaja viimasel päeval. Seda seletas Tõnu nii kindlasti enda kasuks — just nõnda oli ta tema seesmist murdumist ja muhenemist mõelnud —, et ta pärast õhtusööki pidulikult ootel piibuga «leentooli» istus. Sel istmel — sarapuuvitstest pununud, põhi vilditükiga pehmendatud, ta enese talvine töö — tavatses ta muidu ainult pühapäeviti istuda.

Aga Mari tuli laudast või aidast, kudistas ees natuke lastega, ja kui ta jala kambrisse oli pistnud, hakkas kohe nabinall nõõpe ja haake vallandama. Magusad haigutused puhatasid ta suud. Hubase ohkega vajus ta asemele kaissu.

«Täna öösse tuleb äikest, põud lehkab.»

Tõnu istus tummalt.

«Meie rukis on küps.»

Tõnu ei liigutanud end.

Nüüd jäi voodis vaiki, esimesed norisevad tõmbekatked käisid, siis algas ühtlane hingamine noorest tervest kopsust.

Istujal pidutoolis libises kustunud piip rinda mööda sülle. Tema kogu hakkas haudjasse, jõude tihenevasse pimedikku uppuma.

Väljas tühises juba, aknast tikkus vee ja mulla lõhna, varsti lõikusid sinakad sähved kambri pilkasust.

Nende eredusel mustasid istuja silmakoopad päratu suurtena.

ÜHEKSAS PEATÜKK

Õöd pikenesid aegamööda, aga Prillupi Tõnul ei olnud sellest kasu, sest ta magas halvasti. Uni pelgus ja heidutavad unenäod rikkusid sedagi, mis oli. Temast, kes muidu magas kui ront, mainis Mari nüüd korduvat puhku, et ta unes ümisesvat ja isegi juttu ajavat. Kord katsunud ta nutta ja teine kord lauldagi.

Nähtud uni oli enamasti nii segane, et nägijal sellest midagi meelde ei jäänud peale tunde, et ta kuidagi kimbatuses oli olnud. See aga, mis vahel meelde jäi, paistis mõistusele nii riimitu, et varstigi ununes.

Siiski, ühel ööl oli Tõnul unenägu, mis mälus püsis ja milles ka midagi kimbutavat ei olnud. Noor hüljes ronis üle jalutsiotslaua sängi ja asus Tõnu peale istuma. Ta jäi ainiti Tõnule otsa vahtima, silmis ja suu ümber sõbralik muie.

«Mis sa minust vahid?» küsis Tõnu ja silitas ta pead ning lõuga, mis olid pehmed kui varsa moki; loom pidi vaidlemata võima kõnelda, tal oli niisugune nägu.

«Voatan, et mis mees sina koa oled!» vastas hüljes natuke rasvase, aga muidu selge häälega.

«Mis mul siis viga on?»

«Mis sul viga on?» Hüljes väänas kentsakalt kaela. «Mõni mees nüid, kes naisest jägu ei soa!»

«Soo, — mis ma siis sinu arust peaksin tegema?»

«Valu andma, kulla vend, valu andma!»

Näpistas ühe käpaga Tõnu nina, teisega paitas nooriku põske, naeratas heasüdamlikult ja hüppas voodist.

«Kuhu sa siis ise nüid lähed?»

«Ääh,» tuli juba eemalt nägematusest, «tuian niisama mööda moad-ilma ja annan tossidele head nõu.»

Tõnu naeris, kui ärkas: looma rääkiv suu, ta silmavaade, kõik ta tegu ja olu tundusid püsti veidrustedena, ja ometi jäi tast midagi järele, nagu oleks Tõnu mõne tõelise isikuga koos olnud.

Ja see isik ei ununenud tal, ei kuju ega sõna poolest, ikka jälle tempas ta tema ees üles ja kordas oma jantlikku juttu.

Ja viimaks ei olnud see jutt enam jantlik ega isik enam hülgeline, ei, vaid Tõnu hakkas harjaseid naise vastu turri ajama, sest õpetus osutus mõistlikuks, nii mõistlikuks, nagu oleks see Tõnu enda peast tulnud.

Küll läksid esimesed katsed nurja. Naisel olid liiga haljad silmad. Nende räbeda vaate all oli Tõnu meelest, nagu pistetaks talle sõrm kurku. Aga ta teadis nõu. Ja kui ta ühel õhtul, mahorkapakk kaenlas, kukega torni poolt tuli, siis oli ta haljaste silmade vastu varustatud.

Jutu asu sobis kohe.

Oleks tema, vaene mees, teadnud, et ta niisuguse lõõbiga kimpu saab! Majas kõik ui-ai, koorenatuke hapneb kibedaks, kanad munevad ei tea kuhu, kaljakapp seenetab, ei mehel ega lastel ole enam puhast hilpu ihu peale panna — perenaine kilkab plikade ja poistega kiigel! Mees tuleb tühja kõhuga teelt — üks tabas, käigu naist kiigelt otsimas ja kutsumas!

Noorik näeb, haistab ja peab suud.

Eks ta, hea mees, ole soand juba küllalt silma kinni pigistada ja mõndagi kurgust alla kugistada, kus teise kops ammugi üle maksa oleks läind; ei ta ole sõna lausund õuest, kus praht üle pea kasvab, ei lehmast, kes laudas sita sisse upub, ei kaljaastjast, mis jumal-teab milla viimaks hauet nägi — —

Tõnu joob kapast ja purtsab kõik põrandale — solk mis solk!

— — Aga ärgu ta arvaku — kõige pikemal köiel on ots, ka Tõnu kannatuseköiel. Ja siis võib kergesti sündida, et see köieots vihisema akkab, kurjaste vihisema akkab! — Oleks siis veel inimene, kes püüab mõneski asjas mehele meeltmööda olla, kord ka sile ja nõtke, kui mees tellib ja elu nõuab. Seal on see mõisa-asi. Ei tema taha! Miks ei taha? Mine küsi! Ette tuua ei ole kedagi. Purupaljas kius ja jonn. Et aga mehest üle käia! Kahjust tema ei ooli! — Vanasti olid kõik seelikukandjad saksa päralt, võttis, keda imustas, ja keegi ei tõrkund vasta, noorikki oli enne tema ja siis alles oma mehe naine, ja ühelgi ei old valida, kas saks noor või vana, nägus või näotu. Kus meie Maril nina püsti — ei kõlba Mäeküla vonn temale, peaks vist mõni noor ja ilus kindral olema!

Tõnu peatub ja ootab, noorik aga vaikib edasi. See mõjub Tõnusse nagu vastukarva silitamine koerasse.

«Kui ta veel suugi lahti teeks ja oma lollusi ilmutaks! Siis saaks ometi järjele ja juurele, misuke pegla ta õieti on! Kui ta tuleks ja ütleks: ma kardan pattu. Aga mis kuradi patt see on, kui mees nõus on! Pattu teeme kõik iga pää — akka seal äärt või piiri otsima! Ja kas saksad siis paganad olid, kui külapruudid omale pärisid, või on ehk meie oma pagan? Ei, nad kardavad kõik jumalat, palju enamgi kui meiesugune, ja seesama papp on neil, mis meil. Ja kui see patt oleks — kas arvad siis, et jumal ja kirikärä oleks seadust luband, et saks võib sada naist pidada? — Ära sa minuga vaidlema tule, — jääd varsti jänni oma kummi- ja lõsnatarkusega!»

Tõnu suu on kuivaks läinud. Ta austab kaljakappa pika sõõmuga. Voodisambale najatuv noorik näpib nina ja äigab suud.

«Ehk kui ta siis ütleks: ma äbenen teisi inimesi. Aga ää parem tule alpimagi! Eks ma ole sulle ennegi mitu korda seletand: kellele sa seda siis lähed nina peale kirjutama, ja ega te rumalad lapsed ole, ja tal jo linnas koa korter! Aga kuigi viimati peaks kahku tõusma — mis kurat siis! Kellele sa võlga

oled? Kes sulle õlma tohib akata! Kel kukkur kõva, ei see pruugi punastada, kes kahe käega võtab, ei sellele ilma lori äda tee. Suhu võid sülitada sihukesele, ja kui sa veel mulle ütled — ma löön ta litsi laiaks!»

Prillupi rusikas prahvatab raske uhkusega lauale. Ta tõstab silmi, et selle mõju kaebealuse palgelt lugeda, kuid hämarus nende vahel on juba liiga tihe.

Ja siis kõneleb ta edasi, hoogsalt edasi, iga sõna peale teise ja iseenda tarvis ässitust tilgutades, et silmapilku lähendada, kus suu asemele võiks käsi õiendajaks astuda. Aga kui ta parajasti sinna sihtiva ähvarduseni on jõudnud, kui ta on kinnitanud, et selleski asjas aina tema käsk majas peab maksma, ja kui ta selle raksumise seest oma uduraske pilguga jällegi süüdlast otsib, siis — siis pole seesinast süüdlast enam süngitoel, teda pole enam kambriski. Kobav käik pool-avatud ukseni tunnistab Tõnule, et silm teda mitte ei petnud.

Tükk aega seisab mees üsna vagusi tõsiasja ees, et ta oma käskijavõimu praegu sugugi ei saa tarvitada. Ta on kahevahel, kuidas olukorda võtta. Umbelt tikub temas üles: ehk on nõnda üsna hea! Aga ei, rõhub teine vool vastu, see oleks nõrkus, ja nüüdne nõrkus lõplik kaotus. Ning kirikutrahteris maitsitud nõrkuserohi hüüab: Ära sa kingi! Näed ju, et ta sind trotsib! Mõni mees, kes naisest võitu ei saa! Ja läve ees tammuv Tõnu volksab lävest üle.

Väljas on märksa valgem, õu lastab vabalt vaatele, aga otsitut ei ole seal. Prillup silmitseb aita, silmitseb rehealla ja lauta — ei sealgi mitte. Ja teel sigib hea madjakas talle pihku. Kas ehk hõigata? Ei. Mine tea, kuhu jookseb, kui kuuleb, et on järele tulnud.

Nõnda jõuab ta kapsaaiani tare vainupoolses otsas ja näeb teda seal. Mari istub aia nurgas suure leivakujulise räpsukivi seljas, pea ümber piimane kahvatus nagu õrn pupeneti-rätik, sest äkki piilub kuu pilveunkast alla.

Tõnu on mulgust juba läbi, kui alles märkab, et noorik üksi

ei ole. Mari jalgade ees kükitavad Anni ja Juku ning kuulata-
vad ammuli sui tema poole üles. Nähtavasti vestab ta neile
mõnd oma petsikjuttu, mida nad talt maiad on nuruma, huupi
väljamõeldud lookest iseendast ja tuntud isikuist täis veidraid
võimatusi. «Mari, akka meile nüid ullu juttu reakima!» kuu-
lukse neilt sagedasti, ja muidu nii kõnekitsi võõrasema ei seisa
neile vastu. Oma vigurdused veeretab ta neile väärdumata tõsi-
dusega ette, — paaritus, mis nende suudest aplamisi seda lagi-
sevamat kiitust välja meelitab.

Mari ei ole ükski — see on teisiti, kui Tõnu eeldas, selle
vastu ei ole ta varustatud. Teadagi, ega ta neid vatakaid tema
jalgade ees ei häbene, aga — midagi uut on seisukorras! Ning
Tõnu sammul ei ole mitte täit hoogu ega ropsu, kui ta nüüd
ühe asemel kolmele läheneb.

Ja kui ta nende juurde jõuab, eksitab teda veel teine nähtus.
Nad näevad teda malgaga, kuid ükski ei ilmuta pelgu. Suur
peatub jutus, väikesed naerus, nad vahivad talle vastu, jäävad
aga muretult paigale. Õieti on neid neli: Juku ja Anni vahel
kõtutab klutine Kaaru, ja see on ainus, kes argusele maad
annab. Ent temagi ei page, ta ainult tõuseb esimestele käppa-
dele, liigutab sõormeid ja peab vembla otsa silmas. Ning
sabaga siblib vabandust sellegi umbusalduse pärast.

«Ennäe, tema veel üleval! Ma mõtlesin, et puhid juba õnd-
salt süngis.»

See ükskõikse lahkusega kergelt pillatud hüüe teeb, mis veel
teha jäi. Karistaja on vägistatud. Ta ei tea äkki, milleks ta
siin seisab ja milleks tal see malk käes on. Ta ei oska end
legitimeerida selle nelja silmapaari ees, kes teda tunnistavad,
kõige vähem selle paari ees, mille alt teda praegu nii hävitavalt
teretati. Ja Tõnu vahib vaikides ühelt teisele, ja vaikib siis
veel jupike aega, kuni ta viimaks vaga valega mahä saab:

«Nää, tulin teid üleannetuid sugaraga põhku ajama! Mis
tõlgerdamine see olgu ööd läbi mööda aia-ääri, omiku ei soa
moast lahti! Kähku tuppa, krantsid!»

Tema hoopide all lendab pesakond laiali, aed ja õu on korraga naerukilget täis. Kaaru klähvib kõigest jõust ning ahmib madjaka otsa hambusse saada, Jukugi võidab ülivahvust ja püüab isale seljatagant pussi teha, ning rõõmumõõt voolab lõppeks üle, kui vägev vaenlane millelegi komistades täiel pikkusel õuemurule maha prõntsatab ning seega lahingu kaotab.

«Ei tea, miks isa meiega iga õhta ullama ei tule?» ütleb Anni Jukule, kui mõlemad on asemel.

«Tola,» haigutab Juku, «ega ta's iga õhta käi tubakat toomas!»

Jukul on õigus, säärane õhtu ei taha enam korduda. Vist tõmbab isa vähe piipu, sest tubakas lööb kaua ette. Ja kui ta kirikupäevil tubakat toob, siis pole ta ennemaltki nendega sõda mänginud.

Või häbeneb ta oma kaotust? Laste meelest on, nagu poleks nad isa kunagi nii iseendas, nii vaikse mehena näinud. Paisatab, nagu ei hakkaks teised majas temale silmagi, ja rääkimine näikse talle vastumeelt olevat, sest sõna kuivab keelele. Nad panevad ka tähele, et tema silmaalused laialt kotti on vajunud ning kentsakalt sinavad, ja kõnelevad sellest Marilegi.

Prillupi käsi ei käi hästi, see on tõsi. Ta peaks härra juurde minema, aga ei lähe. Puudub jõud, puudub lihtsalt jõud, jalad ei kannu. Ta ootab, ehk tuleb mõisast käsk, siis pole parata, siis peab juba kuidagi. Aga mõisast käsku ei tule, surutis jääb südamele, pooliku maja poolt mäelt tõmbub talle vaevavalt midagi vastu, millele ta segane pea nime ei tea anda.

Siia juurde seltsib läila tüdimus igapäevasest tööst, tööst niihästi kodus kui mõisas, ja tüdimus paisub tülgestuseks mõtte valgusel, et ei ole pääsu sest tööst, et sa oled neetud selleks jääma, kes olid ja oled: igaveseks rabelejaks silgu ja leiva pärast, uppujaks, kes ei upu, aga kaldale ka ei saa.

Ja kõik, mis seni tema olemise mõtet ja tuuma oli tähendanud, põllusiil ja loomakont, tööriist ja peavari, armsad talle

hoolimata kõigest väetimisest, — kõik see ujub ta meelte ees nüüd hallis tühisuses, kaetud põlastuse ilge kõntsaga. Tõnul on tunne, et tal enam midagi ei ole ja et ta ise enam midagi ei ole. Ta ei mõista, miks ta veel kätt ja jalga tõstab, siit ning sealt tehes kinni haarab, miks ta silm tehtavat näeb ja aru seda taipab.

Ta ei hau mitte alati vaikimises, näol tuim tohletus. On silmapilke, kus ta äkki ärrituses süttib, võimetus ärrituses, teadmata, mispärast. Siis tõukab ta toorelt koera, kes talle midagi ei teinud, viskab kiviga kana, kes ainult kõketas, vemmeldab hobust, kes kõigiti kohust täitis, ja lööb vikati meelega kivisse. Ta kahetseb säärast tegu tagajärele kohe, aga vajadus end kiusata, ennast peale seda ässitada on võimsam.

Tema ümber hõljub nüüd alatasa imelik poolvalgus ning õhkkond, mida ta ei tunne. Ta peab salavõitlust mingi seletamatu võõraga. Pind ta jalgade all ei nihku enam, vaid sellevastu tundub, nagu poleks teda õieti olemaski, nagu kõnniks jalg teda puutumata. Ja kuna ta ühel kuumemal päeval oma odra-natukest niidab, pistetakse talle järsku pähe, et vaenlane tal salalikult seljas on, sihiliku püüdega teda kõrgemale hoovata pinna ligidusest, kõrgemale sesse õhku, mis Tõnule tundmatu on ja milles pimedam peab olema kui siin all helkjas sumeduses.

Mari, kes temast natuke maad eemal niidab, näeb meest taganema hakkavat, nagu oleks ta vikati ees midagi kohutavat silmanud. Tõnu taganeb väikeste nõksuvate lihksammudega, misjuures ta jalad teineteisest kaugenevad, kuna kramplikult kätes hoitud vikat otsaga mulda kriimustab. Ja vaarub siis täiel pikkusel selili kaarele.

«Ära läks?» naeratab Prillup nõrguvast näost, kui ta külma kaevuvee virgutusel silmad jälle avab.

«Ära läks,» kostab Mari huupi.

«Nägid?»

«Nägin.»

Noorik tõstab ta istukile. Tõnu vaatab võõralt meeliskledes ringi. Siis saab paik talle tuttavaks, ja ta naeratab jälle, seekord veidi häbelikult.

«Kus mu vikat?»

«Seal.»

«No siis vaja jälle — —» Kuid aina Mari abil saab ta jalule. Tõustes suurendab imestus ta silmi: jõud, mis tema raskust tõstab, tundub ootamata suurena.

«Ei, sa mine nüid õite sängi, küll ma üksi niidan.»

«Lori! Mis mul siis vigal! Oota, ma võtan vikati!»

Aga ta ei võta vikatit, vikat on liiga madalas, liiga sügavas, ja kui ta kummardub, vajub see veelgi sügavamale, vajub nagu järve põhja. Ja nõnda sammub ta naise toel tuppa ja heidab sängi. Mari avab mõlemad aknad ja ukse, sest Tõnu meelest on kamber pilkane pime.

Põllule tagasi minnes hõikab noorik Annit Pajusilt — teine laps on täna soos karjakorral —, et ta isal käepärast oleks, kui sellel midagi peaks vaja olema.

«Ta magab,» tuleb Anni mõne aja järel teatega. «Ma panin talle järi kaillakapaga voodi ette. Küll ta pinnis, ennegu magama jäi!»

Ja Anni asub lapselustil rehaga ema järel töösse.

«Mine õite voata, mis ta nüid teeb,» käsib Mari paari tunni pärast.

«Ma panin ukse ja aknad kinni, ta lõdises, kui külge pööras,» on tagasitulijal kuulutada.

Ning siis töötavad mõlemad päeva veeruni. Vähe rääkides, nagu tõsise töö juures kohane. Iseäranis teadlik säärase oluviisi sündsusest on Anni.

Prillup uinub veel, kui tema pisuke perekond õhtul kambrisse koguneb. Ta magab seliti, ja kõik nad panevad tähele, kui priske ta korruga näost on. Ta põsed päris õitsevad, seda näeb karvakattestki läbi, ja silmakoopad ning nõod suuäärtel on oht-
ralt täitunud.

«Tõnu, ehk tahaksid süia,» äratas teda noorik, kui toit laual.

«Süia? Ei,» vastas Tõnu silmi pärani lüües. «Või siis söök kedagi elatab, kui peavarju ei ole!»

Anni ja Juku vaatavad ühtaegu võõrasemale otsa. Selle rahulik käsi katsub unistaja pead.

«Ma annan sulle piima juua — ehk võtad?»

Tõnu tõuseb istukile, virgub ja võtab piima.

Aga palavik kasvab öö esimesel poolel ja õhutab haige taoti üsna pikalt ja elavalt kõnelema. See sünnib vahel avatud silmil, nagu Mari põlema jäetud lambikesel valgusel võib näha, ja kuulduks siis kui asjalik arupidamine iseendaga, seda enam, et mõte alles tüki tee takka jälle kord väärdub ja keob.

Õieti on sonijal üksainus aimus, mille kallal ta nipib ja näpib, mida ta kord sellel, kord teisel oletusel sinna ja tänna veeretab, ning see ei ole mitte enam tema suur asi, vaid midagi juba tolle tagant. Prillup heitleb murega koha pärast, mida ta kardab kaotavat või mille ta juba ongi kaotanud, «sest ega saks enesele keelt lase näidata». Ühes jutujärgus ootab ta alles ülesütlemist ja ohib uue koha pärast, mida võõrast vallast vaja otsida; teises on tal hundipass juba käes, aga kuskilt ei leidu uut asu, kuna kevad läheneb; ning kolmandas on jüripäev juba õues, Tõnu tõstetakse välja, ja ta ei tea, kuhu oma «nelja lapsega» minna. Neljas laps — Mari harvad hambad välgatavad — kujuneb talle mähkmeis.

Ärevat arutamist saadab unistaja vastavate liigutustega. Särgeisise on ta rahutud näpud lahti nabinud, linane tupp peene nõõri otsas tuleb rinnal nähtavale, ja noorik sõrmitseb läbi riide, mis seal sees on. Mari poetab leitud tera pungakesest väljagi, ilma et kõnelev omanik seda märkaks, ja kui ta seda süngi poolpimeduses hästi ei näe, siis lipsab üle mehe süngist ning silmitseb leitud lambivalgusel laua juures. Ta veeretab teda pihupesal, nuusutab, torgib küünega ja kehitab viimaks õlgu, misjuures ta kõõrdpilgul lambi väetisse tulesilma meeliskleb.

Siis ajab haigutades ning ringutades mõlemad käed üles ja ähvardab parema näpuga seda imelikku pipraiva endale naervasse suhu kukutada, ei tee seda aga mitte, vaid viib ta Tõnu rinnatuppe ilusti tagasi. Enne süngiminekut kustutab veel lambikese, mis ka muidu juba kustumisel oli.

«Ära nüid enam juttu aja, Tõnu, vaid katsu ka magada!»
Ta hüüab seda selge häälega temale kõrva.

Ja teine kuulab.

Prillup kõheleb ning nohiseb natuke ja vastab siis urinaga, mille peal juba vaibe vajutis lasub:

«Nojaa, nojaa, aga kuhu sa homme pea paned! Kus urgast näed, seal teine sees!»

«Eks kudagi ikke soa!» pasundab Mari talle kõrva.

«Nojaa, nojaa — —» Järg kangastub rauevasse üminasse, käsi ja jalg tuksatavad korraks, siis on rahu majas, siis puhatakse Prillupil nagu muiski Kruusimäe hurtsikuis.

Ja koldes viiuldab kilk, lakas laulab kukk ja koer akna taga haugatab unes. Suur ärataja aga — küll ta tõuseb jälle, kui tunnike on tulnud. — —

Prillup jääb hommikul naise nõudel süngi, ajab aga lõunaks oma suured kondid jalule. Pole ta ennegi pikali haige olnud, häbeneb seda nüüdki jumala päevakesele näidata. Ning töö, läila ja vintske — teha on ta ometi, teha on ta ometi!

Tõnu verest lahkub palavik, kuid mitte mure ta ajast. See on sinna end kinni hammustanud, pureb ja pureb ja piinutab mehel kurtesõnu suust.

Nendega ei püüa ta Marisse mõjuda. Ei, sellest peatükist on ta kriipsu läbi tõmmanud. Ja nõiapunga kasis põuest, kui tol lõunal voodist pelgus. Ta heitlebki oma painajaga enamasti üksinda, ei või aga parata, et ka naise kuuldes lauseke libiseb. Ja see sageneb, mida enam päevi tare taha kustub, ning hoolimata sellest, et teine tema kartusi ei jaga, et noorik oma lapsemeeles üht ega teist ei usu: ei seda, et Tõnult koht võetakse, või et ta uut ei leia, kui see tõesti peaks sündima.

«Sel seal põle niisukest nägugi,» ütleb Mari. «Sellele peab juba suurt kurja tegema, kui ära akkab ajama.»

Aga Tõnu naeratab halekalt. «Mis sa, kullake, näost näed! Eks siit ole ennegi lahti lastud ja ära aetud.»

«Ega ometi naillapärast.»

«Jaa, aga võta kinni, mis saks naillaks või mis ta tõeks peab! Mõis teeb, mis mõis tahab.»

«No ega kohad moa pealt kadund ole! Küllap leiab, kui aeg käes.»

«Mõni näljakong ehk juhtub kuskilt, aga mis sa sihukesega peale akkad! Meid on neli suud ja kevadeks vist viis.»

«Ei, vist neli. — Aga on jo veel muid teenistusi ilmas kui koht — kõiksuguseid maal ja linnas.»

«Jumal oidku moonakaks või sadamatööliseks akata — see oleks juba viimane leib!»

Ei aita midagi. Tõnu pea vajub mures norgu. Ta kahetseb sõnu, mis kulunud.

Ja ajab oma hädatsemise niikaugale, et pühapäeviti kirikuplatsil naabruserahvalt uut kohta hakkab kuulama, kuigi enesele pole veel üleski öeldud. Ja kui ta valitseja kaaslasena ühel kaugemal laadal käib, siis usutleb külamehi salamahti sealgi. Ja koju jõudnud, upib naist tellima, see mingi õige korraks metsa poole kõrvu kikitama, oleks nagu enam oma inimene, sest ega võõrikule naljalt heast asjast viiksatata, päri kasvõi suu asemelt.

«Ei ole tarvis,» vastab Mari, igavusemärgid näol, «mine too oma piimakontraht mõisast ära.»

Tekkiv vaikus ei ole pikk. Prillupi käsi põleva tikuga, mis tolli kolm piibukolust eemal peatuma jäi, lõpetab tee.

«Oiäh — miks ei tooks — kui tuua oleks,» tuleb esimeste popsude vahelt; nutsivad mokad on hämar-väsinult naerukil.

«Võid julgeste minna, ta lubas tänaseks valmis kirjutada.»

Nooriku lusikas käib nobedasti koorekausis ringi. Laest len-

dab must puru sisse, väikese sõrme küüs kõrvaldab selle, ja töö läheb vurinal edasi.

«Keda sa õite tõgama kipud?» küsib Tõnu, kelle pilk Mari näolt, mis midagi ei ütle, keerleva koore sisse laskub, mis niisama vähe ütleb. Ja Mari suugi jääb sedakorda vait.

Tõnu aga seisab ja seisab. Viimaks hakkab ta pahema silma äärest vudisema, siis mõlemast suunurgast tuksuma ja kaelasooned kummalgi pool lõuapära taga kisuvad korruga kramplikult kokku, nii et kõrvalestad liiguvad. Ta tahab põlve järikesele toetada, väärdub aga mööda ja satub põlvili põrandale, otse võitegija ette. Piip kolksub nende vahele maha.

«Kas sa siis — — kas sa siis — — kas sa siis ometi — —?» Ent paistab, nagu upuks sõna sära sisse, mis tal silmist murdub.

«Mine nüid ikke, mine!»

«— — Kuda siis — — milla siis — —?»

Mari pale pilvitab kergelt. «Hea küll, Tõnu, — las mind võid teha!»

Kui Prillup uksest läheb, otsivad ta jalad kehale tasakaalu, nagu lasuks suur ja raske kott tal seljas.

KÜMNES PEATÜKK

Tunnike hiljem istub Tõnu Prillup kambris laua otsas ja vahib suuril silmil värisevasse paberilehte, mida ta käes hoiab. Nõnda istub ja loeb mees juba kaua, ilma täppigi taipamata, mis seal sees on, kuigi ta kirjutatud kirjast veerimisi võitu saab. Tähed on jämedad ja selged, nagu kepi otsaga veetud, aga kui silm neile hakkab vahet tegema, siis valguvad lilla-kriimuks virvetuseks kokku.

Lapsed käivad sisse ja välja, Mari käib sisse ja välja. Iga kord peitub paber lauaveere varju. Ja kui noorik selja või külje pöörab, siis piidleb teda istuja pilk.

See on otsiv ning leidev vaade, mis isu võidab, mida enam ta leiab, ning aegamisi imestusega täitub leiu ootamata uudsus. Prillup ei tea korraga, kus ta silmad seni on olnud.

Mari on kasvanud, Mari on küpsenud — Tõnul ei ole enam kolmat last.

Mari on kauninenud, üle öö kauninenud, ta on end salaja kuhugi imekaevu kastnud.

Ja ikka aplamaks laieneb piidleja pilk, ikka enam helki varie-seb nägematust avausest Mari kogu ning kuju peale, ja kuumas, karmuses kambris — toas on rukkirehi üleval — lööb nagu peidetud angervaks magus-uimastavalt lõhnama.

Ent Tõnul väriseb lilla kirjaga paber näpus. Ta näeb seda uuesti, kui ta jälle üksi on jäänud. Ja nüüd tuleb kustumine. Äkki tikuvad suured vesiherned tal nahast, pale ja kael kublutaavad neist, nina otsast hakkab neid mahagi piiskuma ja silmad liiguvad lausa märjas. Need silmad ei ruska praegu, nad

on elutud, hallid. Ja Tõnu vaevamärga nõrgub mõni tilk kriimule paberilegi näkku.

Kui Mari jälle ilmub, istub laua ääres mees, kelle vahutav õnnekarikas on ümber kukkunud.

«Et tema seda läks tegema — — et tema seda läks tegema! — — Omapead — üsna omapead — salaja teise seillataga — kui teine kodunt ära — kui teise ingel põle aimugi! — Ei nõupidamist, ei kokkureakimist, nagu põleks teisel aissagi, mis tema teeb, nagu põlekski mees ja naine!

Muidugi, sai jo mõnikord kõnelda — niisama omakeskes mögada — ajasin vahel naillatasa pealegi — oli ehk kōdi ja kipitustki südames — — Aga et tema läh eb — et tema peletis tõesti läh eb — —!» Ja Tõnu käsi laksatab lapiti lauale, kriimule paberile pähe, mille ta põlastuses sinna on visanud.

Aga silmi ta ei tõsta. Ta noomib põrandapragu oma jalgade vahel. Ta ei näe, aga ta teab: keset tuba seisab Mari — suur ja tugev.

«Nüüd võta kätte ja küsi: kudas teineteisele edaspidi otsa voadata? — Kes olen mina ja kes on tema? Mis inime see on, kellega sa ühes sängis magad ja ühes lauas sööd? — Kuhu sa silmad pöörad enese ja teiste ees? — Kuda sa taaga kõrvuti kirikus istud?»

Põrandapragu Tõnu jalgade vahel ei tea mingit vastust.

«Aga mees tunneb äbi ja tema mitte! Eks ta oleks seda kõik enesele ise võind öelda, ega ta laps ole, ta on suur inime ja naisterahvas. — Kus tema! Muudku läh eb ja teeb! — Ja kui sa ta siis käsile võtad, siis seisab nagu sein ja irvitab sulle pealegi näkku!»

Seda väitis Prillup huupi; aga kui ta nüüd viimaks prao pealt Mari peale vaatab, on tal õigus: Mari seisab ja naerab.

«Aga ära arva, et sa nii kergeste mul küisist peased!» Ja Tõnu tõuseb püsti. «Ma pärin seletust! Ma tahan teada soada, mis sul sees on! Ma küsin su käest: Inimeselaps, miks sa mulle nõnna tegid?»

«Tahtsin,» vastab Mari.

Kuid selle vastusega ei oska ülekuulaja midagi peale hakata.

«Tahtsid? — Muidugi tahtsid, ega sa ilma oleks läind. Aga ma küsin: mispärast sa tahtsid?»

Nüüd tõstab kaebealune mõlemad käsivarred ringutamisi üle pea ja harvade hammaste vahelt läheb väike haigutav-naeratav puhe. Siis pöörduv ta usutajast mööda kapi poole, millest ta talitava rahuga midagi võtma hakkab.

See ärritab. Tõnu seisab üürikese aega nõutult, avab aga siis suu ja südame sõimule. Iseenda sõnadest viha imedes paneb mees tõsiseid tüsedusi — tüsedusi, millest mõnigi esimest korda nende igemete tagant maailma pääseb. Ja kui vool viimaks ummistub, kohmab ta kuue ja mütsi varnast ning ähib välja vihmasesse pimedikku — eemale sellest jõledast, sellest rüvetatust. —

Mari magab juba, kui ta tagasi jõuab, aga laual põleb lambike, et ta ei komistaks, kui tuleb.

Ja lambi kõrval valendab paber.

Mari magab tõesti, seda on näha, ja kuna Tõnu end riietest koorib, ei lahku ta pilk mureta magajast. Ta silmib teda järilt edasi, kuhu veel istuma jääb, — tema kahupead, ta priskunud kaela ja kerkinud rinda, ta õlga, puusa ja käsivart, kõiki neid õitsele lõonud vorme, mida ta katmatult ja kaetult näeb või tihkemast kattest läbi aimab. Ning uuesti, ent võimsamalt, kuumemalt tikub teadvus talle peale: tal ei ole enam kolmat last, tal on äkitselt naine!

Tõnu kustutab tule. Ja kui ta leitu kõrvale on heitnud, krambib süda tal kokku, ning magajat oma suure kondise käsivarrega rinna vastu rusudes kaebab ta temale suhu, silma ja kõrva: «Naine, naine, miks sa mu maha jätsid!» —

Sel tunnil põlevad Kremeri-härra poissmehekorteris veel küünlad. Neid põleb paaril viimasel õhtul rohkemgi, sest kõik toad on valgustatud.

Härra von Kremeri tervis on nimelt väga hea, ja et küllaldasas selle tunde mõnu maitsta, ei rutta ta magamaminekuga.

Nõtkel sammul ja helkjal näol mõõdab ta saali pikkust, käed kord puusas, kord hubaselt püksitaskuis, kord halle kihvu läbi pihkude lastes.

Ja muusika mängib nurgalaudil, ja sohvalauaial hõõgub punast portveini klaasis, ja lõik kollast kooki naeratab taldrikul.

Siis võtab vanahärra taoti istet tugitoolil, teeb väikese rüüpe klaasist, mugib suutäie taldrikult, ja enne kui joob, ei unusta ta klaasi peegli poole tõstmast ja oma naeratavale vastaskujule tervist noogutamast.

Süda on tal korras. Vimmasest klapist pole midagi märgata. Tuiksoon töötab rahulikult.

Muusika aga, mahe ja magus, see tilistab kogu õhtu üksiklase sügisest lemmikviisi «*Die letzte Rose*», ja vahel, kui uus hoog turda tugevust lõbutseja põue paisutab, tõstab Ulrich von Kremer oma Jupiteri-häält ning muristab pillile kaasa laulda:

«*Ist denn Lieben ein Verbrechen,
darf man nimmer zärtlich sein — — —*»

Nüüd on aga lepingul, mille Tõnu Prillup Kremeri-härraga tegi, kaks palet: üks pahandav ja teine rõõmustav. Oleneb ainult sellest, kumba silmitsed, et vastavasse meeleolusse sattuda. Ja järgnevail päevil silmitses Tõnu vahelduseks rõõmustavat palet, ja temagi rinda asus rahu ning hingeline ülendus.

Kõigepealt nägi mees ära, et ta Marile oli ülekohtu teinud. Sest astus Mari oma sammu vabalt, siis oli ta tema tänu teeninud; talitas noorik aga ülemate vägede ajal, siis oli teda õletada seda ülekohtusem, et Tõnu oli säärast aju neilt vägedelt ise ju palunud. Et aga võimatuks jäi kindlaks teha, kas üldse või mäherdune neist vägedest siis Mari mõjustaja oli olnud, võttis Tõnu targu nõuks kõigile neile ühetasaselt tänulik

olla: Marile, Maarjale ja taevaisale kui ka väele, kellega Sutsu eit ühendust pidas, — teadagi ka eidele endale. Lahke nägu ja kiitlik sõna tasusid eelmisi, Triinule aga sai lunaks ohter osake Prillupi nurmeõnnistust. Targa õnneks oli Kruusimäegi tänavu sügisel pisut enam põlles.

Muidu hakkas Tõnu end unistustes hällitama rõõmudest, mida kevad temale pidi tooma. Nugris neist rõõmudest endale eelmaitsset nõutama, kaldus ta tee nüüd tihtigi piimakambri, mõisa karja ja Kuru kuuendiku piirkonda. Mida ta siin kui seal nägi, oli ju küll ammu nähtud, ent Tõnu ei saanud sellest näinuks. Ja kuna mees vaatles ja piidles, ei võinud ta teisiti: silus oma karvast koonu ja muheles.

Kamber, kari ja Kuru — see kõik ootas ju nüüd teda! Ja Jaan ei teagi.

Ja teisedki ei tea.

Kui nad aga kord teavad — no neid silmi, no neid silmi!

Ja kui ta ühel õhtul karjamaa põõsa alt taas kord Kuru Jaani ärasõitu näeb — hea koorem kollast ja valget kulda on Jaanil seegi kord peal —, siis ei või Tõnu teisiti: ta saputab talle käega head teed järele ja podiseb kõigest kõhust naerda: «Aga kuniks veel! Aga kuniks veel!»

Ja kui ta Kruusimäe vainule jõuab, siis peab saunadele ümberringi ülemealiku pilkekõne — kõne, mis kuuldu ligikaudu, nagu tuleks Prillup kukega torni poolt:

«Jahaa, konutage ja vahtige aga, teie mutikoopad! Aina üks teie seest on valitud, aina üks leiti veart, et teda tõsta! Teie teised aga — tuhnige mulda, mis ei elata ega sureta, orjake mõisa ja sööge silku igavestõ! Jääge lagedaks, teie lagedad, sest karvane peab mees olema, keda kuuldakse ja tõs-tetakse!»

Kahju, et kedagi talle vastu ei tule. Tõnu ei tea, mis ta temale ütleks, aga ta ütleks midagi. Tõnu ei tea, mis ta teeks, aga ta teeks midagi. Mitte võimatu pole, et ta temale naerdes keelt näitaks ja teda vägipulka kutsuks vedama.

Kodus aga on Tõnuke libe. Ta on nii libe ja ligitükkiy, et noorik teda küünarnukiga peab müskama. Kuid Tõnu ei pahanda, ta tasub naljaga: «Sügasin täna rukkikõrres mõisa lehma eest ja takka, need kuulasid aiva imuga — sinul aga kohe sarved vasta, kui näpuotsaga puudutad. Milla sust sedasi koa mõisaelanik soab!»

Ja siis tuleb päev, mis Tõnu eelrõõmudele isevärki uue juurde lisab, päev, mis tema valitsuse hakatust veel kujukamalt kuulutab kui see lilla-kriim paber, mis tal kapis lauluramatu vahel asetseb.

Kui Prillup paburitside aletamise pärast härralt lähemat juhatust läheb küsima, leiab ta mõisamaja pikka vahekotta astudes iga parempoolse ukse lävel inimese kikikõrvul kuulatamast: kõõgiuksel seisab kokapiiga, järgmisel Reemeti-emand ning selle järgmisel valitseja ise. Kõigi silmad on suured, kõigi suud ripuvad üllatusest, jahmatusest, isegi ehmatusest.

Tõnu mõistab neid kohe. Kontorist, mille uks pisut praokile on jäänud, kostab kärkimine. Mäeküla saks ei ole kärkijaid saksu. Tapleb vahel, aga tapleb mõõdukalt. Keegi pole teda kuulnud kärkivat. Kärkimast, kärkimiseni vihastamast keelab teda ta südagi. Ja nüüd kõrgib see tuntud mittekärkija, ja k u i d a s ta kõrgib!

«Või sina nõuad minu käest tänu! Mina peaksin sinule tänulik olema, mitte sina minule! Kui sina minule vahel ette maksid, siis maksid sina minule minu raha ette! Kui sina minule vahel laenasid, siis laenasid sina minule minu raha. See on minu raha, mis sinu nina nii püsti ajab, ilma minu raha ja maata oleksid sina ammuagi ära täitanud kõige oma naise ja lastega! Täna jumalat — — lõuad pea (jalapõrutus)! — — täna jumalat, et ma sind juba kannapealt minema ei kihuta oma krundist, ja kasi mu silmist, lurjus!»

Uks lendas laiali, ja välja kohmib Kuru Jaan punetava peaga. Ta ei näe kedagi, Tõnul viib peaaegu puusa ära ja

kojalävel lööb käed piitadesse, enne kui alla astub, nagu kardaks komistada ning kukkuda.

Ustelt on teised kuulajad kadunud, Prillup liitub seljaga seina vastu, kontori-uks tõmmatakse klõmmdi kinni.

Ei ma täna parem lähe, mõtleb Tõnu ja poeb vahekojast. Ja kuna ta kodu poole koivab, tuksuvad ta õlanukid seesmise podina vöbistusel, ning käsi silub lõuga, silub lõuga! Ja vahel vaatab tagasi selle pooliku maja poole täis suuri asju, ja uus vahk vöbinaid täidab teda kõhust õlanukkideni.

Kui ometi keegi vastu tuleks!

Tulebki. Kruusimäe vainuvärvavas tuleb Pajusi vanamees vastu.

Kas tahad koa uudist kuulda? — Kuru Joan piimamehest lahti lastud! Kohtki üles öeldud! Just praegu. Ja misukese saunaga!

Või lahti? — Ja veel saunaga?

Nojaa, eks tema tõlp tänita saksale suhu: «Või see'p see tänu ongi selle eest, et ma ärrale ikke ette maksin ja tihti laenasin!» — No seda paukumist ja raksumist siis! Nagu äike löi sisse. Aknaruudud kilisesid. Ega keegi oleks uskund, et Mäeküla Kremeril nii palju särtsu sees!

Või Joan lahti! — Ja mis tal süid?

Noh, u h k e k s läheb — liiga u h k e k s läheb! Ega saks siis salli, et taluinime tema nina all u h k e k s läheb!

Või Joan lahti!

Lahti mees!

Ja silm tikub silma ja kummagi silm sirab. Pajusi vanamees unustab oma tee ja timbib üleaedsega vainule tagasi. Liivaku õues näevad Marti seisvat — Jaagup tõmbab käega. Ning temalegi palavalt.

Või Joan lahti, ja sõimuga?

Noh, kullake, s u u r e sõimuga!

Ja nüüd siravad kolm silmapaari kokku.

Agaga või see temale-mehele siis suuremat häda teeb —

Nüüd uinub Annigi järil, ent loomad seina peal elavad edasi...

No ikke! Eks ta oleks veelgi kahmand. Ja nihukese naha-
tāiega! «Tänagu jumalat, et kevadeni jäetasse, et mitte kohe
koerapiitsaga minema ei kupatata mõisast ja kohast!» Ja mis
sealt veel pailu muid lopsakuid tuli!

Ei-noh, kus see siis tema suguse hinge sisse mahub! See
ju temale nagu ninavõru seale!

Ning taas ristlevad nende muigavad pilgud, südame ümber
on kõigil nii soe ja jutt laabub iga sõnaga magusamaks. Väike-
Jüri seltsib ka veel juurde, nagu oleks hais teda vedanud.

Ega tea, kes siis nüüd piimad võtab?

Ega tea, kellele nüüd Kuru läheb?

Seal tõstab Prillupi Tõnu õlanukid kõrgele, ajab suunurga
vildakule ning venitab peaaegu Kuru Jaani kombel pool-laul-
misi: «Jaa, kullakesed, eks need lähe kellelegi, kes teiste ulgast
väilla valitasse ja kel jumala abiga ka natike kerstupõhjast on
võtta. Ääp ehk jõukaid sugulasigi appi kulub. Kuru ja pii-
mad — need jäävad juba ühte, see on teada.»

Kuid kolmel teisel ei püsi see küsimus esiplaanil. Hetkeks on
neile küllalt Jaani prahvatavast lahtilaskmisest. Kaua küllalt
on nad Kuru kantnikku kadetsenud, kaua küllalt on see neid
põlanud ja pilanud, nad ei lootnudki ka temal võida pas-
telt paigata. Ja nüüd — nüüd naeravad nemad — ometi
korraks nemad! Ja üürike hiljem, kui need neli suud lahku
on läinud, naerab kogu Kruusimäe, ja veel veidike hiljem
kogu Altküla, ja Altkülas mitte ainult saunikud, vaid ka pere-
mehed. — —

Tõnu aga lailab üle vainu ja muigab mõttes raksu peale, mis
tal veel varuks.

Sellega tuleb oodata, et side mitte silma ei paistaks, et nad
mõistatama ega nuhkima ei hakkaks. Nõnda arvas mõisavanagi
paremaks. Ent kui see aeg kord käes — no neid molusid, no
neid molusid!

Ja Tõnu toetub aiaroikale ja püüab neid molusid endale üks-
haaval vaate ette kujundada.

Ja suu kõhistab korrata, ikka uuel häälduisel korrata: «Va Prillupi-näss võtt Kuru ja piimad ää! — Kas tead koa, kas kuulsid juba — va Prillupi-näss võtt Kuru ja piimad ää!!»

Üsna hea, et ta juba täna märkas kerstupõhjast ja sugulas-test tiksata. Küll see neile siis meelde tuleb. Häh — las väris-tavad pead: kelle käsi siis ikke Tõnu ja tema sugulaste kerstu-põhja on puutund, või kelle kõrv siis kuulis, kui Tõnu suur soovik tol päeval tähendas: «No kui sa just kusagilt ei soa ehk kui puudu jääb, küll ma siis laenan sulle ise.»

Jaa, Tõnu võib muretu olla, nii muretu, et ei tarvitse otsi-magi minna, mis ka, nagu ette teada, väga tänamata käiguks jääks. On nad ju kõik — niihästi need Tõnu kui need Mari poolt — paraku seda kilda inimesed, keda Kuru Jaan summas «santideks» hindab, kuigi mõni neist, nagu nooriku isa ja onu Ruisus ja Tõnu õemes kirikuvallas, väikeste peremeeste kir-jas seisab.

Tõnu võib muretu olla ja õhtuti suupilli ajada — kirk, mis temale viimasel ajal üsna äkki on külge hakanud. Roostetanud pill, vist poisipõlvest pärit, leidus otsimisi vana kribu-krabu hulgast, ja nüüd ei möödu naljalt enam õhtut, kus kambri ahju-pingilt tema viu-viu-muusika ei kostaks, unistav ja uinutav. Mari ja lapsed väsivad kuulamast, aga Tõnu mitte mängimast, mängimine näikse tal mõtlemise ja kõnelemise aset täitvat; endi-sed ajaviited, ka jumalasõna, on pisukese raudse sumiseja eest taganenud.

Ühel õhtul, kui ema aidas riidesse pani ja kodust läks, ei suuda Anni seda enam välja kannatada. Silmad kalkvel, astub ta isa ette ja kisub tal pilli suu pealt.

«Mitte enam, mitte enam, muidu jään haigeks!»

Isa ärkab kui unest, ta pea nõksub paremale ja pahemale poole, teadmata, mis on sündinud. Siis näeb ta märga pilku kahvatanud näokeses ja vajutab oma suure kondise käe lapsele pähe.

«Ei, ei, — nüüd hakkame midagi muud peale!»

Kuskilt nurgast tuleb haigutades Juku nähtavale ja jääb isa teise põlve ette seisatama. Tal on suur kõht, peened sääred ja jäme hääl.

«Kuhu Mari läks?»

«Mari? Mari läks külasse. — Jaa, lapsed, nüid akkame midagi naillakat peale — midagi naillakat,» ja Prillupi pahem käsi, niisama suur ja kondine, laskub pojakesele pähe.

«Kuhu Mari külasse läks?» küsib Anni, kelle huultel veel kustuv jääk hädist ärevust tuksub.

«Ah ema? — Ema läks — ema läks Tiitsule. — — Kuulge, akkame õite trips-traps-trulli mängima — — mis te arvate, kui trips-traps-trulli akkaksime — — — Juku, kus su tahvel?»

Kuid Juku suur paun jääb paigale, ta jäme hääl küsib närveldi: «Milla Mari koju tuleb?»

Ja ühtaegu pärib Anni, kellel isa rusked muresilmad:

«Miks ta nii ilja veel külasse läks?»

«Ei,» kostab Prillup nende nägudest üle vaadates, «trips-traps-trull ei ole nii naillakas, ma akkan teile parem jänesi tegema — jänest, kas teate, ja kõiksugu muid loomi — — — Ah tema? — Küll ta tuleb ikke koa, ja eks tal old aissa. — — Oodake aga, ma sätin lambi parajasse kohta, ja vaadake siis!»

Ja nüüd ilmub valgustatud seinale musti jäneseid, vasikaid, põrsaid, lambaid, kes söövad, ammuvad, tuhnivad ja hüppavad; ja kuked saputavad tiibu ja laulavad, koerad sitsivad või hauguvad, härjad kaevlevad ja kassid püüavad hiirt, ja veel teised loomad teevad teist imet.

Seda imet ja nalja saab aga viimaks nii palju, et Juku jääb põrandale magama. Annigi heitleb unega, ja väljas on nii pime, nii pime, ja isa otsmikul siravad jämedad piisad; tema ülestõstetud suured imettegevad käed aga nibivad ja nabivad, nagu püüaksid nägematuist köidikuist vabaneda.

Nüüd uinub Annigi järil, ent loomad seina peal elavad edasi.

ÜHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Kui «uus Mäeküla» ametivendade ritta ilmus, ei leidnud need tema küljest midagi korravastast: pea oli mehel põetud ja jalas saapad, pealegi tuliued mustad saapad. Jaa, võtke kakku, mõtles mees ise nende altkulmu sihtivate pilkude all, pastlaid ja pikki juukseid is nih! Arvasite vist, et uus on jällegi Mats, et ega Mäekülas muid olegi! No ei, see uus võib ehk teilegi aridust õpetada, mitte teie temale!

Ja uus Mäeküla näitas ennast eest ja näitas ennast takka, ja seal ei olnud midagi, mis ametile häbi oleks teinud: riidedki olid uued seljas ja kaelarätt puhtam kui mõnel teisel. Ja kui nad ta vankri ja veolooma ja ankrute poole kõõritasid — ehee, kas ehk suud väänata? Ei neil olnud siingi suud väänata. Mitte igaühel ei puristanud nii kõnukas kõrb aiste vahel, ja vanker oli hea, ja piimariistad tulid otse tündersepalt. Küll oli uus vanalt ankruid küsinud ära osta, aga kus Jaan! Mees nii täis mürki, et ei müü, kiuste ei müü. Kuluda edaspidi oma legi piimamehele ära. — Noh, ega siis muud kui uued. Uus kaupmees, uued nõud.

Ja ärgu nad arvaku, need vanad, et ta ehk ärilises viisakuses ja väleduses neist palju maha jääb. Näe, pillub naistele «prouasid» ja tüdrukuiile «preilisisid» nagu nemadki, oskab raha eest tänada ja peenemaile loogamustki teha. Ja võist pakub kiites maitseproovi ja piimast laseb lonksu pealekauba. Võib ju olla, et ostjail tema vankri taga pisut kauem tuleb seista — kätele on andmine, peale raha-arvutamine veel uus —, aga ärap see vilu-

mus varsti tuleb. Neil oli muidugi hea meel, kui tal üks võinael esimesel päeval porisse potsus ja paari inimesega sel ning teisel päeval sekeldust tuli raha tagasiandmise pärast; aga kui austatud ametivennad endile oma esimesi müügipäevi võtaksid meelde tuletada — ega tea, kas maksaks neil mokaagi muiutada!

Mis nüüd Mäeküla kauba kuulsusse puutus, mida Jaan nii suureks oli kiitnud, siis leidis Prillup varsti, et mees oli rohkesti liialdanud. Leidus ju üksikuid, kes «Mäeküla» järele küsisid, asemikule tunnistavalt otsa vaadates, aga nii robinat, nagu pidi võima arvata, ei tulnud neid pooltki ja jällemüüjateks oli poodnikke, isegi maantee ääres, kust Tõnu sisse sõitis, üsna otsida, enne kui keegi leidus, kes mõne võistleja toodetega ei kaubelnud. Teadagi, et vana Mäeküla uuele oma müügikohad ilmutamata oli jätnud, ja nõnda pidi uus esipuhku piima, mis turul ära ei läinud, liiga väheste poodide pärast hiljem uulitsatel käest andma, muidugi alandatud hinnaga, kuna jälle võiga tuli «surnumatmist» toimetada.

Ent need olid algusraskused, millest Prillup lootis varsti pääseda. Ja mis Mäeküla piimal-võil kuulsusest veel puudus — küll t e m a neile selle nüüd muretseb, oodaku aga.

Asja varjuküljena oleks võinud Tõnule tuntavaks saada ka öine teekäimine, millega ta esialgu oli harjumata. Sõida juba pimediku algel kottu välja, võntsu ja väntsu ankrutega võistu puruhalval teel, öö veeda mõnes linnaligidases kõrtsis, mis täis jäma ja piibuvingu, ja siit katsu kella kuue paiku linna saada, kust alles lõuna ajal tulema saad, et teist kolmkümmend versta tagasi rubjata. Unest pole õieti juttugi. Mis vankril saad tukkuda, see on. Silmaäred võtab punama ja ankruid vastu löö ja hõõru kõrvad veriseks.

Aga rõõmude kauss Tõnu kaalul viibutab nende halbuste kausi kõrgele üles. Piimakambris naisega talitada, lüpsisid vastu võtta, pütte koorida, võid vändata ja vormida, piima ankruisse ajada — see üksi juba on tasu kõige eest. Ja siis

piitsa plaksutades täie koormaga mõisaõuest sõita ja Kuru väravast teed alustada! Ning kojusõit raske pungaga! Hoopis kõnelemata kõdist, mida pakub kauplemine turul ja isegi tingimine lihunikuga vasika pärast kõrtsi reheall, — nad on öösiti teel vastas. Sinna juurde tuleb veel lõbu Kuru kuuendiku viljakat pinda harida ning mõnu uuemais ja lahedamais ruumides elada.

Ei, Tõnu on püstirahul, Tõnu ei kahetse.

Tõnu tähendab nüüd midagi — jaa, juba nüüd, kus ta veel mõisa ega talugi ei taha osta. Tõnu sai tähenduse sest päevast peale, mil teda uueks Kuruks ja uueks Mäekülaks hakati hüüdma.

Tõnu loeb seda tähendust enda ümbruse silmist, kui ta sellest ise ei peaks teadmagi, ja kus teda ei tunta, seal kannab ta hoolt, et teda ja tema tähendust tundma hakataks, nagu ta õigusega tohib nõuda. Ta ei ole pealetikkuv, aga kus asi annab ja jutt talub, seal ei jäta ta sekka pistmata, et tema see uus Mäeküla ja see uus Kuru on. Mitteteadjaid on esialgu ju rohkesti, nii linna- kui kirikuteel.

Aga et nad peale selle teaksid, et tema ärikäsigi hästi käib — iseäranis need ligemal —, siis laenab uus Mäeküla vanalt sellekohase märguandmisviisi ning vilutab oma pea veerlema ja nina tõusma. Sellega ei ole enneaegu kelgitud, ei, on ainult öeldud, et julgesti tulekul on, mida veel ei ole. Ja et seda kahtlemata nõnda mõistetaksegi, ent ometi muiatakse ja üksteisele külge müksatakse, siis vististi sellepärast, et uus veel küllalt osav ei ole vana jälgima. Puudub taktikindlus, puudub mõnu. Nähakse lüpsi aegu nagu ennegi, et Kuru kinkudelt hälliv pea tuleb, mis jumala õhku ninaga ristimärke teeb, kuid kõigil on tunne: tee mis tahad — ei ole eht! Ja mõni arvab, et uus seda ehtsust kätte ei saagi, sest meister kukkuvat ikka taevast.

Sellest, mis tulekul, ei ole Tõnul muidugi veel kujukamat eelmäära. Vahest alles aasta jooksul võiks seda Jaani kaudu loota. Seks jüripäevaks ei olnud Jaan nimelt ei mõisa, ei talu-

sid — meelepärase leidmiseks nappinud aeg —, vaid kolis naise sugulaste juurde teise valda aplaagrisse.

Uue põlvega rahul näikse Marigi olevat — näikse, sest suu tal midagi ei ilmuta: Maril on üksainus sõber — taotseb ta ema öelda — ja see elab ta pealuus. Mari näikse rahul olevat, sest ta töötab suurema malluga, kui ta muidu võrdunud, iseäranis või kallal, mis tema himutöök on saanud, ja vähemalt kuuel esimesel kuul ei juhtu ühtegi säärast korda, kus ta käed äkki rüppe paneb ja seletab: Täna ma ei tee. Kõigiti teadlik äri korraliku käigu vajadusest, laseb ta aegadel, mil välised tööd seesmisi kipuvad tõkendama, oma noorema õe Ruisust endale appi tulla, kuigi talle tavaliselt vastumeelt on teisi enese heaks tülitada, olgugi see teine vereligidane isik.

Eriti rahul näikse noorik olevat olukorraga, mis teda lubab raudteega ajuti linnas käia, liiatigi valgustatud kukruga. Hari-likult teise päeva lõunaks tagasi jõudes toob ta sealt lastele terved seljataied kirendavaid uudiseid kaasa — pillimeestest, kes mängivad, nii et süda hakkab põuest kippuma, komejanti-dest, kes kõneldes kõike seda sulle ette teevad, mis juturaama- tuis lugeda, hobustest, kes pilli järgi traavivad ja tantsivad, ja ratsalistest, kes nende seljas kaelamurdvalt hüppavad ja muud imet teevad. Sadama ilmataguste laevadega, hallid müürid õud- sete tornidega, päratu suured kirikud säravate altaritega, kingud ja puistikud ebeldavate lõbutsejatega — kõik sõnub neile silma ette, ja nii selgesti, et nad õhetaval hingel endid ise nägijatena tunnevad.

Ja et nooriku pung nüüd valgustatud on, võib ta linnateelt suurema kompsuga tulla. Tema nõrkus on kaunid jalatsid — juba kolmanda paari saapaid või kingi toob ta endale talve alguseni, ei unusta aga ka tütart ning poega. Pea ja keha eest hoolitseb Mari vähem, kõigeks ei ulatuks veel kukkurgi, ent jalg peab nägus olema, ja tal pole kerge saapakaupluse vaate- aknast mööda pääseda. Ning uue valge lambi, seinakella ja parema peegli muretseb ta majja, pühapäevane kohvike tarvilike

riistadega leiab Kurule teed, raamatuid sigib juurde, ja noor perenaine on alla jäämas kiusatusele tulevaks aastaks üht nädalalehte tellida, millest ta seni vahel üksikuid numbreid kaasa tõi ja mis lugemisel tema ja laste näppude vahel üsna ära lagunesid.

Vahel peab Prillup mõndagi naise ostudest üleliigseks uhkuseks — tema eelkäija koda oli puhas kõigest säärasest —, ent ta ei püüa vastu sõidelda; ta käsi käib ju hästi, ja viimaks on üsna hea, et seda mujaltki märgatakse kui tema ninast. Ning lõppeks — ega ta vana Kuru eeskujust isegi nii täpselt kinni pea: tema keelekaste linnateel on teine kui Jaani oma ning piip taganeb tihtigi sigari eest. Ühele kui teisele pole vastu panna — hukutab noh! Hukutab nagu noorikut saapapoe aken.

Ja rahul on kolmaski lepinguosaline.

Kes teda terasemalt märkaks tähele panna, leiaks, et ta nooreneb. Tema põsenahk lööb selguma, kui mitte silenema, kõnd kaotab vohmaka õõtsuvuse, käed kepiga lahkuvad ristluult, vabale liikumisele andudes, ja virgunud ning julgenenud silm näikse vanas vaateringis palju uut tabavat.

Ei, aina uut, sest Kremer rändab maailmas. Mälestused, värskem värske järel, võõpavad talle nüüd ümbruse ja paistavad seda värvilise valgustusega. Elu ep ole enam ainult elatav, ta on kaunis ja magus. Ja hinnatuks saab see magus kaunidus, kui ikkagi hõre mälestus jälle kord tihkeks tõeks saab, jah, kui ta alles veel saamise eel väriseb, kui määratud päev ja tund lähenevad, kui teatud akna peale teatud koputus käib või linna salapesa uksekell sel ja ainult sel kombel heliseb. Siis surub Ulrich von Kremer käe südamele, mille klapike öeldakse vigane olevat, ja ihkab endale surematust, vähemalt aga vanaisa Götz von Kremeri iga, kes sai vanaks sada kolm aastat, neli kuud, kaks nädalat, viis päeva, üheksa tundi ning kaksikümmend kaheksa ja pool minutit.

Ses uues maailmas on inimesed head. Kes nüüd iganes härda palvega Mäeküla mõisniku poole pöördub, kes seejuures pea-

legi niisket silma teab näidata, liiati kui ta nõrgast soost on, see võib julge olla tahtlikku kõrva, soovlikku südant ning võimalikul määral lahtist kättki leidmast. Piisab heinamaad ühele, küttelisa teisele, ehituspuud kolmandale, ja kelle sälg või mullikas paha pealt kinni aeti, see võib poolest trahvist pääseda, ja Karitsa Kaiel olevat õnneks läinud viimati kõrgendatud rendistki paar rubla maha nutta. Kõigist ette aga on karjatüdruk Tiiu, kes silmaveega endale mehe võitis.

Ühe lõunase lüpsi puhul paneb peremees tähele, kuidas Tiiu lehma all kord üht, kord teist põske vastu käist äigab. Kremer käib temast paar korda mööda, siis puudutab teda õlast.

«Mis sul viga on, Tiiu?»

Tüdruk tõstab pead, nuuksatab, ja nüüd jooksevad pisarad tal ojana.

«Emand teab.»

Ise vaatab vargsi väikese musta eide poole, kes tükk maad kaugemal lüpsab.

Kremeri-härra küsib emandalt.

«Jaa, — Reemet pidi selle asja pärast õhta kunturi tulema.»

Ja kui nad toobrist emanda märguandel eemale on astunud, ütleb emand surutud häälel:

«Eks saand teda nelja silma all mõndagi korda usutada: Tiiu, Tiiu, sinuga ei ole asjad õiged, aga ikke rinnu vastu: ei olla kõverad ammugi, kuni eile lõuna tuppä poeb, põllenurk silme ees ja kurk nuuksutõmbel.

«Noh, Tiiu, mis siis sind nii kurvastab?»

Seisab, laseb räästada tilkuda ega vasta mitmel ajal; viimaks kõige väega: «Mis ma siis ena m rōemustan — mul jo varsti kää!»

«Noh,» ütlen, «või seegi nüüd suurem õnnetus, kui aga isal päitsed peas.»

«See'p see ongi» — ja enesel krambib rind kokku — «ta ei taha mind võtta — ema õssitab takka!»

«Kas ehk Ketas või?» küsin.

«Kes siis muu! Nüid ta kurivaim ajab Peetri peale, aga Peeter, jumaluke, see äbelik Peeter —!»

«Noh, juba sa ise tead paremini,» ütlen. «Kui Reemet tuleb, küll ma räägin.»

«Jah, emand, aidake mind, vaest inge! Olen mis olen — eks mu'st Ketasele saa naist küllalt!»

Noh, ea küll, Reemet võtab poisi õhta käsile, aga kus poiss! Kõva kui tahk. Ei, kus tema nüid! Tiitul teisigi käijaid mõisast ja külast, mine võta koer seal kinni! Puhas mis puhas! Ja ärra teab — Reemet põle ka mees inimest tühaks tegema, see jääb nüid ärra oma ooleks.»

«Kas usute, et tüdruk tõtt tunnistab?» küsis Kremer.

Emand teeb pea ja kätega liigutuse, mis ütleb, et tal selles vähematki kahtlust ei ole.

«Siis peab Ketas talle veel täna kosja minema!»

Härra von Kremer pöördub ümber ja sammub otseteed väikese musta eide juurde lüpsjate seas.

«Kas su poeg tuli koju lõunale, Truutu?»

«Jah, ärra.»

«Siis ütle talle, et ta minnes kontori tuleb.»

Varsti ilmub Mihkel Ketas, see poiss, kes lese emaga mõisa vihusaunas elab, musta peaga jässakas rangjalg, Kremeri-härra kohtujärje ette. Aga ta ei tule üksi, ema on tal kannul.

«Sind ei ole mul tarvis!» Ja härra tõrjub ta ukse pealt tagasi.

Kuid see ei keela eite kontori uksele väljas sedasama seletamast, mida ta sees tahtis seletada. Et see aga liiga kuuldavaks läheb, siis kisub saks ukse lahti ja ajab ta vahekojastki minema.

«Kuule, Mihkel, minule on räägitud, et sina kõlvatut elu elad — siin mõisas kõlvatut elu elad. Kuda tohid sina mõisas, kui mõisa inimene kõlvatut elu elada?»

Poiss põrnitab härrale tummalt ja tuimalt vastu.

«Mõisas ei tohi ükski kõlvatut elu elada, mõisas peab igaüks ausat elu elama, see on jumala ja mõisaärra kõva käsk. Kas sina seda käsku ei tunne?»

Vaikus.

«Kas sa ka lauakirikus käid?»

Roikav «jaa».

«Kui tihti?»

«Kaks korda oastas.»

«Soo, sina käid lauakirikus, aga jumalat sina ei karda; sina elad mõisa maa peal ja mõisa katuse all, aga mõisaärrat sina ei karda! Arva nüid ise, mis peab mõisavanem niisukesega tegema?»

«Mina ta isa küll ei ole.»

Kremeri pilk võtab poisi orgi otsa, häälmuljub.

«Kui tüdruk ütleb, sina oled isa, siis oled sina isa!»

Nüüd tuleb poisi sisse juba elu. Ta kraapab ühte ja kraapab teist püksisäärt, nihutab õlgu ja maigutab suud.

«Ei ole! — Mitte ei ole! — Ilma peal — kas mu pärast — — ei ole ega ole!»

«Soo. Aga kui mina sind tunnipealt lahti lasen ja tunnipealt saunast minema ajan kõige emaga — kas sina siis oled isa?»

Mihkli silmad keerlevad, käsi pühib siit- ja sealtpoolt nina, noodike vähem kindlust on tal juba toonis:

«Mitte sugugi — — Mina nüid mõni isa — — Nagu teisa ei oleks — —»

«Kuule, Ketas, ma ütlen sulle nüid veel paar sõna eaga» — Kremer vajutab kaks sõrme talle õlale ja tagandab häälest käskija —: «Sul peaks ometi aega meel olema tüdrukust. Kuhu ta lapsega jääb. Vanemaid tal ei ole — —»

Ketas vahib maha.

«Miks sa teda siis ei taha? Ta on jo viks ja terve inimene.»

«Vana — — ja ema ei salli — —»

«No vaata, nüid sa tunnistad lapse ilusti omaks! Sa põlgad Tiit üksi sellepärast, et ta sinust mõni aasta vanem on ja et ta

sinu emale meeltemööda ei ole, mitte sellepärast, et ta teisega lapse saab. Aga kui ta sulle enne kõlbas, siis peab ta sulle ka pärast kõlbama, ja kui ta sinule kõlbab, siis peab ta su emale ammugi kõlbama.»

«Minu laps see küll ei ole — —»

«Aga võtaksid Tiiu siiski, et mitte leivast ilma jääda — mis? — Ma ei tee nalja — tunnipealt! Ja tüdruk kaebab su kohtusse.»

Mihkel muheneb juba, ta pilk hakkab tõotavalt saksa saabaste pealt reisi ja rinda mööda näo poole tõusma, kui ema hää väljast talle äkki kõrvu lööb. Murelik eit on vaheajal heaks arvanud kontori akna taga seisupaika võtta, ja sealt vastab ta nüüd jagusa kuuldavusega:

«Eks sedasi ole jah õigus ilma peal! Mis nõnna viga libudel tanu alla soada! Muudku magata poissa, ja kui oop külles, siis akatasse ühe tutist kinni, kes põle ema kurgu alt veel öodki ära soand! Nõnna jah! Ja ega siis minu last usta, ustasse seda vana värda, ja poiss võetasse näpisti vahele nagu mõni kurjategija! Et aga see nurgatagune soaks korjaja, kelle peale ta meel maias! Õelgu poiss irmuga, mis ütleb, — õige see ei ole, mina pean seda ometi paremini teadma, aga nää, mind ei lasta ligigi!»

Eide kaarnapea kaob küll akna tagant, kui saks sinnapoole pöördub, ent poiss on sedamaid jälle kiviks tahkunud. Kas võetagu tal pea otsast, temal ei olevat kogu asjaga mingit matti!

«Hea küll» — Kremer võtab uuri taskust — «kella viieks olgu saun tühi ja teie mõlemate jalad minu maa pealt läind. Kui teil veel moon ja palka sees on tänase päevani — ma vaatan raamatust järele —, siis saate selle valitseja käest. — Jumalaga!»

Mihkel kõheleb, kaldub aga viimaks ometi ukse poole käänama, kuigi ustav aimdus talle ütleb, et moon on kõik väljas ja palka ettegi võetud. Ja kuna poisi käsi lingi järele sirgub,

kohendab saks end lauda istuma, mille juures tal mõminal kihvade alt pudeneb:

«Oleksin sulle kevade ühe Kruusimäe sauna and, aga et sa niisuke krants oled, siis ulgu peale!»

Kuid korraga ei lähe Ketas, ta käsi tõmbub tagasi, näib nagu lingsid ta suured, sinakalt kestavad kõrvad kuulatavalt. Ta vahib tükk aega kiiva istuja poole, pöördub ikka enam ümber ja teeb järsku mütaka kummarduse.

«Aulikud ärrad — ma küsiks ema käest nõu.»

«Siis aga ruttu!» käratab Kremer üht raamatut lahti lüües.

Poiss on kadunud, kuid vaevalt kaheks minutiks. Ta kohmakas kogu pole uksest veel täiesti sees, kui suu kuulutab:

«Ma võtan siis Tiiu ikke ää.»

«Hea küll!» ning härra von Kremer lööb raamatu jälle kinni.

«Ja selle Kruusimäe saunaga — —?»

«Sauna saad.» — —

Kui Mäeküla mõisnik õhtuse lüpsi aegu oma karja seas uitab, tõuseb üks lüpsiline lehma alt korraga üles, haarab vana-härra käe ja suudleb seda sõna lausumata kõigi ees.

KAHETEISTKÜMNES PEATÜKK

Turul sügisel Voka piimamehelt uudist kuuldes, endine Kuru Jaan, tema eelkäija, olevat sinna valda maantee äärde neljatuhandelise koha ostnud, kus edaspidi poekese mõtlevat lahti teha, tähendas Mäeküla piimamees ainult, kuna ta piitsavarrega vankrikodaralt pori torkis: «Nät seal, pidi jo ikke mõisa ostma,» ning limpsas keelega tutikese mokahabet hammaste vahele.

«Kuula nüid,» naeris teine, «mis suuga viga mõisu osta! Või temagi piima saksa kääst muidu sai.»

«Võtab ehk veel paar kohta juurde.»

«Eks ta siis oleks kohe võtt, meil neid enamgi soada, metsaga ja ilma.»

Mäeküla talitas ühe ostja minema, siis hammustas jälle habet ja ütles Vokale, kelle kaup müüdüd:

«No ehk paneb p o e suureste käima.»

«Jaa, viiesaja rublaga — kriiti soab ju koa.» Ja Voka hüppas vankrile ning sõitis reast.

Koduteelgi, kord paremast, kord pahemast harust, oli Prillupil salguke habet suus, kuna kulmuvõlvidelt rohkesti kortse silmade peale rippus. Ei ta tukkunud täna, ei imenud sigarit, istus aga vagusi vaatide vahel ja silmis sörkivale kõrvile sappa. Kui suu nõõtas ja käsi piitsa liigutas, siis aiva taotsemisi. Kõrtside ette, kus peremees võrdunud peatuma, kippus loom seisatama jääma, kuid Prillup puhkas teda ainult ühe ees poolel teel ning jõudis selle tõttu varakult koju.

Ühtegi teeuudist ei toonud ta naisele seekord kaasa, ja kui

Kutsari-Peeter mõni päev hiljem tema kui ka Mari kuuldes endise piimamehe kohaostmisest kõneles, oli Tõnul näpp sügades põsepealses karvatihnus, kuna ta rahulikult tähendas:

«Nooja, eks tal ole nüüd oma talla all ja oma pea peal; kes meist, kullake, sedasama ei tahaks.»

Noorikule näis aga järgnevalt, nagu hakkaks Tõnu linnateelt kulmukortsudes vahel midagi kaasa tooma, mida seal seni ei olnud. See sagenes teisel äriaastal. Mari ei saanud ettekujutusest valla, et seesmisel Tõnul vabadikud majas on. Need kitsendasid nähtavasti lahedust ja panid ta tusklema. Naisele ta neist ei viiksatanud, kaude tulid aga esile. Tema, kes muidu toriseja ei olnud, torises nüüd tihti või ja piima kallal, neile vigu otsides ja neid vigu enam-vähem naise pügalpuule lõigates. Nähtava põhjusega sattus ta vahel ärevusse, ja põhjustest tundus Marile veider see olevat, kui Tõnu teda nägi rõõmsana.

«Mis sina seal siis kigaldad?»

«Ah, niisama.»

«Kade jälle reakima?»

«Noh, naeran vanameest» — Mari vaatas kõõrdi koorekirnu. «Kurdab ja kurdab, et põues sügeleb, kipitab, ega hullu tea, mis! Küsin näha — võtab põue lahti ja näitab — puutäi! Üsna lilla ja pronnakas teine juba. — — Oodake, ma kisun ära. — — Kus t e m a! Mõlema käega vasta: Ei, ei, jumala pärast, ei — ma sõidan linna tohtri juurde! — — Ja sõidab» — Mari kõverdus ja pühkis põske — «ja sõidabki teine pää linna to h t r i juurde!»

Aga naerja tõsines ja vaikis kähku, kui ta imestav pilk mehe nägu riivas. See oli tõmmuks imbunud rähmaste karvade all, veidralt kerkinud ja lõualuudest laienenud, ning silmad ei olnud enam rusked, vaid huumpunased.

Tõnu seisis üürike aega sõna lausumata, siis tikkus tal kurgust lühike, poolvilistav ägatus, millele järgnev sõna lämbus. Ta viskas lusika, millega pütti oli koorinud, põrandale ja vehkis uksest.

Nende vahekorda hakkas senise asemele midagi muud, midagi enamat tükkima. Noorikust ei loobunud tunne, et teda salaja valvel hoiti, et teda piirati, et tema sisse püüti. Ja see ei olnud mitte iga kord ustav varitseja, keda ta Tõnu vaate näol enda küljest tabas, ei, selles kirkas vahel midagi, mis sundis mõtte seisatama.

Prillup istus ühel septembriõhtul juba vankris vaatide vahel ja Jaska käänas aisu aiasambast tee poole, kui korraga üle värava tagasi kostis: «Mari, tule veel natuke siia!»

«Unustasid kedagi?»

«Ei — sõnake reakida — — tprrr!»

Noorik ei selitanud pimedas tema nägu, haistis ainult tema suust käivat viinalõhna — Prillup, kes jõukamal põlvel viina kodus pidas, oli õhtulauas söögialust võtnud — ja märkas tema häälevärvist, et ta seestpidi mitte päris tüün ei olnud.

«Mis siis?» Mari toetas jalga rummule.

Tõnu viivitas, nagu ootaks tuulepuhangu möödaminekut, siis järsku tundis Mari tema kõva kätt enda pealael.

«Ehk pead jälle minema — — ära mine — — ää seekord minel!»

Ses sõnas kumisesid keeld ja palve ja nende vahet täitis lootmatus. Ning enne kui naine taipas kosta, pingutati ohje, tõsteti piitsa, ja vanker veeres röpaka käändega aia äärest teele. Natuke kaugemalt kuuldus nagu köhatuse, nagu vägine läkastus läbi pimeduse, siis kõrises ainult vanker ja raudkivi lõi ratta all tuld.

Mari kuulas kõrinale tükk aega järele, käsi kuklaaugus räti all, teine kergelt puusal. Siis aga tuli talle äkki midagi muud meelde. Ta kahmas kõrtsiku parema kintsu kohalt pihku, et teda tõsta, ning jäljendas nüüd korda kolm üht linnas nähtud kõrgete kontsadega prouat, kuidas see ebelalt üle porise uulitsarentsli astub. Rentsliks oli Marile valgusevõõt, mille kambriaknal põlev lamp õue ja värava taha heitis.

Viimaks läks ta vilistades tarre, ja kui õhtused talitused toi-

mes, magas pika öö maha. Pikk oli Mari öö ikka, kui Tõnu linnateel viibis, sest õhtust ja hommikust sai lisa. Ja kui ta seda vahel raiskas, siis tahtes ja mitte pidades. —

Nädalapäevad hiljem olid Kremeri-härral Sörgverest külalised: kõik kolm «pingviini» vend Adalberdiga. Nad tulid nagu kunagi ainult paariks tunniks — hall kutsarirauk ei võtnud hobuseidki sarabani eest — ja veetsid aja enamasti väljaspool Ulrichi poissmehekorterit, ühisel luitel, mis mõisa ligemast ja kaugemast ümbrusest karjamõisani ulatus. Mäeküla inimesed, kes oma krundis nii harva muid härraseid nägid, liiati sääraseid laias ja kahisevas riides, tõstsid kõikjal päid ja jäid neile järele piidlema. «Neid sünnib õite voadata,» ütlesid mõned, kuid seletamata jättes, mispärast siis, ning kellel neist oli tere-tada, see tegi seda naeratuseni ulatuva lõbusa lahkusega.

Sörgvere Kremeril ep olnud Mäeküla vennaga vähematki välist sarnasust. Pikk, kõhn, kuiv, lubivalge kikkhabemega ja suurte mustavate lohkudega põskedes, tuletas ta meelde mõnd Napoleoni vana ohvitseri peale tagasitulekut Moskvast ning teisesenes nii Ulrichist kui õdedest veel oma liigutuste rütmika apsakusega, iseäranis mis kõnnakusse puutus. Hoolimata lühikestest tippivatest sammudest, mida Adalbert von Kremer oma kõrgete koibadega võttis, jõudis ta taktikindlalt õõtsuvast seltskonnast ühtelugu tüki teed ette ning pidi siis, et jälle ühes minna, iga kord tagasi tulema. Tavaliselt märkas ta oma ettejõudmist alles siis, kui talle midagi pähe torkas öelda, ja et see enne teistega ühinemist mitte meelest ei läheks, siis hoidis ta käe pikalt ja kõrgelt seltskonna poole sirgu, kuni sõna võis võtta. See järjest korduv jooks frondist välja ja fronti tagasi sai sellest veel joone iseloomulisust juurde, et Mylord, Adalberdi-härra truu hurt, kelle pikk terav nina peremehe kannult naljalt kunagi ei lahkunud, nagu vari kõik need minekud ja tulekud kaasa tegi.

Karjatamiseni sarnased aga olid kolm õde üksteisega, vähemalt veidi eemalt vaadatult, nii et mõned lahkjooned nende

silmnägudes arvesse ei tulnud. Need väheldased mustjad pead küündivate nokkninadega, need peene kaela ja kitsaste õlgadega algavad ning allapoole järjest laienevad ja tüsenevad kottkehad ja lõppeks need lühikesed, veidi mannetult liikuvad käsivarred selle pehme ihulise ohtruse küljes õigustasid muidu aga kaunisti nõökavat nimetust, millega vend Henrich kord üle-meelikul tujul õekesi oli ristinud, kuna tõepoolest küsitavaks jäi, kas laevamees Jäämerel, kui ta neid pingviinidekarja hulgas lumisel neemel oleks näinud, nende sümpaatsete püstlindude ja Särgrave preilide vahel oleks vahet leidnud.

Mida enam daamidil kehalik liikuvus puudus — selle poolest seisid nad Ulrichist vennale ligidal —, seda vilajamat valalisust ilmutasid nad kõnes. Nad jutlesid — enamasti kolmekesi isekeskis — küll teatava jaheda mõõdukusega toonis ja isegi tempos, kuid selle eest vahet pidamata ja — mis omapärasem — ilma et üks ühe ja teine teise sõnu oleks tähele pannud, ilma et üks teist ja teine kolmat oma lauset lõpetada oleks lasknud. Kuidas nad üksteist mõistsid, jäi saladuseks kõigile, ka kolmele vennale, aga nad mõistsid üksteist, sest muidu poleks mõni mõttevahetus neid vaenulikule kokkupõrkele viinud. Vend Adalberdi sirgu-aetud käsi pidi sagedasti kaua õhus püsima, enne kui tarvilik rahuhetk saabus, ja vahel oli tal meelespeetav ütlus siis juba ununenud. Paremini läks Ulrichil, kes ennast oma stentorihäälega oskas aidata.

Karjamõisast kaudseil radadel tagasi jõudes oli väike seltskond rohuaia trööstitus räämas pisut ümber kolanud ja lükkis nüüd mulgust läbi, mis viis pesuköögi kõrvalt kaevule ning edasi sellele paiguti lautade ja eluhoonete vahele jäetud avarale muruplatsile, mida karjataraks tarvitati. Kari oli joodetud, lõunane lüps parajasti käimas, Kuru perenaine vedas käsivankriga pesuköögist puhtaid pütte. Vedu ei olnud mitte just kerge, sest maa oli kaevu poole kallak ning mingil põhjusel — koolis küll veel ei käidud — puudusid väikesed tagantlukkajad.

«Hedaa, noorik, oota, ma aitan sind!» hüüdis Särgrave

härri ja hoidis käe sirgu, kuni ta koormale ligi oli saanud. Tema toekal tõukel väntas vanker mäele, ja nooriku harvade hammaste vahelt kuuldus viisakas «Olge meheks, ärra!».

Naerdi ümberkaudu, preilidki naersid ja Ulrich von Kremer tatsutas käsi kokku, kuna ta kihvad üles ja alla liikusid. Tal oli rohkesti puna põsis, mis teda noorendas.

«Kuule, Ulrich» — Adalbert lähenes tõstetud käega — «kas sa tänavu jälle nii kauaks Mäekülasse tahad jääda kui mullu sügisel?»

«Võib küll olla — ahjud on mul korras —»

«See on imelik. Sa hakkad Särgverest üsna võõrduma. Linnas oled ka enam kui muidu.»

«Vajadused — kohused —» mõmises Ulrich, aga Adalbert ei kuulnud seda enam, sest ta kõpsis oma kerepatel karkudel ühe lehma juurde, kes tema tähelepanu oli äratanud. Ja kui ta seda oli silmitsenud, tõttas ta uut uudu kuulutaval käel juba õdede poole, kes Reemeti-emandaga toobri ääres teretavaid sõnu vahetasid.

«See mustakirju seal — tulge vaadake — see on üks peenemaist Ulrichi karjas!»

Preilid järgnesid temale, ka Ulrich lähenes, ja nüüd algas kirjaku ümber pikem kriitiline diskussioon, mille piirkonda kord-korralt teisigi lehma tõmmati. Daamide arvamised läksid lahku, nende argumendid aga sulasid ühte. Ja lehmad peatusid mäletsemises, et võõraid arvustajaid omaltki poolt hinnates vaatele võtta.

Nüüd oli aga karja peaks noor angleri sõnn, ja see näis külaliste juurest midagi leidvat, mis talle ei meeldinud. Ta põrnitas neid eemalt vahtida, puhkis paar korda, sähvas sabaga ning tõukas pead maha vajutades esimese hoiatava mölina välja.

Ent teda ei pandud mikski. Kodustele oli ta mittetigeda pullina tuntud ja väliste meeled püsisid elavas jutus. Punast neil küljes ei olnud, mitte linti ega lillegi kübaratel.

Aga punu meelepaha kasvas. Ta kaapis, tammus, tiirutas ümber lehmade ja nihkus nõnda vaidlevale seltskonnale ligemale. Salalik ta ei olnud, vaid andis veel kord märku, pealegi mölinaga, mis juba mõirgamine oli. Kuid nähes, et teda tõsiselt ei võeta, otsustas ta tõtt näidata.

Pilguke aega seisis ta üsna vagusi, suu ja sõõrmed tilkusid, silmaveered löid punama, mööda selga ja sabaroogu jooksis võbin; siis aga viskas sarved ette, kiitsas ja rabas. Keegi härrastest kerkis maapinnast lahti ja tuikus tagaspidi. Veel kord tahtis loom tõugata ja tõsta, ent hüppe pealt tabas teda raske löök toobripuuga kuklasse. Ta peatus, norskas ja pöördus siis uue vastase poole, kuid juba käis teine hoop talle pähe, ja nüüd arvas ta paremaks taganeda; tumedalt mõrisedes, kaks verejoakest nina peal, puges härg kaugemale karja hulka.

Alles nüüd puhkes karjatus hulgast suudest, ja alles nüüd nähti, et see, kelle pull sakste seast huupi sarvile oli võtnud, oli Mäeküla peremees ise. Ulrich von Kremer, nägu vahakarva, huuled sinised, lamas seliti murul ja ütles omastele, kes esimesena tema ümber kummardusid, emakeele asemel eesti keeli: «Aidake mind tuppa!»

«Ulrich, sa oled haavatud!» kisendasid kolm preilit ühest suust, kõigil käed ristas, kuna vend Adalbert nõutult nende kõigi ümber ringi tammus ja ikka peale kordas: «*Ist es denn möglich! Ist es denn möglich!*» Tema kannul oli süüalandlikult jälle valge hurt, kes seni, oma lihalikule nõrkusele alla andes, oli lauda väravas emase karjakoeraga sõprust sobitanud.

«Saatke tohtri järele!» palus haavatu nüüd saksa keeli, kuna ta omal jõul istukile tõusis; kui ta pahema kubeme vastu surutud kää tagasi tõmbas, olid sõrmed väheke verised; ta jäi neid pärani silmil tunnistama.

Juba tahtsid valitseja-emand ja Kuru noorik — viimane viskas toobripuu praegu maha — hädalise ümbert kinni asuda, kui vend Adalbert niikaugele toibus, et emanda asemele märkas astuda; talli eest paigale tõtanud kutsaritest vabastas noorem,

Mäeküla oma, piimamehe naise ülesandest. Mõlema toel vankus Ulrich von Kremer kodu poole, pilk ikka veel klaasiselt veriste näppude küljes kinni. Neile järgnesid preilid sõnatus ahastuses, kramplikult üksteist käsipidi hoides, suud kõigil imelikult ühteviisi pisut lahti, ning lõppeks Reemeti-emand, kes toas abiks tahtis olla, kuna ta neitsi Fillemiine külma vere kohta mitte küllalt julge ei olnud; näpus oli tal õndunud härra maast võetud müts.

Kui Kuru perenaine oma vankrikese poole tagasi pöördus — see oli sedakorda pesusse viidavate püttidega koormatud —, seisis ta äkitselt Prillupiga vastamisi, kes lähedaloleva jääkeldri eeskoja varjust välja astus.

Tõnul oli põlev silm, ta põsekarvades vingerdasid värinad ja noorikule kargas sooja märga näkku, kui ta poolsosinal hammaste vahelt litsus:

«Mis paha see loom sinule tegi! Mis sinu asja oli teda lüüa!»

«Kuda — — mis — —?»

Tõnu piidles lüpsiliste poole, kes veel õnnetuspaigal ringi seisis ja sündmust ärevalt arutasid, nagu tahaks ta seletusi juurde lisada, milleks ta naisele veidike ligemalegi nõksus. Kuid järsku lõi ta käega, mis kõvasti rusikas oli, ning minekule käänates kiristas ainult: «Kasi alla oma püttidega, lirva!» Siis pani piimakambri poole, teravate õlgadega, pea nagu pugevil, tagasi vaatamata.

Mari vahtis talle üürikeseks järele ja parem käsi tegi nina all hariliku kebja äigekeeru, enne kui tiisli maast võttis.

Poolal õuel vehkis härrastemajast tulev Peeter nooriku teest põiki üle, talliukse poole. «Linna tohtri järele!» paiskas ta kätt visates. See aeglane poiss oli naljakas, kui ta püüdis väle olla, ja Mari naeratas. Ta nägi teda talli ees komistavat ja naeratas jälle.

Uue koormaga tagasi tulles leidis noorik, et lüpsjad taas ametisse olid asunud, ehk küll Reemeti-emandat veel näha ei

olnud, kuna mõlemad kutsarid talli ees kohmakal rutul hobuseid kaleska ette rakendasid. Ja piimakambris küttis Tõnu hagu-dega ahju, mida piimade hapnemine nõudis, sest ilm oli vilu, kuigi päike siniselgest taevast paistis.

Nad ei rääkinud teineteisega, kumbki tegi oma tööd, kuni piimatoober tuli.

«Peaksid neilt hea kingi saama, noorik,» naljatas emand. «Ilma sinuta oleks sõnn vist kõiki puistand, ja mine tea, mis preilidest järele oleks jäänd.»

«Kudas aavaga?» küsis Mari.

«Ei vist tapa ega tee sandiks ka,» arvas küsitud kergelt, «aga vaese pulli päevad on loetud! Vaevalt oli sängis ja aav sidemes, kui käsutas: Et mu silmad seda ärga enam ei näe! Saatke ta linna vorstitegija kätte!»

Prillup oli riulisamba küljes rippuva tahvli võtnud ja näis seda täitvaid nurgelisi ja kühmilisi arvusid uurivat. Viimastele olid küll jooned ette tõmmatud, aga neist nad ei hoolinud, vaid ronisid kord üle, kord alla. Siis ütles emand nüüdse toobi-arvu ja Tõnu kirjutas selle paela otsas kõlkuva krihvliga üles, seekord juhtumisi joone peale, kuigi arv ise sai senistest märksa õnnetum, iseäranis aga neist, mis vahel sekka noorikult pärit. Jaani aegu oli emand piimamehe arvepidamist toimetanud.

Vaikides tühjendas abielupaar seepeale toobri, ja kuna Mari koju läks — täna ei olnud võid teha —, jäi Prillup edasi ahju eest hoolitsema. Ta tõi korviga turvast hagudele appi ja käis aeg ajalt tagatoas tillukest soojaklaasi vaatamas, mis tahvli kõrvale teise lauditoe külge oli kinnitatud. Aplamisi seisatas ta ses kambris pikemalt, jalutas pilku piki pütiridu, vahtis siia sisse ja sinna sisse, kobas üht ja kobas teist pütti nihutada. Kord äkki vajutas käe otsmikule, sulges silmad ja kaldus riiu-litest taganema, nagu oleks ving talle pähe hakanud. Ta taga-nes välise seinani, najatudes seljaga selle vastu, ja kui ta nüüd silmad avas, siis oli neil hirmunult küsiv vaade, ja Tõnu mõle-mad käed sirgusid tõrjumisi laudite poole. —

Nad nägid päeva vältel teineteist söögilauas kaks korda — mõlema töö tingis lahutuse —, ent nüüdki ei leitud sõna jutlemiseks. Ja nõnda läksid ka õhtul süngi. Kuid öösel ärkas noorik oma kottunest, sest tal oli tunne, nagu rõhuks laest langenud tala talle niude peale. See aga oli Tõnu käsivars. Ja Mari jättis ta paigale.

Hommikul oli Prillupil nagu, nagu poleks ta kogu öö silma kinni saanud. —

Kaevatud saks, kes tohtrilt kõige tõekusega oli küsinud, kas ta veel elama jäävat, tohiti juba teisel päeval ära Särgveresse viia, et öed teda põetaksid, ja enne kolme nädalat oli mees jälle täiel tervisel.

Mäekülasse tulles tõi Kremeri-härra endale tugeva inglise dogi kaasa, kes teda tarbe korral vist uue sõnni vastu kaitsma pidi — muidu ei olnud ta koertesõber — ja kellele hea soe kong telliti. Kuru perenaise jaoks aga leidis tõllakastis villane kleidiriie, preilide isiklik ost, mitte liiga odav, ning Reemeti-emandale, kes kingituse nii õieti oli ette kuulutanud, sai ülesandeks see noorikule kätte anda, ilma et oleks selgunud, miks vanahärra seda kontoris ise ei tihanud teha.

Ja nüüd maitstes Ulrich von Kremer oma üksikus sootaguses Mäekülas, kus ta pooltki enam endist igavust ei kannatanud, kuiva ja kaunist sügist edasi, mis viluvihmasele suvele oli järgnenud. Ta jäi ka vahvalt püsima, kui viimaks tormid, sajud ja külmad tulid, kui mäel ja orus suur suremine algas, kui üle soo koikarva lina tõmmati ja metsa seljast viimne hilp kirevat särki maha varises. Midagi tundeärrast, haletispehmet ei olnud tänavuses suremises, kõik suri tuseduses, arukal teadvusel, et paratamatus seaduse voliga temast üle käib. Ja oli viimaks kustunud ning mustunud sügisvärvide selge ja sügav paistvus, lahunud sügislõhnade karske-karge vürts ja kõrge taevas tumehalli hüübena äkki madalale laskunud, siis heideti hauale üle öö valge kääbas peale, kumendav veel taevasest puhtusest, ning härrastemaja kahest lõunapoolsest korstnast nähti sinakaid keeli

nilpavat, mis tunnistas, et vanasaks nüüdki veel paika peab. Sellest aga järgnes omakorda, et ahjud Ulrich von Kremeri *tusculum*'is tõesti korras olid.

Kuna Kremer oma elu toonasest õnnetusest saadik hinnas veelgi tundis tõusnud olevat, mille eest ta kõige kõrgemale kaitsjale seega püüdis tänulik olla, et ta õhtuti tema sõna jälle järjekamalt hakkas kätte võtma, oleks ta oma põlve kohta nüüd üsna soovideta olnud, kui mitte piimamees Prillup ta hingesse mureseemet ei oleks poetanud.

See inimene lõi kahtlemata teisenema oma vahekorras temaga. Midagi hämarat hakkas nende vahele pugema. Õhk, mida nad vastamisi seistes hingasid, oli karmune. Kuidas ta kuude esimesel — mui lu nad jutujärjeni naljalt kokku ei puutunud — kontorisse astudes oma sabatu «tere» kohmas, kuidas ta piimarahalauale torķas, kuidas ta laua otsas seisis, kuidas ta rusked silmad karvade seest vilkusid, kuidas ta välja minnes ukse kinni tõukas — kõiges selles peitus midagi, mis Kremerile kujutluse tõi, nagu äigaks külmhigine nähtamatu käsi tema lagedast pealaest vaenuotsivalt üle.

Mis see küll oli — — nüüd tagajärel veel, teisel aastal, kuna mullu kõik ilusti jones ja korras näis?

Kas tal ei olnud piimad paraja, enam kui paraja hinnaga käes? Kas talt oli võlga taga nõutud, millest ta seni ainult kaksikümmend viis rublakest oli tasunud? Või oli talt — mis Jaani nii väga pahandas — piimarahalaua ette küsitud? Ei, Kremer oli oma majapidamist pangalaenu ja mõne talu müügiga sedavõrd saanud tervendada, et ta piimarentniku ühest kui teisest küljest võis rahule jätta. Ja kuuendiku rent oli endine, ja endine tänapäevani ka vasikate hind, ehk küll maa- ja lihahinnad alatasa tõusid. Ning naine — süütute kingituste näol sai seegi üht ja teist.

Mis tal siis oli — — mis tal siis viga oli?

Nojaa — võiks ehk mõelda, et — — Aga nüüd tagajärel veel!

Mariga nad temast ei kõnelnud, selle kohta maksis tumm kokkuleppe nende vahel, ja nõnda võttis Ulrich nõuks Tõnule endale kord külge tiksata. Et selgust saada, et vabaneda tülkast umbusetundest südameaugus.

Ta tegi seda viimaks detsembri esimesel. Prillupi pikk, kitsas selg pöördus juba laua poole, ta teine verele hõõrutud kõrv tuli tagant nähtavale, käsi mütsiga tõusis —

«Oota veel, Tõnu!»

Pöörak tagasi vältas. Ainult silmad tursunud laugude alt küsisid. Kremer istus roodakil lauas, ta kihvad liikusid naljakarva lahkust varudes.

«Ma tahtsin juba ammu küsida: sa tuled ikke nii hapu näoga, tood mul toa tuska täis, — kas sul ehk piimadest enam meehead ei ole?»

Mees jäi talle pähe vahtima, aga silmaga, mis vist ei näinud. Ja suu vaikis, käed rippusid maha.

«Minu arust ei peaks sul kedagi kahetseda olema, sa võiksid enesega üsna rahul olla, iga teine mees sinu asemel oleks niisama teind.»

Prillup vaikis edasi, vaade ja kõik liikmed tihkest rahust paigal hoitud.

Kremer ootas; ta käsi mängis pliiatsiga, silmad uitasid Tõnu pihtkasuka hõlmadel. «Võiksid ikke ära öelda — oleme jo ead mehed teineteisega —»

«Ma olin siga,» ütles Prillup viimaks.

«Soo — või siiski —?» Kremeri lõug kerkis nõksti. «Kuda siis — mispoolest siis — —?»

«Ma olin suur siga,» kinnitas teine rängema rõhuga ja oli jällegi lõpul.

Kremeri pilk vilksus talle nüüd silma, ja nagu oleks see sealt mingi vastuse leidnud, tõusis ta matsakas kogu hoobamisi toolilt. Esiti käsi aeglaselt hõõrudes, siis neid vaheliti ristluule pannes astus vanahärra õõtsuva tiiru üle põranda, kuni ta, poolküljeti Tõnu poole, tooli taha jälle seisma jäi.

«Ma ei tea küll õieti, mis see on, ja kui sa just öelda ei taha — jäägu peale, aga vaata, armas Prillup, eks igal asjal ja igal kaubal siin kaduvas maailmas ole oma plekk küljes. Kus rõemu, seal kurbust — tead isegi. Ma võin sulle aga kurbuse vasta ead abi juhatada, tõesti ead abi, see on mul omal katsutud. Vaata, Tõnu: kui mina midagi pahasti olen teind — seda juhtub vahel ka, ega minagi kõige targem ole — või kui ma otsekohe paha olen teind — ka seda tuleb ette, ega sakski ingel ole — —, siis ma võtan piibliraamatu ja loen sealt seest nii kaua, kui ma sõnad kätte saan, mis on otsekohe minule öeldud, mis minu asja peale passivad, nagu see saterkuub mulle selga passib. Ja kui ma siis olen lugend, ja veel kord lugend, ja kolmat kord lugend, siis on kõik äda ära pühitud nagu tolm poleeritud laua pealt. — — Aga sa pead lugema, mis sinule on öeldud, — kas mõistad, Tõnu? — mis otsekohe sinule on öeldud!»

Piimamehe kasukas oli kõne vältel korra kobisenud, ilma et oleks märgata olnud, mäherduse liigutuse tõttu. Mees ise seisis tummalt, silmad põrandal. Nüüd pööras ta mugivat suud paremale ja pahemale poole, nagu tahaks sülitada, jättis selle aga tegemata.

Kremer andis talle rohkesti aega kostmiseks, kuna ta rinuti toolitoele najatus ja ennast mõtlikult tasakesi õõtsutles. Aga kui teine siiski sõna ei võtnud, tõstis ta järsku nagu ärkamisi pead ja pillas mõminal küsida:

«Kudas ta sulle siis tagajärel nii kalliks läks?»

«Ei tea —» algas Prillup, jättis aga katki ja pigistas silmad äkitselt kokku; mõlema lau alt jooksis sirinal nagu elavhõbedat põsekarvadesse. Siis pöördus veidi räpakalt ja läks.

Maha jäi temast pilveke nikotiini ja kasuka lõhna.

KOLMETEISTKÜMNES PEATÜKK

Tõnu Prillupile kui kaupmehele tükkis algusest peale tunne ligi, nagu oleksid ostjad temale vähem soovlikud kui ta võistlejaile ametivendadest. Kahevahele jäi ta ainult selle kohta, kas lähtus võim, mis neid tema reest-vankrist mööda paremale või pahemale poole juhtis, tema kaubast või tema isikust. Et aga Prillup oma võile ja piimale süüd ei teadnud, tehes kõik, mis mõistis, et nad teiste omadega üheheadused oleksid, ja et ta kauplejana viisakuse ja krapsuse poolest teistest ülegi arvas käivat, siis seisis mees nõutuna täieliku mõistatuse ees. Väga sagedasti pidi ta viimase hapupiimamehena turult lahkuma ja müüki mitte harva uulitsail jätkama — ikka veel, teisel äriaastal. Kordus ju see, mida ta turul tähele pani, ka tema vahekorras jällemüüjatega: neid põikas paremale ja pahemale poole, teadmata mispärast; püsijate seas aga leidis võlgutahtjaid ja võlgujääjaid, kellest Tõnu ise pidi taganema.

Kas haises kaup või kaupmees?

Või haisesid mõlemad?

Ja mis hais see oli?

Tõnu hoidis vaadid, võikasti ja vitsikud krannid, nooriku kätele mitte armu andes; ta piiras korrapäraselt habet, nõudis valget kaelarätti ja hommikuti kõrtsist edasi minnes nühhkis silmad ilusti puhtaks; kutsuyalt naeratav nägu oli tal kaukas valmis — lipsti pistis ette, kui vanker oli paigale aetud, samuti siis, kui ta kauba poodnikule puhtani ära andis. Aga mis see kõik piisas selle nagu õhust immitseva vaenuliku olluse

vastu, mis kohe tema ümber hõljus, kui rattad kauba all linnatänava prügistist tõukasid, kui turul esimesed inimesed piima-meeste patarei ette korjusid. Teiste äri süstis, temal ainult kuletas.

Nähtus sundis teda ostjaid silma ja kõrva võtma, ilma et see teda telgi taha oleks viinud. Oli neid, kes pilgu talle näkku löid, muhatasid ja mööda läksid; oli neid, kes seda tegid tõsise ning ähmase näopeeglika, ja oli neid, kes talt korra või mõne korra ostsid ja alles siis kõrvale kaldusid. Lühidalt: oli neid, kellele tema ise, ja oli neid, kellele tema kaup nähtavasti ei maitsenud. Ja mõlemad olid rõhuvas enamusel nende kohta, kes pikemat aega jälle tulid, rahul olles kauba ja kaupmehega. Ning nõnda kauples Mäeküla enamal määral kui vist ükski teine nendega, kes meest ega kaupa ei valinud ja ainult korra ostsid. Vähe aga oli seda, mis ta kõrv arvustavaid sõnu sai koguda: või ja piima kohta kukkus ehk veelgi, mehe kohta mitte midagi. Tõnule jäi aina mõrult mõistatada, millega võistlejad paremal ja pahemal käel, kellest ta end kräbeduses ja alandlikus viisakuses kaugelt ees teadis olevat, tema muidu varju jätsid. Ta mõistatas, aga ei mõistnud: ei siit ega sealt olnud nad temast paremad. Otse nii kui kaubaga. Juhtus ju kõigile, et mõni tegu võid ja mõni laar piima äpardus, ent kui seda tagajärel karistati, siis karistati teda ja mitte neid teisi. Miks ja kust see vahe? Mäherdune kuri kiusas teda taga?

Et aga Prillup selle jälile ei saanud, seda vähem, et tal enda teada otsekoheseid vihamehi ei olnud, siis rajas ta lepitava vastuvõitluse — see paistis talle paratamatu vajadusena — võimalikult laialdasele alusele. Umbse tunde painel, et kogu maailm on temale vastu, püüdis ta kõigile, kes temaga lähemalt kokku puutusid, sõbraliku suu kõrval ka lahtist kätt näidata — niihästi teel kui kodus. Ametivennad, poodnikud, lihunikud, kõrtsipapad, tuttavad teekäijad — nad kõik said Prillupi viinast-õllest suud pühkida, ja kes kodustest Kurule

sisse astus — kutsel või mitte —, lahkus täidetud kõhu ja kastetud kurguga. Tapaloomadele linnast vastusõitvad lihunikud lõbustasid ooteaega kõrtsides sageli kaardimänguga raha peale. Et neile päri olla, laskis «ladna Mäeküla» ennast tih-tigi kilda kiskuda ja tõusis kaunis harva võitjana lauast. Tõnu ei unustanud ka Sutsu eite. Sõites taliteed Tapu kaudu üle jõe ja soo ning teades, et Triinu suu va kibeda kohta pooltki sarvest ei ole, pistis ta saunauksest enam kui üks kord viisaka sinikaela sisse. Tasuks pühendati temale paaril puhul püül-peent valget pulbrikest, mis salapärane lõhnalt ja maigult, tulus pilgu ja sõna vastu, et ta sellest võile ja piimale vahel sekka siputaks.

Kuid veel midagi lepitatavat ja halvatavat tuli juurde.

Saladus imbus läbi.

Ei teadnud Tõnu ega Mari, millest see alguse võttis. Tõusis kui vina, nägematu ja tabamatu. Eeskätt teadagi kodupaigas.

Aina aegamööda hakkas Prillup märku saama, undamisi, tibahaaval, raas-raasult — nende silmateradest ja suusoppi-dest, sellest, mis seal sädemena hüppas ja kiirena välgatas, mis kurrutas kõneleja huult ja niverdas naerja häält — ammu enne, kui kukkus pöidavaid ning võrdavaid sõnu.

Küsis Tõnu naise käest, kas vahest temalegi haista on antud, siis sügas Mari näpp räti all kukalt ja silm vahtis mõttekõõrdi leemepatta, kuni suu viimati virgus ja haigutavalt kostis, et «oi-jäh, miks mitte, eks seda old ette arvata, inimesel jo ihu hinge ümber», ning see oli rahu, millest teine oleks võinud õppust võtta.

Prillup tahtiski, kuid ei saanud. Seesmine tugi puudus. Ta püüdis jaanilikult pead vändata, unustas selle aga ikka jälle ning laskis end norutamisigi näha. Ta katsus neile vahvalt näkku vahtida, naerdes, tänitades, kelkides, aga sellest sai midagi magedat ja selga mööda jooksis närvetades pinnuline kibin. Ja nõnda pidi ta neid kostitama ja sõnaga silima ja pahanduste eest hoidma, et nad liiale ei läheks, et nad tema

vahvust nii ülejõuliselt alati välja ei kutsuks. Sest seda läks talle palju tarvis, kui veel linnatee ja kirikuplats haisu alla sattusid, milleks imevähe aega kulus, nagu oleks jumala tuuleke ise kandjaks olnud.

Pisteti kotti, mis muidu saadi, rasvase meelega koguni, ja Kuru sai kohaks, kuhu hulganigi kokku käidi, ehk küll noorus kui lõbulkäijate peaollus majas vastavat vallalist noorust eest ei leidnud. Sest pererahva saladus — see ei teinud peavalu kellelegi. See oli ainult asi, mis lustakat mahti andis torkivaks kõhistamiseks tagaselja. Ja eakamate külaliste seas leidis kahtlemata naisi ja naisemehi, kes põue peidus Mari ja Tõnuga oleksid vahetanud. Kuru rahva käsi käis ju silmsi hästi. Oleks võinud vähemgi hästi käia.

Võidi ju teisitiigi mõelda, ja Tõnu märkas, et seda ka tehti, aga niikaua kui Kuru rahvaga sõbralikult liigiti, oli Tõnu meelest midagi parandatud, midagi võidetud, ja ta süda tundis kergendust, kui nad jälle tulid, kui nad rõõmsalt tulid, kui nad pilli ja lauluga tulid.

Tema kõrvade ümbert aga hakkas hõbenema — korraga, sama talve jooksul. Ja kätes lõi kiimeldama, silmaäärtes kõpitsema ning enne nii aeglased liigutused omandasid ikka enam ebamäärast kipukat järskust. Mari tabas teda vahel rahalugemiselt maksupäevade eel; siis värisesid ta näpud, siblisid riidakesed laual ikka uuesti segi ning kokkuarvamine ei jõudnud ega jõudnud joonde.

Oma äri käigust ta naisele suuremat ei seletanud, Mari tihe isepäinisuus aitas ta sellest kergesti üle; muidu aga, eriti viinasunud meelel, kandis ta nooriku ees püüdlilikult rahuldatus lootuste nägu, kuigi suu korraks kaude väärdus. Ta oli nigris hoolt kandma, et majas ning naisel ja lastel midagi ei puuduks, mis seal ning neil pereisa ainelist jõudu mööda pidi olema.

Linnateelt hakkas Prillup sagedamini sooja pead tooma. Sel olekul võis ta vaikselt lallavast lõbutujust, mis talle endisest

omane, äkki äärmusse vibada, väga tühisel või päris puuduval põhjusel. Siis tülitsetes ja kiusles ta naisega ning sattus vahel piirile, kus juba sõna asemele tegu tükkis. Säärast sündiski kord talve lõpupoolel. Ta oli pimedikuks koju jõudnud, ilma et seda kambris tähele pandi, ja hea tuju kaasa toonud, sest ukse vahelt kukkus äkki suuri koitpunaseid apelsine ükshaaval sisse veerema, Anni ja Juku rõõmsaks üllatuseks, kes hõõguvaile keradele kariksilmil ja tummalt tükk aega järele vahtisid, enne kui neid kilgates taipasid korjama ja jooksult püüdma hakata. Helde pilduja tuli alles siis nähtavale, kui viimane kera tosinast üle põranda oli võrisenud ja Marile kuldpaelaga mähitud pikk narmassabaline kompvek vastu rinda lendas, selle võlvile püsima jäädes.

Noorik seisis pidupäevases riides, kotikmüts juba peas, minekuärevusest kerge puna põsil, oma nooruse priskuses lambi valgusel. Talle oli tuju tulnud õhtuse rongiga linna sõita; raudteejaama — Mädakaela kaudu versta neli — mõtles ta jala minna. Prillup oleks võinud mõni minut hiljem tulla, ütles vari, mis nooriku näost üle vilgatas, kui esimene apelsin kambri sisse veeres.

Tõnu aga nägi ja mõistis kohe. Ta jäi ukse ette seisma, midagi kukkus tal kompsti käest, karvase suu ümbert kustus muie ja põlved nõtkusid. Korraga karjatas teine laps, kes talle terasemalt silmi vaatas. Veel peatus vihast keeletu, küünarnukid liikusid nagu tuge otsides, siis sööstis ta naise kallale, kähisev kugin kurgus: «Hilbud maha!»

Ta tuikus aga sedamaid tagasi, sest tugev rusikahoop käis talle näkku.

«Sina narts! Sina narts!» kisendas Mari kõigest jõust. Nõnda nähti teda esimest korda. Ta kogu oli nagu suurenenud taltsumata rammu paisul, ta vabisev ülakeha seisis kiimleva hüppel ning lubivalgeks kalestunud näos välkusid igemeteni paljastatud harvad hambad, põlesid püüdnud kuivad silmad.

Alles üürike hiljem kahmas Anni tema põlvede ümbert kinni, kuna Juku isale hõlma asus. Mõlemad ulgusid kirjeldamatus ehmatuses.

«Koju jääd!» kugistas Tõnu, kelle mokad silmsi tursusid.

«Lepingut täidan!» paiskas Mari imelikult lajatava häälega talle vastu.

Seal tõstis Prillup käe suu peale, nagu saaks valu talle alles nüüd tuntavaks, ja hakkas vaarudes taganema, nagu saaks vastase kõvadus talle alles nüüd teatavaks. Ja kuna ta mannetuna kuhugi istmele vajus, mõlema käega põski varjates, hages noorik kindla võttega oma pealisriide ja pearäti voodi pealt, tõmbas selga, pani pähe ja läks. Lapsed, kes temale õue järele jooksid, tulid nuuksudes tagasi.

Prillup istus üsna vagusi mõtte otsas: ta lõi mind — ta hakkas mulle väevõimul vastu! Mitte viha, ei mõruduski, üksnes võõralt ning halvavalt muljuv vaev tuikas ses teadvuses. Viinavingust oli pea tal selginud — saadud hoobi kiirusel, pööre sai talle otse märgatavaks; aga see pea tundus võimetumana kui enne, ta teadis ainult, mis oli sündinud, ja et sellega tahes või tahtmata peab leppima. Aga äkki pisteti Tõnule meelde väike juhtum läinud suvest.

Ta käsib Maril lauale lennanud koi ära tappa. Mari avab akna ja hakkab loomakest paberilehekesega välja tõrjuma.

«Miks sa teda surnuks ei litsu?»

«Kudas ma sõandan — tema nii pisike ja mina nii suur!»

Ning korraga avaneb helkjas soruke Prillupi umbses ajus: Kui see tema usk on, siis — siis tal oli viimati õigus! Ja valgusel, mis sündmuse peale nüüd paistab, tõuseb teotatud mees istmelt ning tõttab teotajale järele.

«Mari, Mari, — ää nõnna minel!»

Vist on ta liiati kaua istunud, minejat ei ole õues ega õue ligidal enam näha, ta peab mööda lumerada üle karjamaa kinkude jooksmata ja pimedus on tihe.

«Mari — Mari ae!»

*„Lepingut täidan!” paiskas Mari imelikult lajatava häälega
Tõnule vastu.*

Ent temale ei kosteta. Ja silm ei selita. Ning jalad on tal nõrgavõitu tee- ja viinaväsimusest.

Aga ta lämpab edasi, vahvalt edasi Kruusimäe umbkaudses koosis, püsi ammutades pealetükkivast lootusehoost: Ehk tuleb tagasigi! Jaa, jaa — ehk tuleb tänaseks tagasigi!

Kuid püütavat ei tärka näole. Tähe- ega tulesilma ei vilgu, tumma lund saputab sadada, hääl poeb kui kotti. See must keeletu elutus on otsitava ära neelanud.

Ja nüüd kaob Prillupil pind jalgade alt, ta tuigerdab upakile aimamata hauda ja lööb pea kivi või puu vastu. Kerges uimastuses jääb ta maha, silmili lumme, mis talle soojana tundub. Ta sirutab liikmeidki, nagu neid puhkusele kohendades, ning põlvist, vaevatud sooni mööda üles, hakkab mahe soov nirisema: Siia jäädagi ja kinni sadada!

Aga ta tõuseb ometi, sest — hobu jäi rakkes õue. Ja maja on üksi. Ja lapsed nutavad. Ja homme on taas tööpäev. Kobamisi ja komistades otsib ta teed tagasi läbi tuisuks paisuva saju, mis taoti hingamist matab ja nii sünnis oleks kogu inimest matma.

Prillup ei söö õhtust, laseb ainult lapsi süüa ja lepib ise viinaga, mida ta kapi ukse varjus suure mõõdu joob.

Et rahulikku ööd saada. Et vaikima sundida, mis püüab hääliitseda ja nõelata.

Kuid uni tõrgub siiski, suu ja pea kuumavad valust, seljas ratsub külm. Tõnu kutsub lapsi oma süngi magama, ema asemele, — oleks soojem ja seltsim. Juku tuleb üksi, Anni ei viitsi. Ja isa kaisutab teda ja silitab ta pead, ja siis jäädakse rahule, selg selja vastu. Veel mõni tasane nuutsak eest Anni voodist — ja vaikus valgub ühte musta pilkasusega. Ainult väljas mühab umbselt.

«Isa!»

«Mis siis?»

Sosin kostab sosinale.

«Kas ta tuleb veel tagasi?»

«Tagasi jah — oome tuleb tagasi!»

Tõnule puhub soe ohk selga, millele varsti varustav nohinakene järgneb; siis on poisike vaibunud. Ja isagi uinub, käed kuumalt tuikava pea ümber. —

Mari aga tuli linnast, tugev, terve, priske, ja asus töösse ja talitusse, nagu poleks midagi sündinud, nagu tahaks ta siingi pidada lepingut.

Ja lastele tõi kotitäie imet ja mehele põuetäie uut jõudu. Ja kõik veeres jälle endist rööbast Kurult piimakambrisse ja piimakambrist Kurule.

Ning siis sulas lumi mõlema vahelt, haljas muru tärkas asemele ja sepapajas, mille eest alatasa mööda oli käia, hakkas uus sepp taguma.

See oli Kohveti Juhan, kes sügisel soldatist tuli ja ametioskuse kaasa tõi, nii et ta võis Tapu sepa tuhuteenistuse pärida, kellel tööd liialt oli. Aga Juhan tõi lõõtspilli mänguoskusegi kasarmust kaasa, ja et ta oma mängusse vene mehe lusti ja vene mehe leina lõi, mis uudsena maitstes, siis tõusis poiss talve vältel meistriks üle mitme küla, ja kui nad Kurul käisid laulu ja pilliga, siis oli pill Kohveti Juhani käes ja noorik Marigi kuulas tema kunsti hoole ning isuga.

Aga ta vaatas ka meelega pealt, kuidas pillimees rauda tagus, ja kui tal aega oli piimakambrist tulles, siis seisatas või istus pikemaltki sepikoja nõrgisel lävel, keset musta tagi ja roostepunast puru. Ja lõõts ähkis, ääs surises, õhk täitus vaheda lõhnaga ja Sõra Jaak, Juhani pealelööja, ei väsinud vahtijale oma vennapoega kiitmast.

See rõõmus jahvard, vaevalt viis aastat Juhanist vanem, mängis noormehe isalikku sõpra ja soovikut, kuna ta tublidusest, millega teda ehtis, ühel hoobil enda peale läiget püüdis paimendada. Ei tähendanud tühjagi, et lookesed kordusid: seda tasus iga kord jooneke üsna uut.

«Jahaa, noorik, mingu teine ja tehku järele!» Ning järele oli teha, et suurestüki-soldat sepaks õpib — «silмага sepaks

õpib» —, kuna ta polgu sepa-pajas suurestüki-hobuseid käib rautamas. Ja järele oli teha nii ruttu seersandiks tõusta, ja järele teha, et sind vägisi insenäriks tahetakse panna seitsme sepa-paja üle, kui aga teenima jääd, ja järele teha kõik need kõrged oskused, mis «meie poisil» on keeles, kirjas ning noodis ja mitte vähem passi ning tiiskandi laulmises ja teadagi kolme reaga ärrmoorikus.

«Jahaa, Kuru perenaine, see on meil juba nii suguseltsis,» lõpetas Jaak tavaliselt iga kiidulookese, aga unustades seletamata, milles see tõujoon siis tema juures esineb, kes ta sunnitud oli Juhanile peale lööma ja lõõtsa tõmbama ning paberitele kolm risti alla panema.

Juhan naeris vahel, vahel tõrjus ja õiendas, aga vahel punastas oma tahma all, ja nimelt siis, kui nägi, et Kuru noorik lelle loba peale üsna tõsiseks jäi ja mõnikord mõtlikult isegi kõõrdi vaatas.

Ja kui siis huumav raud aäsist alasile lendas ja vasara-hoopide all turtsus ning tuld sülgas ja ometi alla andis, siis ei jätnud Sõra lell, vesihallid punnsilmad säräl, vaimukat võrdlust mehele panemata:

«Jahaa, noorik, voata aga, voata: nõnna ta taltsib nooremate südameidki! Olgu nii kõva ja visa kui tahes — elendama ajab ja painduma paneb ja rõngasse taub! Ei ole ilmas naisterahva südant, mis selle poisi käes kuraasi jääks, — jahaa!»

«Küll su jutud aga juhavad!» naeris seepeale tavaliselt teine. «Need taltsivad oobid annad jo ise, mina aitan aga natuke järele.»

«Mina? — ma löön aiva laiaks, mis alla tuleb — eks mul rammu ole muidugi enam kui sinul —, aga vassong — kust see vassong siis tuleb! — Ja ära sa, Kuru perenaine, arva, et ega ta muuga toime soa kui obuseraua ja äkkepulgaga — mina ütlen, ta teeb sulle molmrigi valmis, kui aga tellid!»

Kuru noorik jättis «molmri» tellimata, rahul sellegagi, kui

ta noort seppa hobuseraua ja äkkepulga kallal nägi meisterdavat. Juhani liigutustes oli midagi, mis isu andis, rahu koon- das, hubaselt püsima pani, ükskõik mis tal haamri all kuju- nes. Tema nahkpõllestki tuli midagi mõnustavat ja leenutavat nagu ustava inimese näost, ja kui ta vasara mõne löögi takka taas alasile laskis kõlksatada, siis oli toonis töotuse tagatist. Mari tegi alles siis minekut, kui mehed tulid hobuste või töö- riistadega, nii et ruum kasinaks jäi, kuid vahel siiski ei raatsi- nud ta nägemata jätta, kuidas Juhan enne rautamist veel kapja lõikas, kuidas killud lendasid ja kabjapõhi uuenes.

Võis küll olla, et meestel teda siit leides midagi silmist vilksas, nende suud aga pidas piirides mingi sulg, mis Mari isikust hoovas, ja nõnda läks noorik, nagu ta tuli, ja kui tal just tuju ning aega jätkus, siis vaatas sellegi ära, kuidas naelu kapja taoti ja nende otsad ära murti — ühel ja kahelgi hobu- sel. Ta võis naerda ja tõsine olla lobisejaile vastates, kindel teadvuses, et nad, hoolimata kõigest, tema poolehoidmist kosi- sid, kõnelgu tagaselja isekeskis mis tahes.

Juhan aga, lugu pidades huvist, mida Kuru perenaine tema kunstidele ilmutas, võrdus suve jooksul üksigi Kurul käima. Ta tuli pilliga ja ilma, tuli, kui peremees kodus oli, ja tuli, kui peremees linnas viibis.

Viimasel puhul jändas lastega palju, koera ja kassigagi tegi rohkesti tegemist, ja mis ta noorikuga vestis, oli nii kaugest ainevallast pärit. Ja mida kaugem ning tühisem see oli, seda elavamaks soojenes vestja, ja mõni jutt hiivetas tal suus üsna ära.

Vahel jäi aeg hiliseks, lapsed olid juba põhku pugunud, siis tekkis korraga võigas vaikus mõlema vahel, kuni külaline küsis:

«Kas pean nüid koju minema?»

Ning perenaine kostis:

«Jah, nüid pead koju minema.»

Juhan läkski, otsis aga enne õige kaua mütsi.

NELJATEISTKÜMNES PEATÜKK

Mäeküla mõisnikule jäi südame põhja teatav kõbe nakitsema, kui ta oma piimameest tema tusameele pärast tol jõulukuu maksupäeval nii vennalikult oli usutanud. Asjas, mis tema arust korraldatud pidi olema, tundus nüüd, kus ta Prillupi pisaraid oli näinud, ometi nagu midagi, mis lahendust nõudis, ja ta hakkas seda hiljakesi otsima. Esiti sammus toas paar tundi seinast seina, siis kandis oma juurdleva pea karge talvise õhu kätte, ja kui lõngas ikka veel lipsu leidus, siis küsis õhtul kahe küünla valgel piiblilt nõu.

Ja piibel andis. Andis, nagu alati. Natuke lehitsemist — ja Kremer tabas koha, mis temale oli kirjutatud.

Seda teatavaks võtta ja tunnistada võis ainult inimene, kes enesega õiglaselt kohtusse läks ja asjale südamesse tahtis tungida, sest lugu oli kuningas Taavetist, Hiti mehest Uriast ja tema naisest Batsebast — lugu oli, et prohvet Naataniga kõnelda, rikkast mehest, kellel oli väga palju lambaid ja veiseid, aga kes ei raatsinud neist võtta, vaid läks ja võttis kehva mehe ainsa pisukese utetalle ja valmistas sellest rooga teekäijale, kes tema juurde oli tulnud.

Ja et endale mitte midagi kinkida, luges Mäeküla mõisnik kohta, milles kirjeldati, kui kallid olid see utetalleke kehvale mehele, kaks korda — ta luges, et seesinane mees oli talle ostnud ja toitis seda, et see tema juures ja ta laste juures ühtlasi üles kasvaks, ja see sõi ta palukesest ja jõi ta karikast ja magas tema süles ja oli ta juures kui tütar.

Siis aga pani Kremeri-härri prillid raamatu peale, tõusis raskelt üles ja hakkas raskel sammul jällegi jalutama, andudes eritlevale ja arvustavale mõtlemisele loo üle, mida ta oli lugenud.

Ja et toad nii tuhmilt ei vaikiks, keeras ta mängutoosi kummuti peal tilisema, ja et valgem oleks, süütas teiseski toas küünlad põlema, ja et mõte mõnukamalt sigiks, pistis karbikestest õõlual taoti kompveki suhu.

Ei kestnudki siis kaua, ja mõtleja pea lõi selginema, ta rind ühtaegu kergenema. Kremer puhus äkki, nii et kihvad võbinal ülespoole lippusid, kuivatas rätiga otsaesist ja naeratas.

Jumalale tänu, kirjakoht oli temast märksa mööda kirjutatud! Võrdlus lonkas, lonkas kõvasti tema kasuks! Vaga Taaveti kõrval ei tarvitsenud patune Kremer silmi maha lüüa.

Õige, ka Kremer oli kehva mehe tallekese võtnud, aga kas siis vargsi, jultunud kavalusega, kas siis vägisi ja tasuta? Ja eks olnud see tall neile pealegi pooleks jäänud — rõõmuks ühele ja rõõmuks teisele, mille vastu Taavet, veretöö eest mitte tagasi kohkudes, et eesmärgile jõuda, ihatu enda ainuomandiks tegi. Ja kus olid siis Kremeril need «paljud lambad ja veised», et tema tegu naiste ja liignaistega nii ohtralt õnnistatud kuninga omaga ühte vaekaussi võidi heita? Ning lõppeks: kust võis võtja teada, et andja süda tagajärel kahju tunneb?

Ent Ulrich von Kremer oli kaugel ära ennast sootuks süütaks mõistma. Ta oli ligimeselt võtnud, millest ligimesel kahju oli, — see jäi seisma. Küsida ja otsustada tuli siis nüüd, kuidas kõrgemat kohtunikku lepitada ja kahjustatud ligimest fäsuda, et kergema karistusega pääseda.

Mis viimasesse puutus, siis ei võinud see Kremeri arvates ühelgi puhul liiga raskeks kujuneda. Suurt süüdlast Taavetitki nuhelti ainult ühe lapsukese surmaga, kuna tal neid küllalt ja küllalt oli. Pidi ometi piisama, kui Kremeril kui väikesel eksjal mõni vanem lehm suu- ja sõratõppe lasti lõppeda. Võis

ehk mõni hobune või härg veel äparduda — enam juba mitte. Sest kahetsuses — Ulrich tõi kirjutuskambrist tähtsaamatu —, õiglasest kahetsuses ei tahtnud ta Taavetist maha jätta.

Jah — Kremer vaatas kalendrisse — täna oli kesknädal, nelja päeva pärast siis uue kuu esimene pühapäev ja saksa jumalateenistus kirikus: ta mõtles pihile ja lauale minna. Ning palvetada tõotas ta korrakindlamalt kui seni, ja oleks valmis olnud paastumagi nagu Taavet, kui tema usk seda oleks nõudnud.

Ta hakkas jällegi edasi-tagasi sammuma, et otsusele jõuda, kuidas nüüd Prillupiga õigeks saada. Väljas haukus Sultan, tema valvas õuevaht, ja Kremer tundis ebamäärast vaigistust vesti all ja targes ühest ning teisest aknast, nina üsna ruudu ligi, taoti pimedikku vahtida, mida ta muidu ei armastanud, vähemalt viimastel aegadel mitte.

Mis siis Tõnule?

Veerand kopikat toobi pealt maha jätta?

Hm, aga ta oli hiljuti natuke ringi küsinud ja kuulnud, et teised oma piimast niigi juba kuni terve kopika rohkem saavad, ja ta veeretab vahel mõtet — kes võis talle seda liiaks panna! — toobile tulevast jüripäevast pool kopikat juurde lisada — ainult pool.

Siis ehk veerand?

Kui pilkane väljas oli!

Ta pöördus akna eest, mille eesriide ta alla laskis, öölaua juurde — Kremer viibis sedapuhku magamiskambris — ja võttis karbikesest punase südamekujulise kompveki. Seejuures puudutas ta pilk nikkelhaljast tuleriista irtilejäänud laadiku põhjas, ja kuna ta meeliskledes selle pihku võttis, tärkas tal mõte teda laadida. Mõned padrunid pidid kuskil leiduma. Ent järelevaatusel selgus, et revolver oligi juba laetud, ja Kremerile tuli meelde, et ta oli seda nädala nelja eest teinud — pärast minevast maksupäeva, ühel niisama pimedal õhtul.

Kas siis veerand kopikat juurde panna?

Ulrich jättis revolvri lauakesele, ta ei käsitsenud meelsasti laskeriistu, ja pöördus punast südant nutsides saali tagasi.

Ning siis valmis aegamisi hea otsus: ei midagi juurde panna, ei poolt, ei veerandit; küll aga — et teine nagu katsutavat pihku saaks — kevadeks karja katsuda suurendada, vähemalt nelja või viie lehma võrra. Enam kaupa, enam kasu.

Jah, sel üritusel oli nägu.

Ja see teostus võimaluse piirides tänavuse üpris rohke kartulisaagi pärast.

Kremer kustutas tuled saalis, pani tiliseja seisku ja läks magama. Pööningul laulis valitseja kukk, kesköö oli juba käes. Ilm, seni mustaks vaikuseks halvatu, näis pöörduvat, sest lõõrides hakkas nutma.

Vanahärra surmas küünla öölaual, ta käsi puudutas lühtrit tagasi pannes külma terast, ning äkilise lõdinaga puges ta paksu pehme vaiba alla.

Ja seal ei unustanud palvetamist.

Otsusega kohe peale laualkäimist Särgveresse asuda, et talve südant omaste keskel ära elada, jäi Mäeküla mõisnik uinuma ja magas kaugele värskest lumest valendava hommiku sisse.

Aga nii õiglane ja põhjalik kui Kremeri-härra enda arust oma patulepituse-püüdes ka oli — ühte asja ei tulnud temale ometi meelde, ei nüüd ega tagajärel, ja nimelt seda: tall omanikule tagasi anda. See jäi tal paljast kaalumisest, paljast vaatelevõtmisestki täitsa eemale. Ja nõnda sündis, et seesinane omanik küsimuse temale ise ette pani — kolm kuud hiljem, paastukuu esimesel, kui ta oli tulnud Särgverest piimarahasid vastu võtma, et nendega linnas märtsitärminil oma maksusid õiendada.

Oli Prillup paberi ja metalli veerand aasta eest lauale ladunud — iseäranis vaske kogunes seekord mitu head virna —, siis jäi mees silmadega, millel õline läige oli, ainiti rahade peale vahtima ja ütles:

«Ärra võiksid nüid niisamati leppida.»

«Kudas niisamati?»

«Ilma temata.»

«Kas tahad siis piimad käest ära anda?»

«Ei-noh, kust ma seda soan, aga eks ole nagu küll jo — — ja mul koa hing rinnus — —»

Saks tõusis krapsti istmelt — tema raskuse kohta ootamata kergelt.

«Kuule, kuule — seda ma ei või — seda ma mitte ei või — seda ma kogunisti ei raatsi — —» ja Kremeri-härra kulmukarvad seisid tõsisest jahmatusest kõrgel.

«Ärra leiaksid jo mõne teise — —»

Aga Kremer liigutas käsivarsi nagu võitlusvalmis kukk tiibu. «Ei, ei, see ei lähe — see ei lähe kudagi! Ta mängib mul toas kui laps — ta teeb mulle rõõmu — kõiksugu asju on tal peas — ta on mulle kui loodud — — ja kui ta mind pilkab ja naerab — suur lust on kuulda — —»

«Aga mina — —» Tõnu jättis pooleli, ta võitles mingi krampliku kiskega liikmeis, mis teda sundis küünarnukke kõvasti külgedesse suruma.

«Noh, sina — mis siis sina — — sulle on ta naine — —»

«Ta on mulle enam kui naine!» purskas Prillupil suust, kuna ta karvane nägu peaaegu mustaks tõmbus. «Oleks ta mulle naine üksi — jumala nimel! — — tütre annaksin koa — kasvõi kaks tüdart annaksin — —»

«Aga, kulla mees — — aga, kulla mees — —» Kremer sattus otse ärevusse ja hakkas tammuma, «ma ostan lehma juurde — nüüdsama kevade — mitu lehma — mitu ead lehma — mitte üks või kaks nagu mullu ja tunamullu — — ja toobi ind — sa tead isegi, mis teised piimatoobist juba maksavad, ja kui sa ei tea, siis küsi järele, — nojaa, ja nüüd pane tähele, mis ma sulle ütlen: ma peaksin inda tõstma — terve kopika peaksin tõstma, aga ma ei tõsta mittel!»

Kuid piimamees vahtis vaikides viiliti nurka; ta venesaa-
baste lodevad sääred värisesid.

«Sa saad ometi aru, et see on ulk raha! — Ja Kuru on sul alla inna käes, ja vasikad saad ikke veel kahe rublaga, ja oost toidad täitsa mõisa eintega! — Aga kui palju ma teda siis näha saan — vahel ei mäletagi — nagu sabaga tähte! — Mõtles ometi natuke järele, mees!»

Ta jättis mehe järele mõtlema ja pöördus üle ukse söögituppa, õieti teadmata, mis tarbeks. Kui ta seal paar ringi ümber suure laua oli teinud ja kaks tooli paigast nihutanud — ta rahutud käed otsisid tegevust —, pidi ta kirjutuskambrisse tagasi astuma, keeras aga läve eest ümber ja lähenes äkki saadud uiu tõukel kähku puhvetkapile. Sealt võetud pudelist täitis Kremer ühe kõrge õlleklaasi ääreni ning sammus sellega kabinetti, silmakortsudes jälgi millestki, mis naljatujuline muie tahtis olla.

Kuid kabinetis ei seisnud enam piimamees Prillup, vaid valitseja Reemet, suur aidaraamat ühes ja patsakas paberraha teises käes.

«Aa!» pages Kremeri suust, kuna tal klaasist vesti peale läikis.

Siis rüüpas, pani klaasi lauale ja võttis Reemeti ette. —

Sel ajal ei teadnud härra von Kremer, kes talve lõpu linnas mööda saatis ja peale vete lagunemist elurõõmsalt jälle oma armsas Mäekülas aset võttis, veel aimatagi, et tema piimarentnik äriliselt pooltki mitte udusulil ei puhanud. Küll ei pidanud ta Tõnu kui kaupmeest Jaani vääriliseks — sellel vahtis hageja juba silmist —, aga Kremer elas arvamisel, et ta kõigest kõike lahedasti läbi saab, liiati neil tingimustel, mida ta nautis. Suurt kunsti ei võinud ju asjas ikkagi olla. Ja Kremeri arvamisel oldi Mäekülas enam-vähem üldse. Õige küll, Prillup kulutas, ta ei olnud Jaani-sarnane koi, aga küllap tal siis villakasvatamisega vähem ruttu oli, kui mitte «teiselt poolt» kulu võrra lisa ei tulnud.

Tõde aimas ainult Mari, ja see sai talle suve jooksul ikka hõlpsamaks, mitte kõige viimaks selle umbse vaikimisegi tõttu,

millesse Prillup end mähkis kõige kohta, mis tema ärisse puutus. Kuidas ta minnes koormale istus, kuidas ta tulles ohjad käest viskas, kuidas ta piimakambris oma varade peale vaatas — selles kõiges oli midagi, mis ilmutavat keelt kõneles, hoopis rääkimata kasvavast korratusest, millega ta teed hakkas käima, huvipuudusest tööaja hoidmises, mis mõnikord nii kaugele läks, et ta pärastlõuna asemel alles õhtuks ja isegi hiliseks ööks koju jõudis.

Mari jättis podiseva võimasina ükspäev äkitselt seisku, vaatas mõttekõõrdi üle ukse piimatuppa, kus Tõnu tummalt talitas, ning ütles tooniga, millel jälle kord teatav lajatus oli:

«Maksab sul nende piimadega kauemine jännata?»

Prillup veeretask pead — ta oli seljaga võikambri poole — sinna ja tänna, nagu otsiks ta suud, millest ütlus tuli, lähematest nurkadest. Siis alles pöördus ümber ja jäi õiget suunda vahtima. Ta lõug liikus nagu kalal vees ja silmadel oli kalasilmade liikumatus.

«Kas — — kas siis Kruusimäele tagasi?»

«Ega tahaks, aga kui pe a b.»

«Aga kes siis — —» ta nihkus pooliti piida taha, nagu oleks tal katmata ihu varjata, ja neelas lause lõpu alla.

«Soagu võlaga, kuda soab,» ütles Mari, «või siis nõnna parematki väilla tuleb. Ja mul akkab igav.»

Aga nüüd põntsus tagakambris, nagu oleks jalga maad vastu tõugatud, ning nähtamatuks saanud Prillupi poolt tuli mõne aja pärast tõmmult:

«Katsume veel edasi!»

Rohkem ta ei rääkinud. Ja Mari pani võimasina jälle tup-rama. Ta näol seisatas mõni aeg tuhm tühjus. —

Järgneval ajal tundus, nagu töötaks Prillup hambad ristis ja käed rusikas. Ta püüdis ise ees ja taga olla, tegi piima, koore ja võiga parandavaid katseid, korraldas oma teekäimist ja piiras oma liikimist viinaga. Aga põllul ja aasalgi rupjas

kahe eest, ja kui argipäevadest ei küündinud, siis võttis püha-päevist jätku, nagu vanasti Kruusimäelgi.

Jaolt tingis seda pingutust ka paha suvi, takistav niihästi põllutööle kui piimäärile. Peale kevadist pikka pōuda, mis Kurugi nurmesiilud paiguti paljaks võttis, nii et uut asemele tuli siputada, algas keset hoogsamat heinaaega korruga vihmajärk, mis ligi sügist vältas ja mille lühikesed petlikud vahed enam kiusasid kui parandasid. Rist oli heina ja viljaga, mille ära tahtis määndada, ning rist piimaga, mis rōske külma pärast halvasti hapnes ja vähe koort andis, kuna müük pealegi selle all kannatas, et hapupiim jaheda suvega linlastele niikuinii suurt ei maitsnud.

Ka Mari sai see suvi kõvasti sudida, seda enam, et ta kodunt abi ei nõutanud, millele Tõnu mingil põhjusel vastu oli, ja Kohveti Juhanil pidi küll õigus olema, kui ta kord teretuse puhul naeris, et ei olla noorikul perenaisekätt enam sugugi; see, mis tal pihus, teha tema sepakäelegi üsna häda.

Muidu kippus Juhan Kurule õhtuti vanaviisi kauaks jääma, iseäranis kui peremeest kodus ei olnud, ja nõnda tuli vahel ette, et noorik ilma tema küsimatagi korruga tähendas: «Soo, Juhan, akka siis nüid ka koju poole minema!»

Ja Juhan hakkas. Võib-olla, et ta jalga läve üle tõstes ohkas, aga parata ep olnud midagi.

Ühel säärasel õhtul aga tuli trotsiv vahvus Juhani peale. Nad olid kaua ligistikku istunud, palju vestelnud, veel enam vaikinud ja lõppeks endi käed koost leidnud. Seal tõmbas Juhan, ja imestles tagajärge, sest noorik istus tal äkki põlvedel.

Istus üsna vaguralt ja üsna toekalt — teine käsivars tema turjal ja pale tema kõrva vastu —, kuni ta järsku kõik kümme sõrme talle karvu lõi ja seda karmi ruuget tihestikku hakkas sasima. Oleks ta naeratanud, oleks ta sõnagi viiksatanud, muudkui sasis aga kuumavate kätega. Ja siis tundis Juhan nagu leiget märga oma nina ja alumise huule peal, aga ta võis

eksida, sest sasi tud pea oli tal marune — nii marune, et ta sealtsamast üles kähvas oma kalli koormaga ja suisa sāngi poole sööstis.

Aga ta ei saanud kaugele. Korruga kangenes tema pehme sületāis ja tegi enda imekāhku valla. Sepal jāi tunne kātesse, nagu oleks nende vahelt tugev terasvedru lahti vibanud.

«Mine nūid koju, Juhan!»

Hūüdes oli vāriseva õrnuse keskel nii palju vastuseismatut kāsuvālidust, et Juhan kāsi rippele lastes oma paika jāi, hābi-naeratus noores habemes. Ja kui ta Mari kahvatust nāgi — nooriku silmad paistsid peaaegu mustadena selle seest —, siis astus sammu tagasi. Aga ta ei lāinud veel. Tundus liiga vāga kui poisikeselik kaotus.

Seal tuldi ja suudeldi teda ja saadeti ta kāttpidi uksest vālja, mis tema jārel lukku klōpsus.

Mūtsi, mis muidu ikka nii korrapāraselt kadunud oli, leidis ta endal peast. — —

Et Kohveti Juhan — ta oli Altkūlast ūhe rendiperemehe noorem poeg — mōisa sepatōosse aina vāikemōisa kasinat vajadust mōōda kāis, siis oli Kuru noorikul ajuti, iseāranis hilisemal sūgisel, vāhe mahti sepapaja ukse ette seisatama jāāda, et Juhani tōō- ja tema lelle luuleandest lōbusat aja-viidet maitsta. Ūks sepapāev, mis talle seda jālle kord vōi-maldas, pettis teda selle eest pealelōōja suhtes: Jaagu asemel, kelle pāevad nāhtavasti juba tasa olid, kāsitses suurt vasarat Tuksi Ants, madal mūtakas poiss pāratu linavalge peaga, mis tal peaaegu kaelata turjalt tōūsis ja seepārast iseseisvalt palju liikuda ei andnud. Ta higistas kōvasti, nāgu punas kui vihtle-jal ja pisukesed kollased silmad ning tilluke tōmpjas nina nāi-sid selle laia mārja puna sees nagu ūmber ujuvat.

«Terre koa, parruni-prrroua» — Antsu «r» oli ikka mitme-kordne ja seisis heas kooskōlas tema rāmeda hāālega — «mōistame lugu pidada sest suurrest oust, mis meile osaks soab!»

Teretatu, kelle enda teretus veel ütlemata, pöördus sellega ainult sepa poole ja lisas rahulikult «jõudu» juurde.

«Jõudu tarvis,» vastas Juhan kähku, poolt nägu vilksti tulijale vastu lüües. «Noh, perenaine, ilus ilm täna jälle mõne aja takka —?»

«Jaa,» tähendas Mari, sukavardad näpus, «nagu eile ja tunaeilegi.»

«No voata, Juhan: oulikul prrrroual alati hea ilm, ja eks seda või juba arrrvata!» tuli Antsult.

Sepa silm pilgutas abilise poole, ta vasar aga tagus virgalt edasi, kuna Ants, kellel lüüa ei olnud, käsi ja lõuga alasipakul puhkava suure haamri varre otsa toetas, ilma ukselseisjat vaatega palju puudutamata.

«Kas kuulsid juba, noorik,» tõttas Juhan küsima, «Tiitsu valge toond eile õhta kaks varssal!»

«See põle veel kedagi,» naeratas Mari, «Liivaku eidel old täna ommiku kolm tütart.»

«Nii ta on siin ilmas: üks soab ühe isaga kolm, teine ei soa kahega ühtegi!» Ants haigutas.

«Paneme nüid inged uksele ette,» ütles sepp ja laskis krambi pihtide vahelt maha. Tema olek ilmutas apsakust.

«See põle jo veel valmis,» leidis pealtvaataja.

«Augud lööme pärast — — see põle selle ukse jaoks.» Ning Juhan võttis naelakasti ja teise vasara, kuna pealelööja kahe uue hingega talle välja järgnes.

Seina najal seisev suur uks pandi maha ja hingede külgepanemine algas. Kuru noorik oli pisut kõrvale astunud, jäi aga vaadeldes püsima, näpud niperdasid sukasilmis ühtlase rahuga.

«Kas Papiniidu aidalõhkumisest juba lehes seisab? — meie põle oma numbril veel järel käind,» küsis Juhan.

Ei, aga lehes seista üks väga keeruline hobusevargus kuskilt taga Tartut, ja Kuru perenaine hakkas lugu sepale vestma.

Korruga turtsatas Tuksi poiss. Ta vajutas pea, mis kahte

külge kangeid käändeid oli teinud, lõuska kistud näoga maha ja kähistas:

«Ega tea, Juku, kuda meie vaeste käbarrad nüid käivadki! Tehku poissmehed neile selgeks, et peibutamata tuli!»

Juhan muiatas talle vargsi vastu; ta oli ka juba näinud, et mõisa poolt lähenes Kremeri-härra, Kuru kinkudelt aga Prillup. Arvamisi pidid nad sepapaja kohal vastastikku jõudma. Mari, kes neid samuti oli silmanud, jutustas soravalt edasi, ainult siis peatudes, kui naela pihta plõnnimine teda takistas.

Aga härra ja piimamees ei juhtunud otse vastastikku. Esi-mene, meeste poolt teretatud, käänas juba sepapaja otsast mööda, teele, mis karjamõisa viis, kui teine veel mõne sülla ristteest eemal oli. Mõlemal (Tõnu tegi meestele eemalt tere-tava käeliigutuse) tuli varsti värav avada: saksal väljaväray, Prillupil see, mis alttoa õue viis.

Värvat kinni pannes vaatas kumbki — see sündis üsna ühtaegu — sepikoja poole tagasi.

«Soola pandi!» itsitas Tuksi poiss.

«Noh, ja kuda nad vallapuurst siis punuma said?» päris sepp.

Ja noorik jutustas loo lõpule.

Ta lisas veel ühe kohtunalja juurde, nokutas siis Juhanile head päeva ja tegi kodu poole minekut.

«Ei minuga jäeta jumalaga ühti,» kurtis Ants.

«Ah soo» — ja Mari kergitas tagant natuke seelikut.

VIIETEISTKÜMNES PEATÜKK

Et Kremeri-härra Prillupi halvast ärikäigust ei teadnud, siis tuli talle üsna ootamata, et piimamees mihklikuu esimesel muist arvet pidi võlgu jääma, lubades seda tulevasel korral tagajärel maksta. Kremer mõmises ainult «hea küll», sest muud ei tulnud talle üllatuse pärast meelde. Ta ei lausunud aga järgmiselgi tähtajal enam — seekord põhjusel, mis talle tumedaks jäi —, kui Tõnu kuuraha ära õiendas, võla aga taas neli nädalat edasi tellis. Härra von Kremer võttis alles esimesel novembril sõna, sest siis ei jäetud vana puudujääk mitte üksnes uuesti tasumata, vaid paarkümmend rubla nooremat lisati veel juurdegi.

Ta rääkis pehmesti, peaaegu vennalikult, ja seletas, et tema majapidamise hing sedaviisi kinni pidavat jääma. Aasta olnud puruhalb, kartulimüük naeruväärt kasin, heinasaak nii, et ei tea, kuidas suurt karja ületalve petta, ning lauda pikendus ja talli kohendus teinud kulu. Murelikult mainis vanahärra ka oma võlakohustusi, oma uppimist protsente kokku saada.

Kuid piimamees vastu, et temagi aasta kibe. Piim vesine, või vähene, ostjad närvad.

Noh, eks tal ole juba ka natuke kõrvale pandud ja võiks kitsal puhul sealt näpistada?

Ent sellest läks Prillup mööda ja tuli millegagi, mille vastu teine kõige vähem oli varutud: Kas härra ei võiks hinnast alla jätta?

Kremer jäi üürikeseks üsna vait. Tähendas seepeale, et võtvat Tõnu juttu niisama naljaks. Ja siis tuletas talle suud-

„Mõistad, rohkem ei ole!”

mööda algaenu meelde, millega ta edaspidigi kannatlik tahtvat olla, kui aga kuumaksud korralikult sisse jookseksid, kui talle jalad alla jäetakse.

Nagu häbi tundes oma nõudest kui ka sellest unarule jäänud põhivõlast, läks Prillup näost äkki tõmmuks ja häälest teravaks. Olgu, tingima ta ei hakka, puudujäägid maksab ligemal esimesel kinni!

Ehk ta saaks juba varem, — suilistele veel palka maksta, aastateenijaid ka iga päev nurumas — — Kremer viiksatas ainult, käsi kõvasti lõua ümber.

Hea küll, siis varem!

Tõnu läks ja jättis seekord pilvekese puskarilõhna maha.

Ning Kremeri käsi kerkis lõua ümbert otsmikule.

Kahe nädala pärast tõi piimamees raha, aga napilt poole puudujääki, ja kui saks vähe silmi tõstis, siis õrises: «Rohkem ei ole!» Ja ilma et teine suudki lahti oleks teinud, põrutas sõrmenükke laua pihta ja käratas: «Mõistad, rohkem ei ole!»

Seejuures lõi Kremerile soe viinalehk näkku, rahapaberidki laual hingasid nagu säärast välja, ja kui Tõnu — ta oli täies teeriides — raskelt ukse poole pöördus, tuli ilmsiks, et ta jalg kindel ei olnud, sest kord viitas ta õlaga seina vastu. Siis kuuldus pimedast vahekojast veel kobamist, kuni väline uks vihase mineja järel kinni mürtsus, nii et kontori aken põrises. —

Koorem oli Prillupil piimakambri ees valmis, ta võttis ohjad ja vajus rekke. Juba tarvitati taliteed, jääsild üle jõe ja soo kandis, paras kord lund kattis maad. Kremer, kes saali aknal seisis, nägi rege nagu tumedat ronti karjatara värava vahelt üle sumedalt valendava õueplatsi alla liuguvat, et sooviku nõgudesse kaduda. —

Paaril tunnil ei liigutanud Prillup oimugi. Ta võis muretult tukkuda ja poolunes hällida, sest kõrb Jaska tundis teed ning külm ep olnud näpistav. Tõnu hakkas alles siis virguma,

kui hea järk maanteedki juba seljataga oli, kui linna ligemal vastutulevad nõotajad sagesid ja erehaljas täiskuu laguva katte tagant taoti esile pääses. Äkki hirnus Jaska: esimene valikul olevaist öömajadest pidi lähenema.

See oli teistest avaram, ja Prillup, kui ta oli pärale jõudnud, astus sisse, et olukorda silmitseda. Vahel juhtus nimelt, et avaruse-otsijaid oli liiasti leidunud või et lärmajate pärast puhkerahu polnud loota; siis tuli versta kolm edasi sõrkida.

Kõrts oli rahvast täis, istuti ja seisti, andis aiva silmi selitada, enne kui näod suitsu seest tuntavale tulid. Kuid purjutajate paljuse kohta — Tõnu teada enamasti ligikonna poisid — kostis talle kahtlaselt vähe kõra vastu, mingi põnevus näis laudkondi halvavat. Kõrtsmik leti taga pidas üht nurgarühma silmas. Selles tundis Prillup Puugi Villemi ära ja mõistis.

«Noh, kas hakkame peale?» tähendas korruga seesinane valgetverd noormees ja ajas oma pika nõtke keha sirgu; ta näoilme oli alandlik ning asjalik.

Et vastu ei räägitud, võttis Villem laualt kumbagi kätte täie õllepudeli, astus keset ruumi ja laskis neist ümbruse peale igasse külge hoogsa saju lahti. Pilguke hiljem käis lööming.

Prillup nägi veel, mäherduse väledusega kõrtsmik ja tema poisid laudadelt pudeleid ja klaase noppisid — keset tihedamat rusikarahet —, puges siis põske kuivatades uksest.

«Mäeküla, kurat, kussa ronid,» ähkis keegi talle järele, «kärista korv õlut väilla nagu viimane kord, ja meie poisid ei lase sul karvagi kõverdada!»

Aga Mäeküla arvas täna paremaks nii elavale öömajale selga pöörata, ja varsti traavis Jaska üle lageda kõrgendiku selle õige järsu kalde poole, mille all, teise otsaga peaaegu nõlva vastu, järgmine kõrts aset oli. Punakas kuma kirdepoolse taeva all — kuu välgataval vaatel tulid tornid orus

näolegi — ilmutas juba, kus linn, kuigi kaugust oli veel kümme-kond versta.

Pervealuse kõrtsi ees norutas kolm hobust, ühel saan, kahel tühi regi järel. Ähmasest aknast oli võimatu läbi näha, vadin aga, niipalju kui kuulda, ei olnud sees mitte suur, ja Prillup otsustas koorma sedamaid rehealla ajada, mille väravast talitav kõrtsipoiss laternaga parajasti nähtavale tuli. Neli veoriista turukaubaga ja paar piimarege leidusid siin küll juba ees, kuid sellega võis leppida: puhkepaika oli veel loota, vahel kööguta kogu öö istuda. Ja leivakott kaenas, astus Mäeküla seesmise ukse kaudu kõrtsi, kui ta oma kõrvile enne õigust oli teinud.

Juues ja suitsetades jorutasid siin leplikud inimesed. Kõrtsmik, kes tulijale sõbralikult käe ulatas, soovitas talle letiruumi kõrval olevat väikest tuba, aga kui Prillup kuulis, et tema ametivennad Kurgsalust ja Liivalt seal juba ees olevat, samuti üks Tapu mees naisega ning veel keegi tütreaga kirikuvallast, siis kiitis suurt tuba endale küllalt heaks ning asus söögialust kaasa võttes pika laua nurgaotsa, mille seinapoolne pink pooliti veel tühi oli. Et Tõnul siin suures toas ühtegi tuttavat ei olnud, see just meeldis talle: täna puudus tal jõud sõnu ja naerunägu teha. Leivakotist ja pintsakust sai pärast sööki pealune, riidega kasukas ulatus katteks ja küljehelmuseks, ning Prillup tõmbas kere pingiotsale maha.

Aga uni ei tulnud. Kodusest peataiest, mis teel oli lahtunud, oli ebamääraste kartustega segatud närvetav ärevus talle veresse jäänud, mida siin joodud viin ei tuimendanud. Iga valjem häälitus ümberringi lõikas ning torkas teda, pani käe või jala tal tuksatama, ja taoti tundus, nagu oleks pink tema all rahutu või pingi all põrand. Ning ähvardusi hõljus õhus, vaenu varitises nurkades, ja kõik need võõrad inimesed, kes seal naersid ja jamasid, olid puhkajale salaja kuidagi vastu. Tõnu tegi end hoolega magama, et mõni ei tuleks ja teda kõnelema ei sunniks, sest vaenulikult vastu oli tema ka neile, iseäranis leti ees muretult naerjale.

Kõrtsilisi läks ja kõrtsilisi tuli.

Prillupist käidi mööda, ja tal oli iga kord kindel tunne, et kellegi pilk teda puutus. Lauas, ligemal ja kaugemal temast, söödi ja joodi, ja ta meelest oli, nagu näeks ta laugudest läbi nende vastikuid nägusid. Sisuliselt kuuldavaks võtmata, mis seal lobiseti, lubas ta eneses siiski kahtlust kõpitseada, kas kuidagi tema poole ei sihitata. Ning äkki teritas ta kõrva. Keegi ütles «Mari». Kõneldi üminal ja kigaldati. Ja siis öeldi «Tõnu».

Ei, Prillup ei eksinud. Rääkijad istusid talle kaunis ligi, nende salalikud pilgud torkisid ta kukalt. Häältest — neid oli vist kolm koos — ei tundnud ta ainustki. Ning nüüd käis ühe suust kõige selgusega irvitaval osatusel:

«Mann, pane koa puhas särk selga — näe, vanamees tuleb jälle paburitside vahelt!»

Turtsuti.

Üks kork lendas üle puhkaja pea vastu seina.

Klaasid kõlksusid kokku.

Ep olnud ju esimene ega teistest kurjem kord, kus ta sellisihilist nõökamist kuulis, aga Prillupi silm lõi tuld ja pea põrus kui hoobist, nii et tal võimatu oli tuksatava liigutuse eest hoiduda. Muul puhul oleks ta pilajate suud poole toobi viina või kuue pudeli õllega vaikima pannud, täna polnud selle kaitse peale mõeldagi, iselaadi rammestus rõhus ta pingi külge kinni. Ja nõnda laskis ta neid nõelata, kuni nad väsisid ja viimaks kadusid.

Ent Prillupi rahuage ei ulatunud kaugemale. Juba olid ruumid edasiminejaist tühjenedud ja viimased öömajalised pinkidele ja pikale lauale asumas, kui uksetagune müdin uusi külalisi kuulutas. Ja nende hääled — nad said küllalt varsti rõkavalt kuuldavaks — olid Tõnule tuttavad. Ei olnud tal kahtlust, et öö on kadunud, kui need mehed enne leti sulgemist ta leiavad. Ja Tõnu tõmbas kasukakrae kähku üle kõrvade — näoga seina poole oli ta ennegi.

Ei kestnud aga kuigi kaua — äraandja oli vist kõrtsmik —, kui talle põlev tuletikk nina alla hoiti.

«Nää mul koid! Kallaku papal ädasti rendiraha tarvis, ja tema redutab siin! Maast lahti, Mäeküla!»

Mäeküla norises vahvasti.

Teda raputati.

Magaja ümises, matsutas suud ja vaibus jälle.

Ei see aidanud aga lõppeks ometi. Kui nad reheall olid ära käinud, et oma hobuseid varjule panna ning vaadata, kas külameestel vasikaid ja sigu peal on — kolmas neist, üks munakaupmees, kes lihunikkude küüti oli tarvitanud, kuulas enda kauba järele niikaua toas —, siis olid teised uinuja natis uuesti kinni. Mees hoovati istukile.

«Natuke kupkid, Mäeküla, — kes siis kõrtsi tuleb magama! Seda jõuab kodu teha, mõnikord Mari kaisuski.»

«Koorige täna mõnda teist, mind jätke rahule!» urises Prillup silmi hõõrudes.

«Kes nüid teab, kes kedagi koorib, või mis siis — sul jo seda koorekest küll ja küll!»

«Kust sina tead!»

«No ime, mõlemad teenite ööd ja päevad! Juba käivad jutud, et Mäeküla on kevadeks sinu.»

«Su oma lori!»

«Miks siis lori?» jätkas teine lihunik. «Kellele jumal and pehme naise, sellele annab vahel ka ilusa mõisa.»

Naerdi ümberkaudu, ja Prillup pani jalad maha.

«Limbärk, anna neile isandatele minu rehkuudi peale mõistlikku kurgukastet — nende naillad on nii vesised!»

«No vaata,» kiideti, «kes ikke mõisnikuks loodud, see leiab ka mõisniku sõnad!»

Ja kui nad seepeale neljakesi ahju kõrval väikese laua ümber istusid — üks, kellel nägu oli nagu toores lihapänts, teine atleetliku kehaehituse ja kunstnikule mudeliks kõlbava roomlasepeaga, ning puudelkarvase Prillupi kõrval ühtelugu fasa-

kesi nooskuv kõhetu munakaupmees, vanamoodi kõstripapa truu järelkuju —, siis pani viimane, kes seni suud oli pidanud, käe piimamehele vennalikult kuklasse ja lausus:

«Ää kuulagi, armas sõber! Eks n e m a d ole meie vanemaid ja esivanemaid seitsesada aastat kröönind, eks nad ole neid» — kõnelejal oli värinatki hääles — «näljutand ja vitsutand ja nende tütreid ära naerd. Ja kui nüid keski meist — ükskõik, kes — kel aga vähegi võimalik — meist, kes me priiks oleme soand sest raskest orjaikkest —, kui meist keski nüid neid soab koapida — mida enam, seda parem — — minul, kas kuulete, minul ei ole siis muud öelda kui üksainuke sõna (ta haaras klaasi ümbert kinni): See eesti vend ja see eesti õde — nad elagu!»

Nii oli lihunikudegi südamest räägitud, nad elatasid kõminnal ühes ja Prillupiga löödi kokku. Nooskuv munakaupmees aga võttis piimamehe käe, surus seda soojalt, vaatas teisele truuvennalikult silma ja jätkas intiimse rõhuga:

«Vii oma abikaasale terviseid! Ütle, et nõnna laseb muna-
kaupmees Anton Siidermann talle öelda: Oinas on niita —
töö olgu p u h a s — — kas mõistad: töö olgu p u h a s!»

Võrdlemisi hilisel hommikutunnil ärgates — raputaja oli kõrtsisulane — leidis Prillup enda ahju ääres kolme tooli pealt seliti, jalad maas, ainult müts pea all.

Ametivennad tagakambri olid juba läinud, sõprade äri reheall ja kõrtsi ees möödas, Tõnuga ühes ajas viimane öömajaline, üks villakraasimisele minev eif, hobuse maanteele.

Tagajärjeks oli, et poodnikud nurisesid ja Tõnul turul jälle surnut tuli matta.

«Ei vaadatud täna meiekeste poolegi — kas uhkeks läind või?» ütleb korruga keegi ja pistab Prillupile käe pihku.

«Nät seal — Maasikas,» tõstab piimamees laugusid, «või täna jälle väillas. — Ei ole siin uhkust kedagi — nää, öösse teel sai jommitada, nüidku kaed silmadel peal ja pea tom-
pus.» Tõnu naeratab posaselt.

«Ehk võtad meid jälle otsale — — sõnake juttu mõne aja pärast — — ?»

«Mis seal veel küsida — tueta aga peale, olengi just minekul.» Prillup võtab ohjad. «Hea, et tulid, mul mõned ostud — jääd niikauaks obuse juurde.»

Tuhvlikingsepp Maasikas, kes meietades enda isiku juurde veel oma müügikorvi arvab, vahest ka selles olevad ostmata jäänud tuhvlipaaridki, kobib ankrute vahele; ta jänese moka laieneb trööstitud naeratusel.

Prillupi ostud siselinnas on varsti toimetatud, nad sõidavad alevi poole, kus Maasikas elab ja mille kaudu Mäeküla tee linnast välja käib. Viimase põikuulitsa suus peetakse kinni. Siin, mõni maja sissepoole, on kingsepa kodu.

Aga kuna nende käed peaksid kokku sirguma ja Maasikas reelt astuma, ei sünni seda mitte, vaid mõlema pilk pöördub suure vana nurgamaja poole nende ees, mille alumise korra akendel poolest saadik purpurpunased katted ees on.

«Kutsuksin oma poole, aga tuanurk külm — — jõua neid puid nii paillu — —»

«Kuluks õite suutäis sooja ää — ilm kõle ja pikk tee ees — —»

«Natuke jänugi oleks — —»

«Jänu jah oleks koa — —»

Nad ei saa silmi lahti neist purpurpunastest eesriietest, ja Tõnu ajab hobuse hoovi.

«Pooleks tunniks — —»

«No ega kauemaks.»

Jaska saab kaerakoti pähe, mehed leiavad soojad ahvenad leti pealt eest. Üks tagapoolne nurgalaud pikas madalas peaaruumis on vaba. Maasikas näeb seda kohe ja paigutab oma korvi sinna.

«Ega ehk püsti leti ees — —?»

«Ei-noh, võiks jo natike istuda — —»

«Paar sõna juttu — —»

«Meie vana laud koa — —»

Viina, leiva ja kalad viivad ise, õlle toob perenaine järele, ja siis joovad, söövad ja vaikivad. Ainult nende silmad on jutus, need käivad küsides, kostes ja mõistes iga kord kokku, kui käsi klaasi tõstab ja maigutavalt mokalt maha paneb. Esiotsa on neile küllalt sellest, et nad ühes istuvad ja ühes naudivad.

«Kuulsin tast jälle,» algab kingsepp viimaks sosinal; ta silm on süttinud.

«Mida siis?» ümiseb teine vastu.

«Ei ole enam Jamburis, olla Oudovas.»

«Kirjutasid jälle?»

«Jaa, aga või see kedagi aitab, ta ei vasta.»

«Ikke rätsepaga?»

«Ikke rätsepaga!» ja Maasika sosin kuulduv kui ägamine.

Prillup istub käsipõsekil ja vahib luudele taldrikul. «Jaa, mis seal ikke teha, kui sa vägisi ei taha — —»

«Ei, siis oleks kõik otsas! Kes kütkes tagasi toodud, ei see enam kodu seisa.»

«Parem jo eaga, see on õige. Aga kas sa ei pidand ise sinna —?»

«Pool aastat juba — pool aastat juba!» rõhutab tuhvlikingsepp ja puurib põialdega lauda, kuna ta kõverdatud käsivarred nagu lennupüüdel liiguvad. «Aga kokku ei saa seda summakest — tee mis tahad, kokku ei saa!»

«Ega tea, kas aitakski.»

«Aitaks või mitte» — Maasika jänesemoka tiivakesed väri-sevad — «ma kuuleksin ta äältkki — ma näeksin teda kas või eemalt — —»

Piimamees toetab põse teise käe najale, mõlemad vaikivad. Leti ees jamab kaks voorimeest, laudades siin ja seal naerdakse, rasvahaisu, tubakasuitsu, viina- ja õllelehka hõljub pak-sult peade ümber.

«Ei sa unusta?»

*„Järele tuleb — niisuke ais tuleb järele — ei sest soa
surmani lahti —“*

«Ei. Nigu oleks ta mulle kedagi sisse and.»

«Kedagi sisse and — —» kordab Prillup ja närib mõnd habemekarva.

«Unes ja ilmsi — ikke seisab su ees — — Ja nüüd mõelda, et ta rätsepaga — et ta niisukese rätsepaga — —» Maasika silmad keerlevad kuumalt, põidlad puurivad tugevamalt, ta lõpetab ohkega: «Et see laps pidi surema — — et see laps pidi mulla alla minema!»

«Laps — — nojaa — — kui laps oleks — —» Prillup noogutab tasakesi, ta pilk on kaugel; alles mõne aja pärast virgub kohmama:

«No eks katsu siis ikke minna — tööd sul jo on —»

«Tööd on — omajägu tööd on — aga enne, ole ea mees, pista sellele siin nurga peal tuli otsa!»

Ja Prillup näeb, kuidas Maasika õlad laskuvad, kuidas ta siivutavad käsivarred ja puurivad põidlad külge mööda maha vajuvad.

«Paar õlut, perenaine,» tellib kingsepp pilguke hiljem; ta ulatas käe klaasi järele, see oli aga tühi ja tühjad ka pudelid.

Prillupil on kaks sigarit, ta paneb teise Maasika ette. Siis suitsetavad ja joovad uuest pudelist.

«Mul enesegi neid terve tosin tee ääres,» ümiseb piimamees pudeli etiketti tunnistades, «ja kui sul siit kohast kõik lagund — —» ta tipib näpuga vesti peale.

«Kas on lagund?» pärib Maasikas põnevusega, «kas tunded, et on?»

Prillup hoiab nägu nüüd mõlema käe vahel, ta vaade on läiget, põsenukid puna võtnud; sosinal jätkates lähendab ta suud üle laua kuulajale:

«Ükskord iilisin talle järele — — poole ööd olin kõhuli akna taga — kivi kummagis käes — —»

Nende pilgud on koos, ja ühtaegu ujuvad mõlema silmad vees.

Kõneleja peab pikka vahet.

«Ja kui sa nüid näed, et sa sest kedagi põle soand — kui sa tead, et see kõik jumalamuidu on old — —»

«Ei siis parane?»

Prillup väristab pead. «Annan käest. Põhja kisub. — — Ja kui sa pead mõtlema, et poe jälle kuhugi sauna — — viimati võerasse valda — vaesem veel kui enne — ta võib mu võla eest jo paillaks teha —»

«Aga sa saad oma tagasi — sa saad jo siis oma tagasi!»

«Jaa — enne pannasse ehk võlga tasuma, siis soan tagasi. Aga mis ma temale nüid veel olen? Narts — jalaga tõugata! Ebeldabki mu oma silma all ühe poisiga — et nää: narts oled, tallukas oled, ei kellegi mees!»

«Aga sa saad ta tagasi —»

«Sest ega siis saun ja vaesus üksi — maailma naer ja pilge peale veel — — eluajaks — temale kui mulle — —»

«Mine temaga kaugele ära!» Maasika pilgus hiilgab unistust.

«Järele tuleb — niisuke ais tuleb järele — ei sest soa surmani lahti —»

«Aga ta on su juures!»

«Mine tea, kui kauaks — sinu oma on nüid rätsepa juures!»

Mäeküla tõuseb lauast, eē välja minna. Ta astub ühele eelminejale kogemata kandu ja turi on tal kumer. Kui ta tüki aja pärast tagasi tuleb, siis tüürib teise külge, kuni märkab. Aga laua ligidalt pöördub vasakut kätt leti poole ning kuu- lukse seal midagi tellivat.

«Kõht jäi nagu poolikule ja õlu üksi annab külma.» Ta lõdistab istmele vajudes. «Kõrvile panin teki selga.»

Poisike toob natukese aja pärast viina, sooja sülti ja hapukurki. Jälle elatakse vaikides ja juues vaadatakse feineteisele näkku. Ja ikka enam värvi sigib põskedesse, ikka enam läiget silmisse, ja rinnus liigutab lootus hiljukesi pead ja vahvus kohendab tiibu.

«Ma akkan nüid raha oidma.»

«Kuluks ää — kuluks ää —»

«I g a kopikat — — viimast korda nääd mind siin!»

«Ega mulgi teisiti aita — — — Katsuks õite ööd läbi sõita, et seda öömaja ei oleks — —»

«Seekord on mul tōsi taga — võid julge olla!» ja kingsepa pāntsakad kāed laua peal on rusikas.

«Peaks veel niikaua edasi, et kogub ādakrossi — et mitte just ihualasti — —»

«Ära toon ta rātsepa kāest» — Maasika rusikad pōntsuavad laua vastu — «ma ütlen sulle — ä r a t o o n!»

«Võiks jo vahel sekka võlgu jääda meelega, nagu nüid āda pärast — — tulgu siis, kuda tuleb: mis kāās, see kāās — koutsjoni sees ei ole — —» Prillupi nāpud nibistavad habemes, ta pilk uitab sõbra nāol ja rinnal.

«Muidugi, seda võiksid teha, ja mina lähen Oudova! — — Kaks õlut, perenaine!»

«Oleks, et tema k o a oskaks — jaa, kui s e d a oleks! — aga Marist seda ei soa —»

«Noh, ehk võtab nõu?»

«Ei, ei, temast seda ei soa! Temal puudub midagi. Tema pea ei oima mõnda aissa — ei kohe o i m a! — Arva, mis ta mulle vastaks? Vastaks, et ei — tema peab lepingut! — Mis ma ikke ise veel soan teha, see on tehtud — see üksi on tehtud — —»

«Kas tead, mis m i n a teen? — Ma viskan rātsepa Peipsi järvel!» — —

Juba põlevad lambid, akende taga mustab, lilleline kirmetis ruutuldel pakseneb: nad istuvad koos, ja jutul ei ole lõppu, nad kastavad keelt, ja kavatsustel ei ole otsa. Ja kui trallitades salk vastuvõetud liisupoisse tuleb ja pill hüürgab ja laul rōkkab, siis sulavad nad ruttu noorte haletava lusti sisse, vendnevad nendega ja joodavad neid.

Ning lõppeks tantsitakse.

Ka kingsepp tantsib.

Kingsepp oskab «vene tantsu» ja tantsib kükakil.

Aga piimameeski arvab vene tantsu oskavat ja tantsib kingsepale vastu. Ja mõlemad higistavad. Ja ruum tühiseb kiidunaerust. Ning piimamees tõstetakse hurraaga jalule, kui ta vääratas ja küljeli kukkus.

KUUETEISTKÜMNES PEATÜKK

Hilja on juba, kui linna tuled Mäeküla piimamehele seljataha jäävad.

Kõrb sai külmetada, nüüd pistab teravat traavi.

Ja Tõnul on soe, uni ei kiusa, pea tundub nii selgena, et imesta.

Tõnu vilistab ja lööb piitsavarrega võikastile takti. Ja kui keegi ees sõidab või vastu tuleb, siis karjub niisama lõbu pärast «alt ära!» ja pühib naerdes mööda.

Nõnda kaob esimene verstade kümme kärmesti Jaska kapjade alla ja Kallaku kõrts teretab tulijat paari kollaselt kiiskava silmaga.

Siia jäi vist — midagi säärast liigub Tõnul undamisi meeles — osa mineva-öist jooma-arvet maksta: kas ehk sisse astuda?

Aga ei. Milleks neile näidata, et Mäeküla nii hilja linnast tuleb! Nagu teine kord ei jõuaks. Ja Tõnu sõidab mööda ja otsustab kõigist muistki «pikk-katustest» täna mööda sõita, sest kodus oodatakse — kodus oodatakse ammu juba! Nõõ, — Jaska! Mäest üleski traavi!

Alles kõrgel lagelaial seljandikul näeb Tõnu, mäherdune hunnitu õhtu on täna. Kuu külvab valuhõbedat, tähti sirab murdu, Linnutee aiva tolmas, ning lumi ja kõik maailm ujub pühaka sina sees. Ja vaikne on, nii vaikne, et lumi jalaste all otse kisendab.

Imestades vaatab ja kuulab teeline.

Aga korraga väristab.

Kasvab külm siis veelgi? Seni näpistas ainult nina ja kõrva — kas juba sooja hinge kallal?

Ja uus viirg vapustab meest.

Ning ka varvaste ja näppude otsas on kinni, — ja ninalune habe rebib mokka, — ja uinuva tuuliku juurest hakkab Aleti paistma — —

Vahest ehk silmapilguks?

Eks näe.

Kuid korraga puhkeb ta naerma. Et ta seda võis unustada! Külmetab, ja endal külmarohi rees!

Tõnu kobab heinte seest otsida ja tõmbab toobise pudeli välja. On küll piiritus, kodu kangemaks viinaks tempida kui harilik atsissina, aga läheb ka selgelt sihukese pakasega. Ja korkensooniga nuga on Tõnul taskus.

Nät seal, kus ikke klõnksak! Nälpama paneb ja pisut läkastama, aga kuidas ta põue kuuma täis paiskab, kuidas ta sooni mööda tuld veeretab! Akka nüid veel sõna murdma, ja kodu oodatakse! Tiba ka teise jala jaoks, siis mööda sellest ning kõigist!

Aleti tuleb, ja Mäeküla sõidab mööda.

Nabraste tuleb, ja Mäeküla sõidab mööda.

Ja kuna ta ennast aeg-ajalt külma vastu rohitseb, hakkab talle varsti päris võimatuna tunduma sõidu mõnus-ühtlast lihku peatada ja süvenenud ning soojenenud istmelt tõusta. Luu ja liha roiduvad ikka enam maias-raske rahu sisse, katmata nahk panetab pakasega, tüün puhkus soigutab südant ja pead. Virgeks jäävad ainult kõrv ja silm, aga mida üks kuuleb ja teine näeb, see valgub magusasti ühte undava loidusega hinges ja ihus.

Lumi jalaste all ei kisenda enam, ta heliseb kui kannel; viimaks laulab kui kogodus kauges, kauges kirikus, ja orel mängib, ja kellad löövad.

Ilm aga siretab sinises, ikka sügavamas sinises, sinist hõõgab valge väli, sinist aurab puu ja põõsas, juba nõrgub sinist

hobuse looka, lakka ja laudjat mööda, ja sinisena, taevassinisena kumab marduse särk litrite kilgendava tule all.

See tõttab tummalt üle lagendiku lume, kõrvuti teega, teekäija ees, alatasa tema ees.

Ja käed ei vehi, kannad ei puutu maad, suur sina kannab teda lailamisi üle hange ja haua.

Ja sääred kumendavad, ja käsivarred kumendavad, ja ereldalt kumendavad kukal ja ümarik õlg.

Juuksed aga, need turbatuha-karva kahujuuksed, need ruskavad kui koidiku punas.

Ent äkki ei näe teekäija enam.

Aina kogudus ilmakauges kirikus laulab ning orel mängib, ja kellad löövad, ja kellad löövad.

Kuid siis ei kuule teekäija enam. —

Verst libiseb verstale järele, ruuna jalg rühib jalale järele, ja mokad puristavad ning pea mõtleb: kas täna siis jaama ei peetagi?

Vastu tuleb regesid, takka tuleb saane, arukas Jaska annab kõigile teed. Aga puristab jälle ja raputab pead: ei tõmba ohi, ei liigu piits, ei kõhatata rees ega nuusata kah!

Et peremees tukub või uinub, see pole ju kõrvile uudis. Aga kui regi väga viitas, nagu esiti, või kui möödasõitja ta tiiva vastu pörkas, nagu praegu, siis ärkas ometi ja katsus verele löödud kõrva. Vahel virgus ka aisakella parinast ja kuljuste kulinast.

Kuid nüüd tuleb kõrts, kus ta mind koduteel alati hingatas. Siit mööda ei sõitnud mees hiliselgi puhul. Ja Jaska käänab omapead teelt. Paik kõrtsi ees kolme ree kõrval on prii. Küll ta mul kõssab, kui regi enam ei liigu.

Ent kõrvike eksib — isand ei tõuse.

Heinakess jääb reele ja reele jääb vaip.

Ootab ja norutab. Viimati külmetab.

Külamees kõrvalt, kes oma looma käis vaatamas ja jällegi tuleb, ei imesta vähe, et Jaska mees ikka veel vagusi peal.

«Kas ollender sooja ei lähegi?»

Aga vastust ei anta.

«No sel on vast uni!» lööb ta naerdes käega ja jätkab teed.

Ruun riputab mokka ja lingutab kõrvu — see olukord on talle võõrastav uus. Siis keerab aeglaselt tagasi teele.

Kuid järsku käib vabin tal sapsudest sabani — teelahkmelt pühib ta nelja paar versta maad. — — —

Seda-aegu vaatas Kuru noorik kella ja otsustas.

Mitte enam. Kas või päevapealt. Nüüd on lõpp.

Ta istus üksinda kambris, näpud mängisid punase paela-otsaga, kulmude vahel seisatas vari ja silmad lugesid rüpest kaht lapikut rumalust.

Esimene — Ruisult tulla Prillupile. Teine — Prillupilt kolida Kurule.

Asjatu mõõta, kumb suurem. Suured olid mõlemad. Ja ühest poegis teine.

Ent see teine pidi esimest kord kahandama, võib-olla ta kustutama. Selle uue koorma eest pidi tasu tulema mõlema ette. Millal ja mis kujul õieti, jah, seda ei teadnud ta isegi. Muudkui pidi tulema, pidi juhtuma — parema elujärje mullast kui imelill võrsuma!

See lootus lõi ammugi kahvatama. Ei muutunud midagi, ei kasvanud pinda. Ja kui ta siiski veel tegi, nagu ootaks, siis sellepärast aina, et matta on kibe.

Aga sellestki saab üle. Ja Mari oli matnud. —

Kas minna magama?

Ta tõstis käed kukla taha ja kuulatas ööd.

Kell tiksus tiitsalt, nagu kubjastaks teda keegi.

Näljane rott näris kuskil lauda.

Kilk viilis nurgas, ees niuksatas teine laps unes, laest vaa- bus kui ummistust kõige peale maha.

Nüüd haukus koer õues. Ja lõpetas ulgudes. Vastas vist tei- sele mõisas ja Kruusimäel, nagu mitu korda ennegi. Ja jälle jäi vaiki.

*Noorik heitis suurräti ümber, süütas laterna ja ruttas
teelisele vastu.*

Mari silmitses lillekirja pisukestel ruutudel. See tihenes ikka veel, juba lõi lumiseks raamide äärest.

Äkitselt laiendas vaatleja pilku. Liikus nagu vari jäiste klaaside taga, lähenes ja kaugenes — üks koht läks tuhmiks, nagu puhutaks ruutu. Ja siis kostis hirnumine, vali ja kirglik — otse vastu akent ning ootajale sülle.

Noorik heitis suurräti ümber, süütas laterna ja ruttas teelisele vastu.

Ta jäi kauaks ära. Siis tuli teda kandes.

Ta astus hoide, et lapsi mitte äratada.

Sületäis oli raske, kuid Maril küündis jõudu.

Ja kui ta tema sängi oli asetanud, kasuka tal seljas ja saapad jalast võtnud, siis tõi lambi ja valgustas ta nägu.

See nägu sinas, nagu oleks sinine öö sinna värvi jätnud. Silmad olid pilul. Laugude vahelt läikis.

Ja nüüd alles taipas naine, mis õieti oli sündinud.

Ta kõrvaldas tal kulmu pealt salgukese juukseid ja käsi silis pikkamisi otsaesisest üle.

«Seda põld tarvis! Ei, seda põld tarvis!»

Kuid järsku peatub see käsi ning sirgub üles:

«Või ehk siiski — —?»

Üürike hiljem kustus lamp. Mari magas mehe kõrval rahu-likku ööd.

Hommikuselt lüpsilt läks surmateade laiali, lõuna eel astus Kremeri-härra Kuru kambriuksest sisse. Ta oli oma põlises kopranahka kasukas, mille tulitanud krael juba karvatuid kohti leidus, kuna must riie peaaegu üleni haiglaselt läikis. Lumikahvatul valgusel, mis selgeks sulanud akendest hoovas — külm oli märksa tagasi andnud —, paistis vanahärra näost kol-
tununa, iga kiber tuli selgesti esile, närtsivad kõrvad näisid kui vahast.

Ta pilk leidis kohe surnu, käsi tõusis peakatte järele ja tere-
tav sõna jäi lesele ütlemata. Vaikides seisis ta siis voodi ees,

pöördus ümber, noogutas vaevalt märgatavalt Mari ja tema kõrval seisvate laste poole ning läks.

Tunnike hiljem kostsid aisakellad. Mäeküla saks sõitis Särgeresse.

Tõnu puhkas juba kirikualevisi toodud kirstus, kui Ruisu onu saabus. See pidi niikaua piima vedama, kui pärast matuseid vahekord Kuru ja mõisa vahel korraldub. Teist abimeest ei olnud Maril kodukohast kutsuda: isa oli vana, ja Prillupi väheste omaste hulgas ei leidunud niigi kõlvulist.

Lemsi Adam tõi oma laanekõrvest tõrvalõhna kaasa, käed ja nägu olid kui vaigust tähnilised ning kogu mees oma jändrikus rütsakuses, oma rääma kasvanud sammalhabeme ja sammaljuustega tuletas elavalt pehkiivat kändu meelde. Ta sõi kõhu täis, süütas piibu põlema, tõstis siis puusärgi kaane pealt ja ütles, ta tahtvat Tõnuga paar sõna juttu ajada. Ning nüüd algas nende vahel pikem arutus teekäija ja viina vahekorras. Kes seda eemalt kuulis, pidi nimelt arvama, et teine kirstus nii vestab kui omaltki poolt küsib. Mõttevahetus oli kõigiti vennalikku laadi, arvamised veeti lõpuks ka ilusti kokku. Ühine otsus käis: Joo, aga ära pista pead põhja.

Et Lemsi Adam naistega suurt juttu ei saanud, need seisid tal lastega nii umbes ühes kirjas, siis istus ja popsis, kuni uni peale tuli, ja puhkusele heites ning turja sügades tähendas ainult:

«Nojaa, terviseid koa kodu poolt, ja aega mul on, ja rubla võtan voori pealt — leivakott sinu käest. Aga ää sellepärast ootama jää — ää sõela võta, võta sari! Tead ühte, kelle värgid siit ja sealt korras» — ta patsas käsivart ja pead — «muudku sõrg pihku, kui tuleb tahtma!»

Säherdune tahtja tuli juba teise päeva õhtupoolikul, varsti peale seda, kui Lemsi onu piimakambri eest esimese koormaga tee oli läinud.

Külaline, ea poolest keskmiste aastate lävel, jume ja kondi järgi turd ning tugev, andis enesest ka kohe viisipärasuse

proovi. Ta hõõrus ukse taga kaua jalgu ning lesele ütles aiva järjekindlalt teie. Ja nisukollane võitnud pea oli tal läikivaks soetud, punakas täishabe hoolsalt nüritud, lõua alt roosa salli vahelt paistsid manisk ja lipski välja. Ning vabandada palus, et ehk vähe varakult tuleb (ta pilk käis tahapoole, aga puusärk oli juba aita kantud), mida vahest kõlbmatuks võidaks pidada, kuid kartus, et ette jõutakse, olgu tõttusele seletuseks.

Siis istus ja kandis ette, ja arukus, mida ta ilmutas, andis Lemsi onu mõõdu vististi niisama hästi välja kui ta liikmete tervis.

Ja kuna ta kõneles, pidas päevapaistene naeratus ta näol tõsidusega alalist vehklevat võitlust.

Noh, et nii ja sedasi, et vahetaks Altküla renditalu hea meelega Kuru ja piimade vastu, kui aga perenaine nõusse lööks ja lesk lesega lepiks. Majavara täiendaks majavara, väikepere kasvaks paljalt ühe peakese võrra. Mõisaga teadagi peaks kõik nii jääma nagu kadunu ajal — mis sinna, kullake, ikkagi parata — —

Jaa, ega vasta võiks olla — lesk silis põlve pealt põlle —, kui mitte teada ei oleks, mis Aru peremees iljuti Vanarehe varrul öeld.

Mis ta siis öeld?

Ei tarida temakese mõistus, kudas ristitud inimesed endid ilmaliku kasu eest nõnna ära võind visata nagu Tõnu ja Maril Olgu äbiga veel kuda on, aga mis saada viimaks nende vaeste ingedest!

Külaline naeratas ja tõsines, kerkis istmelt ja laskus tagasi. Lesk aga silis põlve ja lõpetas:

Et nii see nüid on: akkab tema oma muidugi koormatud selga seda uut pattu laduma, eñ veel üks kolmas ing ukka saab nende neetud piimadega!

Kui Aru peremees talle käe andis, siis kummardas ta viisakalt.

Ja lesk kummardas vastu.

Ning Aru peremees trööstis teda ta leinapõlve kurbuses.

Ja leinaja tänas ja saatis teda läveni. —

Agaga veel ilmus tahtjaid, enne kui Tõnu põrm kääpa alla sai. Laupäeva hommik tõi Tuksi Antsu Kurule. Mari nägi teda aknast ja tema vististi Maritki, sest ta paitas kooli minevatel lastel, kes ukse ees talle vastu tulid, isalikult põski.

Mitte hõlpus ep olnud noorikul oma naerukõdi talitseda, temaga suud vastu seistes: meelde tuli talle Antsu tunaeline teretamine mõisa alttoa väravas — müts maha kui proua ees, ja see pentsik-härras nägu! Agaga ta valitses end ja kuulas teda soovliku huviga.

Ka Ants tahtis leske «ikke selle endise kaubaga».

Ja lesk ei öelnud mitte ära.

Ainult oodata tellis:

«Võid isegi arvata, et mulle veel teisigi tuleb, ja ma tahaks valida. Ega sinulgi viga ole — kui laidan, siis laiman —, agaga teine võib parem olla ja kolmas-neljas veel kõige parem. Või siis nii tõsist kaupa tohib uisapäisa teha!»

Antsu silm läks niiskeks, suu ümber seisis võru.

«No kui sa mind ei taha, ehk võtad siis Joagust venna; võin kohe sisse üida, jäi aida taha ootama.»

«Jälle plaanis poiss, kes seda julgeb salata, agaga vii talle terveid ja kannatagu temagi!»

Pärast matuseid tuli sepp.

Tema iha ei käinud Kuru agaga piimade järele, ta tahtis leske nimme ilma nendeta: vana leping pidi kustuma ja ununema, kuhugi kaugesse mõisa mõtles kevadeks enesele koha nõutada ja töötas Tõnu lastele isaks olla. Selle kavaga oleks mees võinud raskesti astuda, kõminall kõnelda, võitlikult vahtida, agaga Juhaniil oli tegemist pealetikkuva kohmetusega, sest nende vahe ei olnud enam täitsa endine; midagi vaevall tuntavat, ent siiski eraldavat hõljus õhus, mida nad vastamisi olles hingasid, tollest sügisest päevast saadik, mil Tuksi poiss sepapajas meistri külalise vastu suu valla oli lasknud.

Ja kuna ta nüüd kõneles ja kardeldi lese näoilmet valvas, ei kestnud kaua, kui sõna tal keelele kuivas. Silmsi imeti Mari põsist veri, ta vaade läks suureks ning mustaks, siis väl-gatasid hambad huulte kahvatuse sees ja Juhan kuulis karja-tust:

«Argpüks, seal on uks! — Kas kuuled, seal on uks!»

Aga kui see argpüks siis läinud oli — pooleldi tagurpidi ja komistades —, vajus ukseenäitaja istmele ning peaga laua ser-vale ja nuttis kõigest hingest.

Tema õlanukid tuksusid veel ning kurk krampis nuuksa-tustel, kui veider salgake teda juba piiras. Üks oli lind ja teine oli karu, ja kes tolknes lintides ja kes krabises paberites. Juku ja Anni aga keksisid neil sabas.

«Mis Maril siis viga?» Naer jäi neil tüppe.

«Ei tühjagi viga! Olin nii üksi. Tuld põrmu meelde, et täna kadri-õhtu on!» Ja kähku kuivad on nooriku silmad. «Olete vist Kruusimäe poole teel?»

Sinna jah — aina mööda minnes astunud neilegi sisse.

Seal sirutab Kuru lesk liikmeid ja naerab: «Ma löön teile mesti — oodake pisut!»

Lapsed ühest suust: «Mina koa! Mina koa!»

«Võite tulla, aga, Juku, enne otsi mulle oma sarved!»

Uus Kadri valmibki varsti: must kasukas pahempidi selga, kahl punast lõnga kikkhabemeks lõua otsa, põsed söega mus-taks ning pähe Juku suvine leid Kuru aida lakast — paar toredaid sikusarvi.

«Saatan mis saatan!» Ja kiidunaer on vali. Üksnes Anni taganeb arglikult eemale.

Ent põrguline oleks poolik, kui suu tal tules ei hõõguks. Süsi siis karpi ja tikkudega kaasa!

Keegi kustutab lambi. «Tee katset, tee katset!»

Ja noorik teeb katset. Kõik kisuvad naerda, ainult arga-verd Annike kiljatab õudselt.

Peagi hilbuvad ka lastel kardinad küljes, Mari lukustab

uksed, sest onu on linnateel, ning vallatu seltskond vehib Kruusimäe poole.

Väljas on vaikne ja villakalt pehme. Lund lasub ränka: pimedus puhkab kui udusulgses sängis. Undavalt variseb üksikuid ebemeid, puudel on sumevalged kübarad peas, tarekesed paistavad nagu hauduvad luigid.

Nende ees sõidab saan. Aisakellad kumisevad. See kumin on mahe, nagu oleksid kõrad siidiga mähitud. Ja lumi on keeletu jalaste all, kutsar ees ja saks taga mustavad tummalt, neid kannaks nagu pilverünk kinkudest üle.

Sarvik istub lumme. «Taevalik sohva — ei mina siit tõuse!» Ja lumme istuvad teisedki. Karjake tonte peab legendikul leeri. Kuid jalul on kõik jälle ja padinal jooksus, kui tuuleke hiie poolt pilliheliseid huljutab.

Ja kuna nad seal saunakülas kadri-janti teevad, sööb Kremeri-härra poissmehelikus üksinduses õhtust. Ent käsi käib tal hästi; härmane tuju jäi Särgveresse maha, meel on õnnesoojast lootusest elevel, kõik mõtted mõlguvad kaasatoodud kavatsuse ümber.

— Mis ta mulle küll vastab?

— Tõenäoline on «jaa», aga mõeldav ka «ei».

Ulrich asub saali, kui ta lauast on tõusnud, ja kaalub oma ettepaneku veel kord läbi.

— Ta peaks küll leppima, kui ta vähegi mõtleb! Töövaevast jõude, muredest prii, elujärg kindlale pinnale rajatud — ta peaks ju sõge olema, kui ta mitte ei lepiks! Ja Ulrich usub, et ta jaatavalt vastab. Ning homme on see vastus tal käes!

Ta sammub tiiru ja seisab taoti. Kord tunnistab lauda, kord sohvat või seina, ja nüüd vahib ühe künla vilkuvat leeki.

— Mitte enam jagada — see on kõrgem aste. Kõrgem ühele ja kõrgem teisele. Sellest kõrgem on veel üksainuke aste. Seda astuda — jaa — — Ulrich von Kremer ohkab.

Seal põriseb aken ta selja taga kergesti. Kolm korda käib sõrmerida küünte klõbinal vastu ruutu. Märguanne on õige, kuid aken on väär. Ja üllatunud vanahärra pöördub kähku ümber.

Sedamaid aga käib rõkkav karjatus tal suust, käed kahmavad õhku, silm tardub, ta taganeb ja vaarub. Kui mitte tugi-tool talle jalgu ei hakkaks ja teda rüppe ei püüaks, ta langeks põrandale selili maha.

Möödub paar minutit, mil elu temast on pagened. Suur seisak valdab meeli, iga liiget ja soont. Silmalaudki on tal kinni ning surm vahastab palge.

Aga Kremerite elu on teadupärast visa. Nad vananevad pikka ja surevad hilja. Järsku tunneb Ulrich sooja surinat põues, sealt nõrgub see käsi ja jalgu mööda alla, peas hakkab tiksuma, silm süttib nägema. Mees kobab ennast katsuda küll põlvist, küll peast, siis surub mõlemad käed vastu südant ja piiritu rõõm uhkab vere tal põske.

«Es schlägt! Es schlägt! Herrgott, es schlägt!»

Nüüd kordub aknal see kolmekordne klõbin. Ulrich tõuseb ja läheneb, iga nõks on vahvus. Saatan ruudu taga on näost märksa helkjamaks läinud, sarved on kadunud, suust ei lõõska enam tuld, ning käsi, mis vaigistab, näib pikkade küünteta.

Ulrich ähvardab teda naerdes, siis tõttab talle avama. Nii noor pole ta kõnnist veel iialgi olnud!

«Mina viimane lõõp! Peaaegu oleksin inimese ära tapnud!»

«Ei, ei, sa tegid mulle ütlemata rõõmu — tõesti, ütlemata rõõmu! — Mõttele, minu südamel on teine klapp vigane. — Oidsin teist alati iga ärrituse eest. — Kartsin, et korraga jääb toksti seisma ja olengi külm! — Nüüd aga — — nüüd aga — —» ta talutab külalise käistpidi tagaruumi, sest saali akendel ei ole rullkatteid nagu sellel — — «nüüd alles tean, et ma veel kaua elan — veel väga kaua elan — — Aga istu ometi — ma toon sulle kooki ja veini!»

Ja tõttabki tooma. Kuid ärevus on suur. Toob küll klaasid, aga unustab pudeli, toob küll koogi, aga noa jätab maha. Ning järjepannu kõneleb oma vigasest klapist ja tänasest otsustavast ehmatuseraksust. «Sest kui ta ka sellele vastu pani — kui ta veel teist korda võiduga pääses — kui ta ei ärga ega kuraditki karda — —»

Noorik vahib ja kuulab teda naeratava rahuga, karvased käsivarred rinna peal risti. Lumega pestud nägu on tal veel kriim, sarved sidemete otsas ripuvad külge mööda maha.

«Siis istu ometi, üleannetu Kadri, ja joo me sinu puna ja minu tervist! — Või tõmmad ehk enne selle kasuka seljast ja kasid ennast tahmast?»

«Ei, ma lähen kohe.»

«Sa ei jää kauemaks?»

Mari väristab pead. «Tulime külast, lapsed saatsin ees — need tahavad veel süia.»

«Aga mul oleks sulle rääkida — väga tähtsast rääkida — — ei ma maldaks päevagi oodata — —»

«Seda võite siiski» — ta toetub diivanile — «tähtsast asjad on kõige lühemad öelda.»

Kremer istub tema vastu ja täidab klaase. Ta käsi väri- seb, kihvad liiguvad ning suu ümber virvetab midagi igavest- lapselikku.

«Enne joo me tervist!»

«Tervist ja julgust!» Nooriku huulte vahelt piidlevad harvad hambad.

«Kuda jääb siis nüüd Kuru ja piimadega?» algatab Kremer, kui klaasid on käest pandud. «Sinu sugulane on sulle jo üksnes ajutine avitaja.»

«Minu poolt on mõlemad esimesest saada.»

«Soo!» Kremeri õlad teevad kerkiva liigutuse. «Ei sa siis Tõnu asemele teist jää ootama?»

Mari mugib kooki ja eitab peaga.

«Ja mis sul siis muidu nõuks on?»

«Lähen linna.»

«Linna lähed — —? — Lastega või üksi?»

«Anni võtan ühes, poisike läheb onuga — akkab tal tulev
sui karjas käima.»

«Aga sina selle teisega — — kuda sa tahad siis — —»

«Eks ikke kudagi soa. Mul on jõudu ja linnas rahvast
paksu. Mõtlen aiva alati, et mis ei või seal kõik inimesele
juhtuda!»

Mari toonis ja vaates on midagi, mis Kremeri üürikeseks
vaikima sunnib. Ilme ta näol on nüri.

«Ja mina — — ja mina — —?»

«Mis teil siis viga? Teil jo oma terve süda.»

«Jaa, aga — ma mõtlesin oopis teistmoodi — — mõtle-
sin, et linna lähed küll, ja lapsed jäta omaste juurde, ja
akkad omaette elama — veike kena ja vaikne korter — ja
kõik, mis sul tarvis, saaksid minu käest — —»

«Ei, ma tahan prii olla.» Mari rüütab klaasist.

«— — Ja Prillupi võla kingiksin — —»

«Selle eest tänaksid teid Prillupi lapsed. Mina seda tasuda
ei jõua ega tahagi.»

«— — Ja põli oleks sul kuldne — — ja mis sa saad, sellest
jätkuks lastelegi — —»

Mari paneb klaasi lauale ja tõuseb suud pühkides üles.
«Ma tahan linnas varblane olla, mitte kanaarilind.»

«Aga mõtle ometi järele — — pea ometi natuke aru — —
kas sa siis mind sugugi — —»

Kuid noorik tõstab sarved pähe, puskab nendega vanahärra
poole, naerab ja läheb.

EDUARD VILDE ROMAAN «MÄEKÜLA PIIMAMEES»

I

1923-ndast aastast kuni surmani pühendas Eduard Vilde kogu peahuvi ja aja oma tööde viimistlemisele ning redigeerimisele Kogutud teoste jaoks. Kogutud teoste sari lõppes romaaniga «Mäeküla piimamees». Viimase eessõnas, mis on dateeritud 25. oktoobriga 1933, lausub kirjanik: «Tunnen siiski rahuldust, et niigi kaugele olen jõudnud ja et võin käest panna redigeeriva sule ning proovida, kui palju jõudu mul uute tööde tarvis veel on säästunud.»¹

Samaks ajaks oli Vilde juba teinud ulatuslikke eeltöid uueks romaaniks «Rahva sulased» ja valmis kirjutanud sellest kolm peatükki, mis tõendavad järjekordselt kirjaniku loomingulist jõudu ja värskest, tema satiirilise sule meisterlikkust. Kuid rohkemaks ei jätkunud enam aega: 26. detsembril 1933. aastal lahkus suur kirjanik-võitleja elust. Peatükid poolelijäänud romaanist «Rahva sulased» ilmusid järgmisel aastal ja «Mäeküla piimamehe» Kogutud teoste redaktsioon 1935 — Vilde 70-ndaks sünniaastapäevaks, nagu see oli ette nähtud autori ja kirjastuse vahel sõlmitud lepingus.

Romaani «Mäeküla piimamees» mõte on Vildel tärganud Kopenhaagenis 1914. aastal, millisesse aega langevad ka vastavad ettevalmistused.² 1915. aasta veebruaris J. Lilienbachi ja V. Maksimi kirjastusega «Mõte» sõlmitud lepingus ei ole küll veel teose pealkirja, lepingu sisust ilmneb aga, et see puudutab teoksilolevat romaani kodumaa mõisaelust.

¹ E. Vilde, Mäeküla piimamees, Autorilt. Kogutud teosed XXXIII, Tartu 1935, lk. 5.

² Uhes artiklis «Mäeküla piimamehe» kohta 1917. aastal väidab Vilde, et ta romaani «enne sõda oli alustanud» (Eduard Vilde, Eduerakondline kasvatus. «Tallinna Teataja», 20. juuli 1917, nr. 134).

«Mäeküla piimamehe» käsikiri jõudis Kopenhaagenist Tallinna 1916. aasta jaanuaris ja teos ilmus trükist sama aasta aprillis.¹

Vilde on oma ulatuslikumate teoste loomisel hankinud ainetikku kas isiklikest tähelepanekuist või kogunud rahvasuust või ajaloolistest allikatest. Nii on lugu ka «Mäeküla piimamehega».

Enamik «Mäeküla piimamehe» tegevuskoha Mäeküla mõisa kohta toodud andmeid vastab omaaegsele Keila kihelkonna Karjaküla mõisale (praegu Keila rajooni Karjaküla sovhoos), kust on pärit ka suur osa romaani tegelaste prototüüpe. Nimetatud mõisas töötasid Vilde vanemad ja kirjanik peatus nende juures mitmel korral, pikemalt aastail 1882—83, 1886—87 ja 1892—93. Neil aegadel oligi Vilde üksik- asjaliselt tutvunud siinse eluga.

Kirjanikult endalt, aga samuti kohapealseilt elanikelt kogutud andmete põhjal on K. Mihkla kirjutanud artikli «Eduard Vilde «Mäeküla piimamehe» genees».² Mainitud töö sisaldab olulisi ideoloogilisi ja metodoloogilisi vigu, kuid on väärtuslik materjalikoguna ja teda kasutatakse ka alljärgnevas lühiülevaates romaani tegelaste algupära selgitamisel.

Teoses esineva mõisniku Ulrich von Kremeri prototüübiks on Karjaküla mõisa tollaegne omanik Otto von Klugen. Kremer vastab Klugenile oma ea, välimuse, elukommete ja perekondliku seisundi poolest. Nii üht kui teist iseloomustavad bismarklikud vurrud, riietus (lääkimahõõrdunud pikk must sabakuub, triibulised püksid ja nokaga müts), südameklapi rike, mis sunnib hoiduma ärritustest ja suitsetamise asemel kuivatatud saia näsima ning hapusid kompvekke imema.

Tõnu Prillupi kuju loomisel on kasutatud mitmeid eeskujusid. Neist tähtsamad on sama mõisa kandimees Jakob Uusoja ja kutsar Peeter Mass. Viimane oli ebaõnnestunult katsetanud mõisa hollendri (piima-

¹ Käsikirja esimene osa (96 lk.) läks postil kaduma, mispärast autoril tuli sellest säilinud mustandi põhjal saata kiires korras uus ära- kiri. Esimene variant rändas sõjaolukorrast tingitud korratuste tõttu postiasutistes ja tsensuuris paar aastat Tallinna, Kopenhaageni, Helsingi ja Peterburi vahel, kuni jõudis alles 1919. aastal Vilde kätte tagasi. Käsikiri postiasutiste märkuste ja templitega on praegu TA Fr. R. Kreutzwaldi nimelises Kirjandusmuuseumis. Vt. ka J. Lilienbach E. Vildele 27. I 1916. Eesti NSV Teaduste Akadeemia Fr. R. Kreutzwaldi nim. Kirjandusmuuseumi käsikirjade osakond (edaspidi lühendatult ENSV TA KM KO), fond 153, mapp 10:3.

² «Eesti Kirjandus» 1933, nr. 9 ja 10.

mehe) ameti pidamist. Peeter Mass jäänud koduteel tavalisti magama, ta pea vajunud püstiseatud piimaankrute vahele ja ankru vitsaäär hõõrunud ta kõrvad katki.

Mari olevat Vilde enda väite järgi põhiliselt loodud Karjaküla kutsari naise Miina Rondiku eeskujul. Näib aga, et seda ainult väliselt ja üksnes mõningais iseäratsevais iseloomujoontes. K. Mihkla arvates olevat paljud Mari jooned pärit Kruusiaugu sauniku teiselt naiselt Mari Kiksilt, kes olnud oma mehest üle kolmekümne aasta noorem. Nii üks kui teine «Mari» armastanud keskpäeval magada, lastega kurni lüüa ja mugatsevalt laiselda.

Valitseja Reemeti ja selle abikaasa prototüüpideks peab Mihkla Jüri Vildet tema naise Leenaga. Kuru Jaani eeskujuks on olnud Karjaküla hollender Aru Juhan.

Romaani süžeealine arendus on kirjaniku enda poolt loodud. Kremeri ja Mari vahekordade kujutamisel on aga mõnevõrra kasutatud Mäeküla naabermõisniku Suurpalu Radecki prototüübi, Keila kihelkonna Lehola karjamõisa omaniku von Gerneti suhteid oma reheapapi Lillepromi naise Mariga. Kaasaeglaste teadete põhjal toimunud viimase armusuhted Gernetiga mehe nõusolekul, mille eest mõisnik kinkinud Lillepromidele talu, hobused, kangaspuud ja palju muud vara. Nii Gernet kui Mari olnud antipaatsed isikud.¹

II

Enne 1913. aastat ilmus Vildelt iga aasta mõni pikem teos (romaan, ulatuslikum jutustus, näidend) ja hulk palasid lühivormis. Siit peale näeme aga tema loomingulise produktiivsuse langust. Pärast «Mäeküla piimameest» kirjutas Eduard Vilde veel ainult näidendi «Side» (valmis 1917, trükiti 1921), mõned jutustused, artiklid, ja nagu juba öeldud, alustas romaani «Rahva sulased».

Tekib loomulikult küsimus, mis oli selle põhjuseks.

«Mäeküla piimamehe» kirjutamise ajaks oli Vilde ligi viiekümne aastane, tal oli seljataga üle 30 aasta pingsat loomingulist tööd, mida oli tulnud teha kas raske ja närvesööva ajalehetöö kõrval või hiljem rahutuis ning majanduslikult kitsais emigratsiooningimustes. Ometi ei tundu olevat alust põhjendada Vilde loomingulise produktiivsuse langust ainult kirjaniku aastatega või väsimusega, vaid ka tema maailmavaatelistest tõekspidamistest tulenevate probleemidega.

¹ K. Mihkla, Eduard Vilde «Mäeküla piimamehe» genees. «Eesti Kirjandus» 1933, nr. 10, lk. 495.

Period 1895.—1905. aastani tähistas Vilde üha tihedamat liitumist revolutsioonilise töölisklassi ja talurahvaga. Temast kujunes suurim eesti proletaarne kirjanik, tsarismi, mõisnike ja kodanluse järjekindel ründaja. Kirglik võitluspaatos iseloomustab kirjaniku selle ajajärgu töid.

Esimestel pagulasaastatel Vilde revolutsiooniline võitlejalikkus kasvas veelgi (ajakiri «Kaak», jutustus «Seadusemees» jne.). Kuid hiljem hakkas see järk-järgult taltuma. Olles eemal kodumaa revolutsioonilisest tööliikumisest, sattus kirjanik Lääne-Euroopas kontakti oportunistlike sotsiaaldemokraatidega, — tegi näiteks kaastööd saksa sotsiaaldemokraatlikele ajakirjadele ja ajalehtedele. Saksa ja Taani tööliikumises laienev reformistlik suund, eriti I Maailmasõja aastail, viis Vildegi eksiarvamisele, nagu võiks parlamentliku võitluse teel jõuda sotsialismini. Nii näiteks kirjutab ta 1913. a.: «Kui Saksa riigis viis aastat varem alles iga neljas täiskasvanud elanik sotsialistlikult valis, siis tegi seda läinud aastal juba iga kolmas. Aasta 50 eest alles väike rühmake, nüüd aga vahetpidamata kasvav, kaugelt kõige suurem partei riigis, ning partei, kelle edenemise seisakut enam vastasedki ei julge ette kuulutada! Aga lugu on ju oluliselt võrdlemisi seesama mujal. Meil, Kopenhaagenis, kus enam kui viies osa riigi elanikkonnast elab, valib juba iga teine täiskasvanu proletaarselt...» Kirjaniku arvates on siin tegemist rahuliku üleminekuga sotsialismi «mitte ühe päevaga, vaid orgaaniliselt edeneva aeglusega».¹

Analoogilisi mõtteavaldusi leiame kirjaniku kogu Kopenhaageni-korrespondentsist. Kui edasi arvesse võtta, et Vilde suhtus eitavalt Oktoobri-revolutsiooni ja proletariaadi diktatuuri, siis on põhjendatud väide, et just pagulaspõlv Taani väikekodanlikus õhkkonnas eemaldas senise võitleja revolutsioonilistelt seisukohtadelt. Jäädes maha sündmuste kiirest arengust Venemaal, ei suutnud Vilde siit enam jälgida revolutsioonilise võitluse tõelisi perspektiive.

Kirjanikule, kelle loomingu paremiku seni iseloomustas lakkamatu võitlus igasuguste reaktsiooniliste nähtuste vastu, tähendas see kriisi, loomingu ideoloogilise baasi osalist kaotamist. Ja sellest tingituna väheneski Vilde produktiivsus ning tema teostest kadus senine terav võitlejalik hoiak. Ideelise sisu arvel hakkas kirjanik suuremat huvi osutama psühholoogilistele probleemidele ja stiili hoolikamale vümistlemisele. Esimest stimuleeris veel muide tollal Läänes, eriti Skandinaavia kirjanduses levinud nn. psühholoogism. Klassivõitluse käsitlemise vältimiseks sukeldusid kirjanikud-psühholoogistid n.-ö. hingeeluliste nähtuste valdkonda, püüdes

¹ E. Vilde, Minu vaimlise arenemise käik. ENSV TA KM KO, f. 36, m. 2:11, lk. 15.

seda vaadelda kui omaette maailma, milles inimese sotsiaalne seisund ei mängi olulist osa.

«Mäeküla piimamehe» mõistmiseks tuleb ülalesitatud asjaolusid tingimata arvestada.

III

Vilde ise on «Mäeküla piimamehe» puhul väitnud, et romaani «põhi-probleem on sotsiaalne, ühes sellega täidan endale seatud psühholoogilisi ülesandeid».¹

Et kirjanik oma varasemates sõnavõttudes polnud psühholoogilist momenti nii väljapaistvalt rõhutanud, ei tähenda selle puudumist tema senises loomingus. Hoopis vastupidi — meenutagem romaane «Külmale maale», «Raudsed käed», «Prohvet Maltsvet», näidendit «Tabamata ime» jt., ainult et vaadeldavas teoses on sellele pühendatud erilist tähelepanu. Eraldi võttes tuleb Vilde ülaltoodud avaldusega täielikult nõustuda, ent «Mäeküla piimamehe» kui kunstiteose suhtes tekib ometi terve rida pretensioone. Peamiselt johtuvad need probleemide asetusest (see tähendab — missuguses vahekorras on sotsiaalsed ja psühholoogilised probleemid), ning teiseks kirjaniku suhtumisest tema poolt loodud tegelastesse.

Alates oma esimestest töödest oli Vilde osutanud pidevat ja sügavat huvi eesti talurahva ja balti mõisnike vaheliste suhete käsitlemisele 19. sajandi tingimustes, kujutades seejuures kirglikult talurahva kustumatut viha ja võitlust oma orjastajate vastu ning paljastades halastamatult balti parunite ja nende käsilaste julmust ning kultuuritust.

«Mäeküla piimamees» jätkab seda traditsiooni vaid osaliselt, niivõrd kui pearõhk temas on avalikult klassivõitluselt üle viidud psühholoogilistele momentidele, viimased aga osutuvad mõisnike ja talupoegade vaheliste vastuoludega põhiliselt seotuks.

Lugeses «Mäeküla piimamehe» kohta vahetult tema ilmumise järel ja hiljem avaldatud käsitlusi (kaasa arvatud mitmed nõukogudeaegsedki), kohtame siin seisukohti, nagu oleks Vildest alles «Pisuhännast» ja «Mäeküla piimamehest» peale saanud kunstiküps kirjanik. Nimelt olevat temale iseloomulik «paljas poliitiline tendents» alles nüüd leidnud väljendamist kunstiliste kujundite kaudu. «Mäeküla piimamees» kuulutati Vilde loomingu kõrgpunktiks, tema kirjandusliku meisterlikkuse tippsaavutuseks. Selle kontseptsiooni kaudu püüdis kodanlik (olgu siis klerikaal-natsionalistlik või dekadentlik) kriitika anda hoobi Vildele kui kirjanikule-revolutsionäärile ning teha temast oma mees, «puhta kunsti» viljeleja.

¹ Eduard Vilde, Üks revolutsiooni-kangelane. «Tallinna Teataja», 27. juuli 1917, nr. 139.

Tegelikult tähistab «Mäeküla piimamees» kirjaniku teatavat loomingu-
gulist langust nii teose ideelise sisu kui ka stiili rahvalikkuse seisukohast.

Romaanis on mõndagi Vildele omast, tüüpilist, ent sealsamas rohkesti
võõrastavat. Märkigem juba erandlikku lähtekohta ja üld-dispositsiooni:
rikkusest ahvatletuna müüb talupoeg mõisniku ettepanekul temale oma
naise, ja siit võrsuvadki teose kõik konfliktid. Autori huvi keskendub
«esialgu naisenäljase mõisnik-degenerandi sisemaailmale, hiljem aga selle
rüpase tehingu talupoeglikele osapooltele, kõigepealt oma naise maha-
müünud mehe hingelistele kannatustele.

Kirjaniku psühholoogilise analüüsi objektiks on niisiis mõisnik ja
viimasele orjalikult alistuvad talupojad. Positiivseid tegelasi, kõnelemata
võitlejakujudest, samuti nagu talurahvahulki üldse, me teoses ei kohta.
Just see asjaolu, s. t. tegelaste valik ja momendid, millistele kirjanik
oma peahuvi on pühendanud ja kuidas ta seda on teinud, ongi oluli-
seks erinevuseks «Mäeküla piimamehe» ja Vilde seniste loominguliste
traditsioonide vahel antud temaatika valdkonnas.

Alustame detailsemat vaatlust mõisnikeklassi peamisest esindajast
Ulrich von Kremerist. Kes on Ulrich von Kremer, missugust
osa möödunud sajandi lõpukümnendi balti mõisnikest ta esindab? Vastus
on lihtne: Vilde kujutab kogu Kremerite suguvõsa kui väljasurevat. Kuus
õde-venda on kõik vallalised, füüsiliselt ja vaimselt mandunud. Nendega
peab lõppema suguvõsa ajalugu.

Ehk küll degeneratsiooni esines paljudes balti mõisnikuperekondades,
ei mõelnudki see klass koos feodalismiga ise välja surra. Kremerite
kõrval domineeris ka kõneall oleval perioodil ikkagi Heideggide ja
Riesenthalide tüüpi mõisnik. (Meenutagem tema kiskjanägu hilisemastki
ajast — 1905. a. revolutsiooni päevilt ja esimesest saksa okupatsioonist
aastal 1918.)

Vilde ise on oma hilisemas loomingus Alarich von Woltershauseni
kujus täiesti õigesti näidanud, et isegi siis, kui balti parun oli kaotanud
oma majandusliku baasi ja ühes sellega oma võimupositsiooni aluse, säi-
litas ta seisusliku üleolekutunde ning uskus kindlalt oma endiste privi-
leegide taastamise fašistliku Saksamaa abil juba lähemas tulevikus. Asu-
nik Woltershausen on Heideggide, Riesenthalide ja Stackelbergide, mitte
aga Mäeküla Kremeri järeltulija.

Ometi oleks aluseta süüdistada Vildet idealistlikus ajalookäsitluses.
Võime vahest ainult nentida, et ta on loonud mõnevõrra erandliku pildi
balti mõisnikest antud perioodil. Kuid et kirjanik pole «Mäeküla piima-
mehes» taotlenudki ajaloolise triloogia sarnast laia probleemiaset-
tust, tuleb meil Kremerit vaadelda lihtsalt kui kohalike pärišharrade kit-
sama, väljasureva grupi esindajat, kellel muidugi ei puudu ka paljud

siinseile junkruile üldiselt omased jooned, ning kellena ta on tõepärane, realistlik kuju.

Ulrich von Kremeril on küllaltki tugev omandi- ja võimuvaist. Ta tunneb mõnu, et tal «maakerast veel osake päriseks on» ja et tal «veel nõuda ja käskida on... Hein kasvab, vili küpseb ja lehmad lüpsavad. Ja peremehed maksavad renti ja kandimehed teevad töö ära» (lk. 11), kuid ometi pole tema seesmine enesetunne enam sugugi kindel. Kolm põlve tagasi majapidamisse tunginud vaesusetont, «see tüütu ja balti rüülimajades mitte väga sage kodakondne» (lk. 7), on end siin nii sisse seadnud, et apaatne Mäeküla isand igasuguse lootuse on kaotanud temast vabaneda. Mõis laostub ja laguneb, mõisniku autoriteet kahaneb — Kremer pole «nähtavasti saks, kelle ees õiget saksakartust tunktakse» (lk. 25). Pikkamisi ja ümbrusele suhteliselt kahjutult paistab elu Mäeküla härrastemajas hääbuvat.

Siis aga haarab Kremerit ootamatult kirk kandimees Prillupi naise järele, ja vanas vegeteerijas ärkavad kõik uinunud instinktid. Mõisahärrast, kelle füüsilisest ja vaimsest jõust näis piisavat ainult igapäevaseks patseerimiseks «oma kruntkonnas» ja äärmiselt piiratud mastaabis mõtte-targutusteks, saab korraga teoinimene, kes «teadis, mis teha, ja oli kindel, et see tegemata ei jäänud» (lk. 36). Et Ulrich von Kremeril pole kasutada enam tema esivanemate voli oma alamate naiste ja tütarde üle, otsustab ta talitada «aumehe» — Mari endale osta. Sellejuures ei huvita Kremerit põrmugi ei Tõnu ega Mari endi elu ja tunded. Kremeri arvates lepingukohane tasu, teiste sõnadega raha, hüvitab kõik ning tema toimib kui aumees, kelle teguviisi õigustab koguni kristlik moraaliõpetus. Järk-järgult, nii kuidas ta oma nurjatut plaani visalt ellu viib, koorub meie ees lahti tema tõeline olemus. Kõigi mandumismärkide peale vaatamata peitub Mäeküla Kremeris, nagu see balti kolonisaatoreile oli üldiselt omane — parasiit, toores ja hoolimatu inimene, ääretu egoist.

«Mäeküla piimamehe» keskseks peategelaseks on Kruusiaugu kandimees Tõnu Prillup, kuni romaani sündmustiku alguseni tavaline, mittemillegagi silma paistev vaene talupoeg, kes on omaks võtnud suguvõsa passiivse ellusuhtumise ja mäletab isa õpetust: «Meie põle mehed, kes võtma lähvad, — ei old minu isa, ei ole mina, ei ole sina, poiss, — meil põle seda sees, mis võtab. Võtakski vahel, kui just nina ees on, aga kui akkad võtma — juba näed, et teine ära võtt, muudku pühi suu puhtaks!... Silk ja leib, piibutäis tubakat ja suutäis viina» — see on Prillupite osa elus (lk. 62—63). Samasugust elustiili jätkab ka Tõnu. Tõsi, aeg-ajalt on ta mõelnud üht-teist ette võtta oma viletsa elujärje muutmiseks, kuid kõik kavatsused on jäänud teostamata, sest «Tõnu võtab oogu, aga ega ta sellepärast üppa» (lk. 64). Alaline mure iga-

päevase leiva pärast, hirm sellest ilma jääda on muutnud Tõnu Prillupi tuimaks ja ükskõikseks inimeseks. «Võib jo midagi ise tulla, kui see nii on antud» (lk. 65), arvab ta, ja ennäe — magava kassi suhu jooksebki hiir: mõisnik pakub Tõnule soodustatud tingimustel tulutoovat piima-mehe-ametit, kui viimane nõustub oma noort naist temaga jagama. Lootuses «paremale elule», nähes enda ees ahvatleva eeskujuna senist piima-meest Kuru Jaani, ja mõtlemata, mida tähendab naise müümise arvel rikastuda, võtab Tõnu mõisniku ettepaneku vastu. Tõnu ei huvita oma naise au ega tunded, — raha näib talle kõikvõimsana ja raha pärast võib kõik. «Kel kukkur kõva, ei see pruugi punastada, kes kahe käega võtab, ei sellele ilma lori äda tee» (lk. 97). Järk-järgult koorub esile Prillupi egoism ja müüdavus, kogu tema närune orjahing.

Veel enne kui Tõnul Mäeküla piimad käes on, elab ta mõttes sisse oma tulevasse jõukusse. Marit Kremeri poolt esitatud tingimustele alistada püüdes räägib ta: «Näe, võtaksime kohe poar suuremat maja, — kui viitsib, teeks poe koa lahti või peaks kedagi muud veikest sehti, — kui ei viitsi, üks raha tee omapeadki sintsi» (lk. 83). Tõnu lausa põleb ootusest ometi kord kapitalisti-peremeest mängida ja, «käed taskus, pealt vaadata, kuda palgalised tööd teevad» (lk. 64).

Talle ei anna rahu tema «haljale oksale» jõudnud tuttavate — mitmesuguste hangeldajate ja trahteripidajate kadetsev meenutamine. Otskui oma senist ettevõtlikkuse-puudust tasa tehes hoiab Prillup Kremeri pakumisest krampliku sõgedusega kinni. Vastutasuks naise loovutamise eest lepiks ta lõppude-lõpuks ka ainult «oma» maalapiga — pea-asi kui midagi saaks (vt. lk. 87).

Ja kui siis piimaleping lõpuks käes on, tunnetab mees kohe oma uut ühiskondlikku positsiooni: «Jahaa, konutage ja vahtige aga, teie mutikoopad! Aina üks teie seest on valitud, aina üks leiti veart, et teda tõsta! Teie teised aga — tuhnige mulda, mis ei elata ega sureta, orjake mõisa ja sööge silku igavestel» (lk. 110) uhkeldab ta iseendas oma seniste saatuskaaslaste — kandimeeste ees.

Kuid lepingu sõlmimise momendist peale hakkab Tõnule selguma (nagu seda teose sisu analüüsil detailsemalt näeme), et raha pole siiski kõikvõimas ja et armastus pole müüdav. Järelikult pole Tõnu Prillup seesmiselt siiski nii paadunud, nagu see algul näis ja nagu ta ise arvas end olevat. Leping, mille abil Tõnu lootis viletsusest pääseda, saab tema hukutajaks.

Tõnu Prillupi kuju on kirjanik loonud erakordse meisterlikkusega. Et Tõnu võitlus endaga pole sotsiaalne ega eetilise, vaid moraaltult egoistlik siseheitlus, siis võib küll mõista tema inimlikku ja sotsiaalset olemust ning eksisamme konkreetseis ajaloolistes ja majanduslikes tingi-

mustes, kuid mingil juhul ei saa õigustada tema käitumist nii nagu see on. Oma traagilisest lõpust hoolimata ei ärata Prillup lugejas kaastunnet, vaid vastupidi — hukkamõistu. Nagu me koos Vildega mõistame hukka Huntaugu Miina isa «Mahtra sõjas» ja Leena Paju ema «Anija meestes» kui oma laste kupeldajad, niisamuti suhtume naisemüüjasse Tõnusse.

Romaani kolmas peategelane Mari on mõistatuslik ja vastuoksuslik. Kui Kremeri ja Tõnu karakterid on selged ning teravapiirilised, siis Mari suhtes kujuneb raskeks õieti katsetki teha tema sisemaailma ja käitumismotiive lahti mõtestada. Tõnu väide tema kohta, et «nad seal metsa pool on jo kõik vähe teist tõugu inimesed, üks nii, teine naa — teinekord näed, et sa tast hästi aru ei soa...» (lk. 58) on täiesti omal kohal.

Kirjanik ise peab Marit naiseks, kes «oma instinktides puhas on kui kuld»¹. Selleks järelduseks ei anna aga Mari kuju küllaldaselt materjali. Vastukaaluks amoraalsetele meestele Kremerile ja Prillupile võis Vilde küll subjektiivselt taotleda säärase kuju loomist, tegelikkuses aga kujunes see hoopis teistsuguseks.

Tõsi, Mari seisab päris kaua aega kategooriliselt Tõnu rüvetava ettepaneku vastu. Ent korraka täiesti ootamatult — nõustub. Kuidas seda sammu motiveerida? Kas tõesti Tõnu naeruväärne kius ja arutu pealekäimine teda murda suutsid? See pole kooskõlas Mari küllaltki julge ja iseteadliku käitumisega. Ja veel enam — võtnud endale räpase ülesande, täidab Mari seda ilmse heameelega. Kremeri sõnade järgi ta «mängib mul toas kui laps — ta teeb mulle rõõmu — kõikisugu asju on tal peas — ta on mulle kui loodud — — ...» (lk. 153).

Olles romaani lõpuks jõudnud veendumusele, et ta on teinud rumaluse, abielludes Prillupiga, mis omakorda tõi teise rumaluse — vahekorra Kremeriga, arutleb Mari avameelselt: «Suured olid mõlemad. Ja ühest poegis teine. Ent see teine pidi esimest kord kahandama, võib-olla ta kustutama. Selle uue koorma eest pidi t a s u (minu sõrendus — J. K.) tulema mõlema ette... parema elujärje mullast kui imelill võrsomal» Aga paraku — midagi ei muutunud, «ei kasvanud pinda», ja see lootus tuleb maha matta, ehkki «matta on kibe» (lk. 176). Kas see oodatud tasu oli rikkus või lihtsalt lõbusam, huvitavam elu, selle jätab kirjanik lahtiseks.

Teiselt poolt kätkeb Maris siiski jooni, mis nagu tõestaksid tema seesmist rikkumatust ja ebamäärast tungi teistsuguse elu järele. Kuigi

¹ Eduard Vilde, Eduerakondline kasvatus. «Tallinna Teataja», 20. juuli 1917, nr. 134.

kirjanik tema mõttemaailma ei valgusta ega analüüsi, kasvab ja areneb Mari romaani jooksul mõnevõrra siiski. Ta tahab pääseda mülkast, kuhu ta on sattunud, hakkab igatsema tõelist armastust. Siit võrsuvad õrnatundelised suhted Kohveti Juhaniga, kellega Mari käitub hoopis teisiti kui Prillupi ja Kremeriga, tõenäoliselt siit lähtub ka tema otsus teha lõpp oma vahekorrale mõlema mehega.

Tõnu surm ainult hõlbustab tal selle teoksviimist Kremeri suhtes.

«Ma tahan linnas varblane olla, mitte kanaarilind» (lk. 185), ütleb Mari ise, kuid kõigest sellest ei piisa temale positiivse hinnangu andmiseks, rääkimata tema kuulutamisesest vabadusidee kandjaks, nagu sedagi ebakriitiliselt on tehtud.

Ilmselt romaani kavandamisel püstitatud teesi tõestamiseks on Vilde andnud Marile mitmeid vastandlikke ja eriskummalisi iseloomujooni ning paiguti lausa ebanormaalsena tunduva käitumisviisi. Näiteks loeb Mari korraga vaheldumisi mitut raamatut, ilma et ühe lugemine teist segaks. Ta viskab lapsena lastega kurni, läheb nendega ootamatult, kesk Tõnu tõsist juttu veesõda pidama jne. jne.

Kuidas motiveerida, kuidas mõista Mari teguviisi, kui ta kandis surnukskülmanud Tõnu voodisse ning «magas mehe kõrval rahulikku ööd» (lk. 177)? Või kuidas taas psühholoogiliselt põhjendada seda, et ta vahetult pärast oma mehe matuseid jookseb lastega küla peale kadri-sanditama? Sellest johtubki Mari vastuolulisus, lõplikult lahendamatu karakter, või teiste sõnadega — tema kujul puudub karakteri-loogika. Naiivsus, lihtsameelsus on siiski midagi muud, kui Mari käitumine.

Mõistes Juuli Saare allakäiku «Raudsetes kätes» või Jensine Nielsen'i langust «Lunastuses», keda kirjanik on kujutanud kui kapitalistliku ühiskonna ohvreid, ei saa me Marit nendega ühele pulgale asetada. Mari käitumine on häbiväärne ja hukkamõistetav.

IV

«Mäeküla piimamees» on Vilde kõige terviklikuma ja ühtlasema kompositsiooniga romaan. Teose sündmustik on tihedalt seotud kolme peategelase ümber, rida kõrvaltegelasi aitavad peategelaste iseloomusid, nende tegutsemismotiive ja iselaadi teravamalt esile tuua.

Kirjanik alustab Ulrich von Kremeri ja tema Mäeküla mõisa iseloomustamisega, tehes ühtlasi ekskursi kogu Kremerite suguvõsa minevikku ja olevikku. Romaani tegevustik, mis on lihtne ning ühejooneline, algab rahulikult: teises peatükis ilmub silmapiirile teine peategelane Mari ning kaudselt ka kolmas — Tõnu Prillup. Peatüki lõpul jõutakse välja juba

Kremeri ja Mari vahelise kontakti loomiseni; lugeja näeb Kremeri kiindumust Marisse, aga samuti viimase soosivat suhtumist mõisnikusse. Kolmandas peatükis loeme lehekülj lehekülje järel «haige südameklapiga vanahärra» kiimlemisest noore naise ümber ja tema naeruväärsest õigustuse-otsimisest kavatsetavale abielurikkumisele.

Esitanud Tõnule oma tingimused, jääb Ulrich von Kremer rohkem kõrvalplaanile. Ainult korraks põikame tema juurde veel neljateistkümnendas peatükis, kui Tõnu oma naist tagasi nõuab, piimamehe-ametit aga ei taha käest anda.

Viiendast peatükist alates kerkib tegevuse tsentrumisse Tõnu Prillup. Järgnevad peatükid kuni üheksandani (incl.) on romaanis kõige tugevama psüühilise pingega. Kremer on teinud Tõnule ettepaneku asuda heale Kuru kandikohale ja hakata Mäeküla piimameheks. Tasuks tuleb tal «ainult» oma noort naist mõisnikuga jagada. Tõnu on päri, ent puudub veel Mari nõusolek, mida ei saavutatagi nii kergesti. Küll käib Tõnu nõiamoori juures ja palub jumalat ning neitsi Maarjat, meelitab Marit ja ähvardab teda, kõik jääb tagajärjetuks. Siis hakkab ta hingeliselt ja kehaliselt närbumat teesklima — viirastustega heitlema, seesmisi valusid kaebama, kuni jääbki tõepoolest tõbiseks. Kui ka see midagi ei aita, mõtleb Tõnu välja viimase triki — sisendab Marile ja endale, et kui too ei nõustu saama mõisniku armukeseks, kihutab Kremer nad kohalt minema.

Ning äkki — Mari teatab Tõnule, et ta on Kremeriga kokku leppinud. Tõnu «võitluse» esimene etapp on läbi, — tänulikuna põlvitab ta oma naise ees.

Tõnu piinlemised ja hingelised heitlused on kujutatud meisterliku koomikaga, mille juures kirjanik kasutab teravmeelset huumorit, kibedat satiiri ja isegi groteski. Ainult säärane käsitus, mis lubab suuri liialdusi teravdamise otstarbel, võimaldab meil täielikult uskuda Tõnu tegutsemisi kõigis nende üksikasjades.

Siin lõpeb õieti ka romaani tegevustiku esimene tsükkel — cellugu Tõnu Prillupi Mäeküla piimameheks saamisele. Kümnes peatükk, mis tähistab dramaatilise pinge ajutist langust, moodustab vahelüli üleminekul esimeselt tsüklielt teisele, olles ühtlasi ka peenelt läbimõeldud motiveeringu järgmisele osale — Tõnu uutele ja hoopis sügavamatele katsumustele, mis viivad mehe hingelisele laostumisele ning lõpuks füüsilisele hukkumisele.

Sellest momendist, kui Tõnul piimamehe (sisult naisemüümise) kontrakt käes on, hakkab teda vaevama armukadedus. Ta leiab äkki, et «Mari on kasvanud, Mari on küpsenud — Tõnul ei ole enam kolmat last. Mari on kauninenud, üle öö kauninenud, ta on end salaja kuhugi imekaevu

kastnud» (lk. 106). Tõnul «ei ole enam kolmat last, tal on äkitselt naine!» (lk. 108).

Väga ilmekalt on kirjanik väljendanud Tõnu poolt seni nii innukalt taotletud ja lõpuks saavutatud õnne petlikkust: «Kui Mari jälle ilmub, istub laua ääres mees, kelle vahutav õnnekarikas on ümber kukkunud» (lk. 107).

Ja edasi jõuab Tõnu teadmisele, et lepingul, mille ta Kremeriga tegi, on kaks palet: üks pahandav ja teine rõõmustav. Oleneb «ainult sellest, kumba silmitsed, et vastavasse meeleolusse sattuda» (lk. 109).

Romaani tegevustiku edasises arengus on antud momendil määrav tähtsus. Tõsi, süžeeles liinis jätab kirjanik selle n.-ö. pahandava palge esialgu vaatlussfäärist välja, kuid ometi tunneme teda kogu aeg mõjuvat. Tõnu Prillup on moraalselt murdunud. Mõistes äkki, et ta naine on rüvetatud, tormab mees toast välja sügisöö «vihmasesse pimedikku — eemale sellest jõledast, sellest rüvetatust» (lk. 108).

Ühelt poolt inimsus ja eetilised väärtused, teiselt poolt raha, kalkus ja südametus põrkavad siin kokku. Tõnu on veel kaugel mammona-orjusest moonutatud inimkoletisest, kes ilma vähimagi südametunnistuse piinata võib kõliseva eest kõik ohverdada.

Ei ole seepärast õige väita, nagu seda senises kriitikas on tehtud, et Tõnu laostub halvastimineva piimaäri tõttu. Kui see nii oleks, milleks siis rõhutab kirjanik sääraselt Tõnu esimest vapustust, tema vahutava õnnekarika ümberkukkumist! Ja miks ta tuleb sama teema, s. t. Tõnu tundemaailma, tema armukadetsemise juurde pidevalt tagasi.

Peaksime õieti täpsustama Tõnu Prillupi eetilist olemust. Kahtlemata on ta alatu ja autu inimene, kuid mitte tundetu. Antud juhul on meil tegu armastustunnetega, värskest tärnanud kirega, mis kasvab sedamööda, mida kauem Tõnu peab lepingukohaselt oma naist mõisnikuga kahasse jagama. ««Ta on mulle enam kui naine!» purskas Prillupil suust... «Oleks ta mulle naine üksi — jumala nimell! — tütre annaksin koa — kasvõi kaks tütart annaksin — — »» (lk. 153).

Tõnu seesmine allakäik just põhjustabki oluliselt piimameheäri nurjumise. Oma alatistes hingepiinades langeb ta aste-astmelt allapoole, kuni temast saab joodik-priiskaja. Kuid olgu tähendatud, et juba algusest peale puudus tal Kuru Jaanile omane kitsidus ning ihnus, mis antud tingimustes oli rikastumise üheks vajalikuks eelduseks.

Kui teose esimese poole tegevuse-aeg piirdub mõne kuuga, siis teise poole tegevus hargneb ligi kahe ja poole aasta jooksul. Kremeri ja eriti Tõnu sisemaailma arengu pidev tikendatud analüüs sündmuste algpunktist kuni kulminatsioonini on siin asendunud episoodilise esitusviisiga,

kus paljugi jääb varjatuks või kaudselt vihjatuks. Näiteks ei kuule me üksikasju Tõnu uude ametisse ja uuele rendikohale asumisest, vaid koh-tame teda juba toimekas hollendri-tegevuses, oma uue elujärgjega täieli-kult rahulolevana: «Tõnu sai tähenduse sest päevast peale, mil teda uueks Kuruks ja uueks Mäekülaks hakati hüüdma» (lk. 118). Sama-sugust rahulolu näeme ka kolmikliidu teiste liikmete Mari ning Kremeri juures.

Siis hüpatakse teise äriaastasse — ja Tõnu Prillup on omadega läbi. Olukorra traagilisust taipab hästi Mari, kes ei saanud enam «ettekaju-tusest valla, et see smisel (minu sõrendus — J. K.) Tõnul vaba-dikud majas on» (lk. 127), ning samas purskubki karvase piimamehe sise-musest — ärgu Mari seekord Kremeri juurde mingul

Järgnevad peatükid kuni Tõnu surmani kujutavad peamiselt tema armukadeduse kiiret kasvu ja selle mitmesuguseid avaldumisvorme. Mehe moraalne kriis süveneb sedamööda, kuidas kaovad lootused «haljale oksale» jõuda. Ometi sunnib hirm langeda endisse viletsusse, pugeda «jälle kuhugi sauna — viimati võerasse valda — vaesem veel kui enne» (lk. 170), Tõnu Prillupit tagasi lükkama Mari mõistliku ettepaneku piimad lihtsalt ära anda.

Tõnu viimast linnaskäiku on kirjeldatud elavalt ja nüansirikkalt, täis kirevaid pilte piimamehe segipaisatud elust. Kogu oma traagikoomilises olukorras astub Prillup veelkord täies hiilguses lugeja ette. Romaani lõpu lähedusest hoolimata tuuakse lavale rida uusi, nimetuid ja nimelisi kõrvaltegelasi, kelledest munakaupmees Siidermann täiendab Tõnu üht poolt — rahakirge, tuhvlikingsepp Maasikas aga teist — armastatud naise järele piinlevat südant. Prillupis peavad need vastandpooled teineteisega lõpuni vihast võitlust, ilma et mees suudaks kummagi kasuks otsustada. Antud sotsiaalsetes tingimustes ja Tõnu iseloomu ning või-mete juures pole temast tõepoolest ummikust väljapääsu leidjat.

Romaani viimane peatükk on kõige sündmusterikkam. Nagu eelviima-seski, rakendab kirjanik ka siin tegevusse mitu täiesti uut tegelast (Lemsi Aadam, Aru Jaan), neid sellejuures meeldejäädvalt iseloomustades. Napi-sõnaliselt, aga seda ilmekamalt on antud Lemsi Aadam, kes tuleb Marit piimamehe-ametis ajutiselt abistama. Aadam peab surnuga «südamliku kahekõne» ning annab seejärel Marile oma nõuande kosilaste suhtes: «muudku sõrg pihku, kui tuleb tahtma» (lk. 178).

Ja juba järgmisel päeval hakkabki Marile tulema kosilasi, kes taha-vad teda koos mõisa piimadega endistel tingimustel. Esimene on Aru fesk peremees, kes alles hiljuti oli sarjanud: «Ei tarida temakese mõistus, kuidas ristitud inimesed endid ilmaliku kasu eest nõnna ära võind visata nagu Tõnu ja Mari! Olgu äbiga veel kuda on, aga mis saada viimaks

nende vaeste ingedest!» (lk. 179). Kuid Mari ei raatsi enam kolmandat hinge nende neetud piimade pärast hukka saata ja Aru peremees lahkub. Sama saatus tabab vennakseid Tuksi Antsu ja Jaaku. Nende grotesksete kosjaskäikudega avaldab Vilde veelkordselt oma hukkamõistu Prillupi eeskujul ükskõik mis hinna eest rikastumisele.

Traagiliseks muutub aga olukord, kui Mari kihutab uksest välja ka ainsa ausate mõtetega mehe — sepp Kohveti Juhani, kes teda ometi tõsiselt armastab ja kelle poole nagu hoidis Marigi süda. Raske on sellele sammule põhjendust leida.

Kohtunud romaani viimastel lehekülgedel Kremeriga, kes arvab endal nüüd Mari üle ainuõiguse olevat, lahkub naine ometi ka tema juurest — «naerab ja läheb» (lk. 185).

V

Oma keelelise ja stiililise laadi poolest moodustab «Mäeküla piimamees» Vilde loomingus erandi. Kriitikas antud hinnangud sellele on seni olnud risti vastupidised — kiitvad või laitvad. Seepärast peatugem romaani väljenduslikul küljel pisut lähemalt.

«Mäeküla piimamehe» kirjutamisel on Vilde tema keele ja stiili kalal äärmiselt hoolikalt ja sihikindlalt töötanud.

Usinalt kasutas kirjanik näiteks Wiedemanni eesti-saksa sõnaraamatut, mille ta tellis enne romaani juurde asumist J. Lilienbachilt Tallinnast, kus viimane oli selle koos J. V. Veskiga antikvariaadist ostnud.¹ Säärast tööd oma teoste keele kallal pole Vilde varem ega hiljem rakanud. Enamikul juhtudel puudus tal selleks aeg, rahu ja püsivus. Ei tohi unustada, et Vilde parimad tööd on loodud n.-ö. spontaanselt, seesmise ajendi sunnil, nende keele ilu ja kujundlikkuse allikaks on rahvakeele ammendamatu rikkus. Seepärast tema populaarsemate teoste keel ongi täisvereline ja loomulik, «Mäeküla piimamehe» oma aga mõnikord kunstlik ja otsitud.

Nagu romaani sisuski esineb õnnestumiste kõrval olulisi puudujäärke, nii on lugu ka siin. Suure piltlikkuse ja kujundlikkusega loodud väljendid nii autorikõnes kui eriti dialoogides vahelduvad pahatihti otsitud sõnastusega, kunstlikult kombineeritud fraasidega.

Teose igalt leheküljelt võime leida meisterlikke, väga meeleolukaid ja poeetilisi keelelisi väljendeid ning lausefigure. Näiteks: «Peale Ulrichi,

¹ Prof. J. V. Veski teateil. Vt. ka J. Lilienbach E. Vildele 27. I 1916. ENSV TA KM KO, f. 153, m. 10:3.

keda väike Mäeküla imetab, on kõik teised Särgvere udaral» (lk. 9); sündis midagi, «mis tema nii rahulikes värvides hoitud elule ärevat karva vöödi sisse vedas» (lk. 13); «Kremeri pilk käis viiliti magaja juures ära» (lk. 15); «Kremer upitas end naljatama» (lk. 20); «Kõrt nakit-ses närida, orast niperdas hõõruda» (lk. 51); Mari «murrab laiskusel selgroo» (lk. 74); «Pane kana suu kinni, kui on munend ja kõketab» (lk. 68); «kus juba sõnade asemel tegu tükkis» (lk. 158); «klutiselt karvane» (lk. 17); «pidas aplamisi vaheaega» (lk. 55); «igavusemär-gid näol» (lk. 115) jne. jne.

Talurahva elu kujutades kasutab Vilde autoritekstis rahvapäraseid väljendeid, rakendab dialoogides oskuslikult murdelisi sõnu ja vorme, mõisaolustiku edasiandmisel aga raskepäraseid võõrsõnu ja abstraktseid väljendeid (näit. indutseeriv mõte, akende inspeksioon (lk. 22); kom-tess Lützeni psühholoogiline hüpotees (lk. 30); Kremerite geenius kondensatsioonis (lk. 8); kriitiline diskussioon, argumendid sulasid ühte (lk. 131) jne. jne.), kohati isegi saksa keelt.

Vilde on «Mäeküla piimamehega» rikastanud eesti kirjakeelt paljude vähekasutatud murdesõnadega (ebel, hageja, hunnitu, kebjas, krann, luna, mootsik, piidlema, pilama, räbe, tüün, uid jt.). Ta on kasutusele võtnud hulgaliselt žargoonilisi sõnu (lõõp, pegla, prink, seht, sints, sugar, tõger, kröönima, sudima). Kohati on kirjanik tuntud sõnakujusid teisen-danud (muhelema, mõrisema, õssitama, öllima jt.) või jälle tarvitanud ebamääraast liikumist, hääli, tegevust jne. tähistavaid sõnu, mis, ilma et neid varem tuntaks, on konteksti abil kergesti mõistetavad (huller-dama, kigaldama, koivama, kuukama, kõketama, loogamust tegema, mokka muutama, mugima, mähkama, tõlgerdama, mõrin, rüve jt.).

Teiselt poolt sisaldab «Mäeküla piimamees» rohkesti elavale rahva-keelele kaugeid sõnu, mis ei tule kasuks teose loetavusele. Ka esineb lauseperioodide stiililist konstrueeritust (näit. lk. 129—130 nais-Kreme-rite kirjeldamisel) ja kunstlikke väljendusi, nagu: «... meeleliselt katkine kuskil põues salaja kirvendava rahutuse pärast» (lk. 28); «Kremeri mee-lest oli, nagu vaataksid ta silmad kõõrdi selle seesmise kadunuse vang-istusel» (lk. 20); «Oma vigurdused veeretab ta neile väärdumata tõsi-dusega ette, — paaritus, mis nende suudest aplamisi seda lagisevamat kiitust välja meelitab» (lk. 98); «mõte väärdub ja keob» (lk. 102); «Teiste äri süstis, temal ainult kuletas» (lk. 140); «kui kukkus põida-vaid ning võrdavaid sõnu» (lk. 141); «jutt hiivetas suus ära» (lk. 148) jne. jne.

Juba teose trükkimise ajal tekitas «Mäeküla piimamehe» ebarahvalik keel selle kirjastajale Lilibachile muret. Nii kirjutab ta Vildele kohe pärast esimest tutvumist tekstiga: «Kuigi Teie oma uue keelega suurele

osale oma endistest lugejatest selja olete pööranud, siiski pean ma sellekorra veel vähemalt šriftiga päästma, mis päästa võib.»

Edasi märgib Lilienbach, et noor-eestlased (Aavik, Ridala jt.) hindavad Vilde uut keelt ja süvendatud stiili kõrgelt, «mina aga kardan, et iga pluss sealtpoolt Teile teiselt — populariteedi ja honorari poolt münnust tähendaks... Et see suurtsugunemine kõik rahvalikkuse kulul sünnib, ega selle üle võigi kahtlust olla» (minu sõrendus — J. K.).¹

Kirjastajal oli tõsiseid raskusi teose korrektuurpoognatega — autor ise neid mitmesugustel põhjustel lugeda ei saanud, ja sageli oli lihtsalt võimatu mõista, kas on tegu mõne tundmatu sõna või vormiga või lihtsalt keeleveaga. Pealegi kui romaani esimene osa trükiti autori ja Linda Vilde poolt mustandi järgi tehtud tõepoolest vigaderohke teksti põhjal. Nõrdimusega kurdab Lilienbach, et «Mäeküla piimamehe» keel «kõige oma peensuse ja kunstirikkuse peale vaatamata meie meeled nukraks teeb», ... kuna on ju keel meile eelkõige ikkagi «puht praktiline tarbeasi».²

«Mäeküla piimamees» on Vilde teostest stiililt ja keelelt kõige viimistletum, kuid kahjuks on kirjanik selle juures mõnikord ohvriks toonud oma muidu nii rahvaliku ja siiralt emotsionaalse väljendusviisi.

VI

«Mäeküla piimamehe» tegevustik toimub ajal, mil arenes kiire kapitaliseerumise protsess eesti külas, kuid mille kõrval säilisid tugevad feodalismi jäänused. Romaani sündmustik, tema tegelaste vahelised konfliktid kasvavad välja käsitletavale ajajärgule omastest sotsiaalsetest vahetõrkedest.

Oma majanduslikku võimu kuritarvitades laostab mõisnik-degenerant vaese kandimehe ja tema perekonna elu — niisugune on «Mäeküla piimamehe» sündmustiku kokkuvõtte Kremerist lähtudes.

Tõnu Prillupi kui selle rämpase loo aktiivse osalise ja paljude kõrvaltegelaste kaudu on Vilde kujutanud küla kapitaliseerumise varjatud külgi, näidanud, kuidas eesti rahvusest kodanluse kujunemine pani aluse uuele kurnajate klassile ja kuidas see protsess tõi endaga kaasa uusi ühiskondlikke pahesid ning moraalset laostumist.

¹ J. Lilienbach E. Vildele 27. I 1916. ENSV TA KM KO, f. 153, m. 10:3.

² J. Lilienbach E. Vildele 25. III 1916. ENSV TA KM KO, f. 153, m. 2:24.

Realistlike karakterite kaudu on romaanis valgustatud seda teed, mida mõõda jõutakse välja kapitalistliku kurnaja positsioonini. Kuru Jaan näib rikastub tulusas piimamehe-ametis enda ja oma naise töö ning koorderdamisega. Algul sisuliselt veel töötav talupoeg, on Jaanil oma kindel eesmärk, mille poole ta kümne küünega püüab ja mille kohta ta lausub: «Ma tahaks käsi koa natuke puusa panna ja kord peremeest mängida: las palgalised tükerdavad (minu sõrendus — J. K.). Oasta või poar veel — mitte enam —, siis tahan jalga oma mullapinnale toetada...» (lk. 59).

Kuru Jaani rikastumise-ideoloogia ja tulevikuperspektiivid võtab omaks ka Tõnu Prillup, kuid enneaegselt, sest tema tee ihaldatud jõukusele ei sarnane ta eelkäija omale. Tõnu tee on erakordne ja ebatavaline, — see kulgeb üle naisemüümisest johtunud tundepeinade ja moraalsete kuristikude, kus mehe süda osutub lõppude-lõpuks nõrgaks.

Ei suuda Prillupit lohutada ega aidata ka munakaupmees Siidermanni «rahvuslik» rikastumise-teooria, et «see eesti vend ja see eesti õde», kelle esivanemaid balti mõisnikud seitsesada aastat on piinanud ja nende tütreid teotanud, püüaks nüüd neilt kurnajailt võtta, mis iganes võtta annab ja ükspuha, missugusel teel. Sellega õigustab Siidermann Tõnu ja Mari moraalitut tegu kui rahvuslikku võitlust ja soovitab Maril Kremerit pügada niipalju kui aga võimalik: «Oinas on niita — töö olgu puhas...» (lk. 166).

Vilde näitab oma teoses, kuidas raha hakkas tungima külasse ja muutus siin kõigi väärtuste mõõdupuuks. Kremeri «südametunnistus» on rahuldatud, ta leiab enda toimivat aumehena, kui tasub Tõnule Mari eest rahas nagu ikka kaubatehingutes. Prillub tormab sõna otseses mõttes ummisjalu rahajahile. Ja Mari, nii problemaatiline kui ta kuju ongi, on lõpuks samuti huvitatud tasust, mis hüvitaks ta eksisammud. Ning üldse — romaani kogu tegelaskonnast pole rikastumise jahil ainult paar üksikut erandit — Kohveti Juhan ja Lemi Aadam.

Tuleb nentida, et Vilde on oma vaatevälja tegelaste suhtes sihikindlalt piiranud, kuid seda sügavama psühholoogilise ja kunstilise meisterlikkusega on ta kujutanud romaani süžeed arendavaid karaktereid. «Mäeküla piimamees» on humoristlik-satiiriline teos, kus positiivset kangelast asendab kirjaniku naeruväärstav-ironiline suhtumine oma tegelastesse (välja arvatud Mari). Hoolimata siin paiguti ilmnevast heatahtlikkusest (seda me ei märka Vilde varasemas loomingus), jõuab lugeja paratamatult järeldusele, et teoses esitatud tüüpide galeriisse, kelle eluidealide aluseks on ainult raha, tuleb suhtuda eitavalt.

Sotsiaalsete ja psühholoogiliste probleemide kõrval pälvib «Mäeküla piimamehes» tähelepanu selle tugev usku paljastav ja naeruväärstav ten-

dents. Me loeme korduvalt, kuidas Kremer otsib oma moraalitule teguviisile õigustust piiblist ning käib eriti selleks kirikus. Palju vaeva näeb jumala ja neitsi Maarjaga nii kirikus, palvemajas kui kodus aidas Tõnu Prillup, kui ta neilt abi nurub oma «õiglasele põhjale rajatud» ettevõttele, et taevased jõud Marile «aru pähe paneksid». Mehe usk neisse jõudesse on ometi nii ebakindel, et ta ka vastaspoolelt — nõiakunstilt ja sarvikult endalt toetust ei häbene küsida.

Usin jumalasalulane on Kuru Jaan, kes hakkas söõgilauas käsi risti panema, kui «kaukas varju oli, ja kui seda varju enam oli, siis hakkas lugijaid kutsuma» (lk. 66). Usklik lesk Aru peremees eelistab «hingeõndsuse» asemel «pattulangemist», kui see aga raha sisse tooks. Näeme, kuidas kirik ja usulised dogmad ainult õigustavad rikastumiseks vajalikke musti tehinguid.

«Mäeküla piimamehele» õige hinnangu andmiseks tuleb teos kõigepealt vabastada sellest võltssärast, mille tema ümber on põiminud mitmesugused kodanlikud kriitikud, kellede väärkontseptsioonide mõju ulatub kohati tänapäevani. Pole õige pidada «Mäeküla piimameest» olgu siis Vilde loomingu või kogu meie kriitilise realismi tippsaavutuseks, nagu seda on tehtud. Ent teisest küljest oleks niisama vale romaani kunstilist väärtust alahinnata või koguni eitada (ka sääraseid tendentse on esinenud).

Ei oma ideelise sisu ega vormi poolest ei küüni «Mäeküla piimamees» küll Vilde parimate tööde tasemeni ja vastavalt sellele pole tal kunagi olnud ka kirjaniku loominguilise kõrgperioodi teostele omast rahvahulki haaravat mõju ega ühiskondlikku funktsiooni. Ent siiski on ta meistriteos. Romaani kõige õnnestunumaks osaks kunstimeisterlikkuse seisukohast on tema erakordse ilmekusega loodud karakterid — peategelastest alates kuni kõige kõrvalisemate kujudeni. Esmajoones kehtib see Tõnu Prillupi kohta, kes nii oma välise ilme kui eriti psühholoogilise analüüsi poolest on Vilde suursaavutusi.

«Mäeküla piimamees» sisaldab küllaltki suuri kunstilisi väärtusi, mis rahuldavad ja rikastavad nõudlikku nõukogude lugejat.

Juhan Käosaar.

SAKSAKEELSETE TEKSTIDE TÖLGE:

- Lk. 6 — Verflixt — der Dalles! — Neetud vaesus!
„ 7 — Der Dalles, der Dalles — verflixt! — Vaesus, vaesus,
olgu ta neetud!
„ 37 — Der Anstand. Der höhere Anstand. — Sündsus. Kõrgem
sündsus.
„ 38 — Jawohl. — Just nii.
„ 40 — Der Vorhang kann aufgehen. — Eesriie võib avaneda.
„ 77 — Ich hätte mich mit dem Kerl nicht einlassen sollen! —
Meest ei oleks ma pidanud asjasse pühendama!
„ 109 — «Die letzte Rose.» — «Viimne roos» (omaegne popu-
laarne saksa šlaager).
„ 109 — «Ist denn Lieben ein Verbrechen, darf man nimmer zärt-
lich sein . . .» — eelnimetatud laulu algussõnad.
„ 132 — Ist es denn möglich! — On see võimalik!
„ 183 — Es schlägt! Es schlägt! Herrgott, es schlägt! — (Süda)
lööb! Ta lööb! Issand jumal, ta lööb!

BIBLIOGRAAFILISI ANDMEID:

1. Eduard Vilde, Mäeküla piimamees. Romaan. «Mõte», Tallinn 1916.
2. Eduard Vilde, Mäeküla piimamees. Romaan. «Rahvaülikool», Tallinn 1922.
3. Eduard Vilde, Kogutud teosed XXXIII. Romaanid XI: Mäeküla piimamees. «Loodus», Tartu 1935.
4. Eduard Vilde, Mäeküla piimamees. Romaan. RK «Ilukirjandus ja Kunst», Tallinn 1947.

Эдуард Вильде

СОЧИНЕНИЯ

МОЛОЧНИК ИЗ МЯЭКЮЛА

На эстонском языке.

Оформление В. Тоотс.

Иллюстрации А. Хойдре.

Эстонское Государственное Издательство

Таллин, Пярнуское шоссе, 10.

*

Toimetuskolleegium:

P. Rummo (vastutav toimetaja),
E. Elisto, J. Käosaar, L. Raud, E. Sögel.

Toimetaja T. Huik.

Kunstiline toimetaja H. Vitsur.

Tehniline toimetaja H. Veber.

Korrektorid P. Hiie ja M. Sepp.

Ladumisele antud 14. VI 1955. Trükkimisele
antud 5. IX 1955. Paber 54:84 $\frac{1}{16}$. Trükipoog-
naid 13+9 kleebist. Formaadile 60:92 kohal-
datud trükipoognaid 11,12. Arvutuspoognaid
10,63. Trükiarv 20 000. MB-15539. Tellimise
nr. 2149. Trükikoda «Ühiselu», Tallinn, Pikk
tn. 40/42.

Hind rbl. 5.55

Rbl. 5.55